

Ilona Vanhakartano

POLIITTISEN TELEVISIOSATIIRIN RAJAT SUOMESSA JA LÄNSI-SAKSASSA 1980- LUVULLA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2019

Tiivistelmä

Ilona Vanhakartano: Poliittisen televisiosatiirin rajat Suomessa ja Länsi-Saksassa 1980-luvulla
Pro gradu -tutkielma, 95 s.
Tampereen yliopisto
Historia
Marraskuu 2019

Tämä tutkielma käsittelee poliittisen satiirin tuotantoympäristöä 1980-luvun Suomessa ja Länsi-Saksassa. Erityisesti analysoidaan niitä virallisia ja epävirallisia rajoitteita, jotka kohdistuivat satiirin tekemiseen ja sisältöihin julkisoikeudellisissa yleisradioyhtiöissä. Virallisilla rajoitteilla tutkielmassa tarkoitetaan lainsäädäntöä, yleisradioyhtiöiden omat säännöstöjä sekä vallinnutta yhteiskunnallista kontekstia, johon kuuluvat niin vallinnut valtiomuoto, poliittiset voimasuhteet kuin yleisradioyhtiöiden organisatorinen rakennekin. Epävirallisilla rajoitteilla tarkoitetaan lehdistössä käytyä julkista keskustelua ja siinä esiin tuotuja niin sanottujen tavallisten kansalaisten mielipiteitä.

Julkisoikeudelliset yleisradioyhtiöt ovat tavalla tai toisella suorassa yhteydessä valtion hallintoon. Keskeinen yhteys on esimerkiksi se, että poliittisten puolueiden jäsenet ovat osallistuneet yleisradioyhtiöiden hallintoelinten työskentelyyn. Näin ollen parlamenttipoliittiset voimasuhteet ovat näiden yhtiöiden kannalta merkittäviä. Poliittinen satiiri tarkoittaa tutkielmassa naurun avulla esitettyä kritiikkiä poliittisten toimijoiden tai instituutioiden toimintaa kohtaan. Näiden määritelmien perusteella julkisoikeudellisen yhtiön tuottama poliittinen satiiri siis kritisoi omaa tuottajaansa.

Tutkielma tarkastelee tutkimuskysymystä kahden satiirisarjan kautta, joista toinen on julkaistu Suomessa ja toinen Länsi-Saksassa 1980-luvulla. Suomen osalta esimerkkinä toimii *Hukkaputki*, Länsi-Saksan osalta *Scheibenwischer*. Näiden sarjojen avulla tutkielmassa havainnollistetaan rajoitusten ja satiirisarjojen välisiä ristiriitatilanteita sekä osoitetaan niitä seikkoja, jotka satiirin tuotannon kannalta ovat oleellisia mutta eivät tule huomioiduiksi virallisissa rajoituksissa.

Aineistona toimii satiiria koskeva lainsäädäntö, yleisradioyhtiöiden itselleen laatimat ohjeistukset sekä lehtikirjoittelu. Aineistoon kuuluu yksi sanomalehti ja yksi aikakauslehti molemmista tutkimuksessa käsitellyistä maista. Sanomalehdistä aineistona toimivat *Die Zeit* ja *Etelä-Suomen Sanomat*, aikakauslehdistä *Der Spiegel* ja *Suomen Kuvalehti*. Julkisen keskustelun tutkimus havainnollistaa poliittisen satiirin epävirallisia rajoituksia esimerkiksi yleisradioyhtiöihin kohdistuvia odotuksia kuvaten. Tutkimusmenetelmä on kirjallisen aineiston lähiluku.

Tutkimuksen keskeisin tulos on se, että virallista satiiriin soveltuvaa sääntelyä oli paljon, mutta käytännössä satiiri ei noudattanut edes suoraan siihen kohdistettuja säädöksiä. Vaikka satiiria rajoitettiin esimerkiksi sensuurilla, rajoittamista ei koskaan ole perusteltu lakitekstiin vetoamalla, vaan perusteet löytyvät satiiriin kohdistuvista odotuksista. Mikäli satiiri olisi noudattanut virallisia säännöstöjä, sitä olisi ollut mahdoton tehdä. Näin ollen satiirin tuotantoympäristö oli huomattavasti vapaampi, kuin mitä pelkkä virallisten säädösten tarkastelu antaa ymmärtää, ja paljon oli kiinni satiirikon omasta arvostelukyvystä. Virallista sääntelyä enemmän satiirin tuottamiseen vaikutti ajan henkinen ilmapiiri, joka vähitellen alkoi hyväksyä poliitikkojen julkisen arvostelun. Satiirin tuottajien tuli siis ottaa huomioon oman mielipiteensä lisäksi poliitikkojen, yleisradioyhtiöiden ja tavallisten televisionkatselijoiden ajatukset.

Tutkimustulokset osoittavat, että virallisen sääntelyn tarkasteleminen ei kerro koko totuutta oman aikansa olosuhteista, vaan kirjoittamattomat säännöt ja odotukset luovat toimintaympäristön todellisuuden. Tutkimus myös tarjoaa tietoa julkisoikeudellisen yleisradiotoiminnan kirjoitettujen ja kirjoittamattomien sääntöjen välisestä ristiriidasta ja sen merkityksestä yhtiön mainetta ajatellen.

Avainsanat: 1980-luku, medioituminen, poliittinen satiiri, sananvapaus, yleisradiot

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

Luettelo tutkielmassa käytetyistä lyhenteistä.....	i
1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskohde ja tutkimustehtävä	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	4
1.3 Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	7
<i>Satiiri</i>	7
<i>Poliittisuuden käsite ja poliittinen satiiri</i>	12
1.4 Tutkimuksen relevanssi.....	14
1.5 Lähdeaineisto ja metodit	17
1.6 Tutkielman rakenne.....	20
2. Satiirin tuotannollinen konteksti 1980-luvulla.....	22
2.1 Yleisradiojärjestelmät	22
2.2 Poliittinen järjestelmä ja tilanne 1980-luvulla	26
2.3 Poliitiikan medioituminen ja muuttuva poliittisen median kulttuuri	28
3. Satiirisarjat ja niiden virallinen sääntely	32
3.1 Hukkaputki.....	32
<i>Yleisradion asema, sensuurin perinne ja suhde ulkopoliitiikkaan</i>	38
<i>Vaatimukset tasapuolisuudesta</i>	41
<i>Satiiri sananvapaudellisena oikeutena ja kunnian loukkaajana</i>	44
3.2 Scheibenwischer.....	47
<i>Scheibenwischeriin liittyvät lait ja sopimukset</i>	53
<i>ARD:n ohjelmapoliitiikka</i>	58
3.3 Satiirin virallisen sääntelyn mahdottomuus	61
4. Satiiri julkisessa keskustelussa.....	63
4.1 Poliittinen satiiri, televisioviihde ja hyvän maun häilyvä raja	65

<i>Huoli satiirin ja viihteen tilasta .....</i>	67
<i>Hukkaputkeen ja Scheibenwischeriin liittyvä lehtikirjoittelu.....</i>	73
4.2 Poliittinen journalismi ja yleisradiojärjestelmä.....	79
<i>Yleisradioyhtiöt .....</i>	83
4.3 Huoli televisiosta ja sen vaikutuksista: Neil Postman ja pelokkaat poliitikot	87
5. Johtopäätökset.....	93
6. Lähteet ja kirjallisuus	96
6.1 Lähteet.....	96
6.2 Kirjallisuus	98

Luettelo tutkielmassa käytetyistä lyhenteistä

ARD	Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (suom. Saksan liittotasavallan julkisoikeudellisten yleisradiokanavien liitto)
BR	Bayerischer Rundfunk (suom. Baijerin yleisradio)
CDU	Christlich Demokratische Union Deutschlands (suom. Saksan kristillisdemokraattinen liitto)
CSU	Christlich-Soziale Union in Bayern (suom. Baijerin kristillissosiaalinen liitto)
ESS	Etelä-Suomen Sanomat
NDR	Norddeutscher Rundfunk (suom. Pohjois-Saksan yleisradio)
SFB	Sender Freies Berlin (suom. Vapaan Berliinin yleisradio)
SDP	Sosiaalidemokraattinen puolue
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (suom. Saksan sosiaalidemokraattinen puolue)
Yle	Yleisradio
WDR	Westdeutscher Rundfunk Köln (suom. Länsisaksalainen yleisradio Köln)
ZDF	Zweites Deutsches Fernsehen (suom. Toinen saksalainen televisio)

1. Johdanto

Yhteiskunnasta kertoo melko paljon se, mille saa nauraa ja ketä saa pilkata, eli mitä on sallittua käyttää huumorin aiheena. Huumori on toisinaan katsottu jopa yhdeksi demokratian tunnuspiirteistä: mikäli valtaapitävistä ei saa tehdä huumoria eikä heitä saa julkisesti pilkata, demokratiaa ei ole.¹ Näin ollen huumoria koskevat säännöt kertovat niin yhteiskunnan valta-asetelmista kuin, ainakin jollain tasolla, sen vapautuneisuuden tasosta.

Demokraattisissa maissa on jo vuosikymmenten ajan ollut tavallista, että valtion rahoittama julkinen laitos – esimerkiksi erilaiset yleisradioyhtiöt – tuottaa sellaista materiaalia, joka huumorin kautta kritisoi valtionhallintoa. Tämä materiaali pystyy tekemään valtaapitävät naurunalaisiksi osoittaessaan heidän sanojensa ja tekojensa välisiä ristiriitoja tai heidän julkista uskottavuuttaan kyseenalaistavia yksityiselämään liittyviä seikkoja. Yhteiskunnallisia vaikuttajia ja ilmiöitä kritisoivaa huumoria kutsutaan poliittiseksi satiiriksi. Luonnollisesti valtionhallinto kuitenkin rajoittaa satiirisia sisältöjä erilaisin laein ja ohjeistuksin, jotta vältettäisiin niin yksityishenkilöiden oikeuksien kuin hallinnon toiminnankin kannalta haitalliset julkaisut. Etenkin yleisradioyhtiöissä on edellytetty, että kritiikki olisi poliittista kenttää ajatellen mahdollisimman tasapuolista ja esittäjänsä henkilökohtaisista poliittisista mielipiteistä riippumatonta. Valtio siis tukee ja edistää humoristista kritiikkiä mutta vain tietynlaisissa muodoissa tiettyyn pisteeseen asti.

Lakien ja ohjeistusten lisäksi julkisen palvelun tuottaman satiirin pääasiallisten vastaanottajien eli tavallisten televisionkatselijoiden tai radionkuuntelijoiden mielipide kritiikin esitystavasta ja sisältöön samaistuttavuudesta vaikuttaa satiirin laatimiseen. Mikäli satiiriohjelma koetaan vieraaksi tai vastenmieliseksi, sitä ei katselijoiden tai kuuntelijoiden puutteessa taloudellisesti ja yhtiön mainetta ajatellen kannata tehdä. Vaikka valtionhallintoa siis saa kritisoida julkisesti, valtion omassa yhtiössä, humoristiselle kritiikille on asetettu tiukat viralliset ja löyhemmät ”maalaisjärkeen” perustuvat rajat. On kuitenkin aivan toinen kysymys, missä nämä rajat käytännössä menevät, noudatetaanko niitä, ja mitkä ovat niiden rikkomisen seuraamukset, jos seuraamuksia on.

1.1 Tutkimuskohde ja tutkimustehtävä

Tässä tutkielmassa käsittelen poliittiseen televisiosatiiriin kohdistuvia rajoituksia ja odotuksia

---

¹ Kolehmainen 2015, 24–26.

Suomen ja Länsi-Saksan yleisradioyhtiöissä 1980-luvulla. Tutkimukseni pääkysymys on, miten viralliset ja epäviralliset rajoitukset käytännössä vaikuttivat satiirin tuottamiseen. Lähestyn aihetta tarkastelemalla satiiria koskevan lainsäädännön ja yleisradioyhtiöiden omien säännösten sisältöä ja toteutumista. Lisäksi esittelen ajan julkista keskustelua lehdistöaineiston lähiluvun kautta valottaen näin yhtäältä virallista, valtiollista näkökulmaa, toisaalta epävirallisempaa asiasta esiin noussutta keskustelua sekä yleistä televisiota koskevaa huolipuhetta. Satiiriin kohdistuvia odotuksia hahmottelen tutkimalla edellä mainittujen virallisten ja epävirallisten säännösten ja keskustelujen perusteella, mitä yleisradioyhtiöt, poliitikot, yleisö ja satiirikot itse tuohon aikaan satiirilta toivoivat. Tutkimukseni luo näin lukijalle kuvaa siitä, millaisessa säädösten ja odotusten luomassa ympäristössä satiiria tehtiin eli millaisin keinoin sen tekemiseen pyrittiin vaikuttamaan, ja miltä tahoilta nämä vaikutuspyrkimykset tulivat.

Virallisia rajoitteita edustavat tutkielmassani lainsäädäntö ja kanavasäännöt, sillä ne kertovat, millaisia asioita on poliitikkojen² mielestä ollut hyväksyttävää sanoa ääneen televisiossa. Virallisluntoisiin rajoitteisiin sisällytän myös vallitsevan valtiomuodon, poliittiset voimasuhteet sekä yleisradioyhtiöiden organisatorisen rakenteen, jotka luovat käytännönläheiset puitteet satiirin tuottamiselle. Epävirallisiin rajoitteisiin luen julkisen keskustelun ja siinä ilmenevät niin sanotun tavallisen kansalaisen mielipiteet, joihin perehdyn kahta tapausesimerkkisatiirisarjaa tarkastelemalla ja televisioviihdettä koskevan lehtikirjoittelun lähiluvun avulla. Tapausesimerkkeinäni käytän yhtä suomalaista ja yhtä länsisaksalaista poliittista satiirisarjaa, jotka olen valinnut sillä perusteella, että ne ovat omana aikanaan olleet kotimaidensa suosituimmat lajityypin edustajat. En kuitenkaan perehdy erityisesti sarjojen sisältöön vaan niihin liittyvään julkiseen keskusteluun, jota niiden suosion vuoksi on käyty runsaasti.

Suomen osalta käsittelen tutkielmassani *Hukkaputki*-nimistä sarjaa. Sitä lähetettiin vuosina 1981–1983 Yleisradion TV1-kanavalla, ja sitä pidetään Suomen poliittisen televisiosatiirin käänteentekijänä. Ohjelma perustui asiayhteydestään irrotettuihin uutispätkiin, imitointiin ja tunnetuille televisioformaateille irtaviljelyyn. Hukkaputken suosio oli valtava, ja sitä seurasi aikanaan yli kaksi ja puoli, joidenkin arvioiden mukaan kolme miljoonaa suomalaista. Hukkaputken päättyttyä seuraavaa poliittista satiirisarjaa saatiin odottaa Suomessa 1990-luvun puolelle asti.³

Saksan osalta käsittelen Dieter Hildebrandtin kabareetyylistä satiirisarjaa *Scheibenwischer* (1980–

---

² Kun kyse on julkisen, valtion rahoittaman yhtiön tuottamasta viihteestä, poliitikoilla on ollut paljon sanavaltaa lakitekstin lisäksi myös kanavien periaatteisiin, ja poliittisten puolueiden edustajia on istunut yleisradioyhtiöiden johtokunnissa. Poliitikoiden asemaan yhtiöiden hallinnossa palataan tarkemmin luvussa 2.

³ Lindström 2017; Pernaa & Pitkänen 2006, 34–35.

2008, tosin Hildebrandtin juontamana vain vuoteen 2003 saakka). Scheibenwischer ilmestyi Saksan yleisradiojärjestelmään kuuluvan, ARD-yhtiön kanavalla. Perinteisesti konservatiivisena ja menneisyyteen jämähtäneenä pidetty ARD otti Hildebrandtin sarjan ohjelmistonsa huolimatta siitä, että sallivampana pidetty yleisradioyhtiö ZDF oli aiemmin hyllyttänyt Hildebrandtin aiemman formaatiltaan ja sisällöltään hyvin samanlaisen ohjelman. Hukkaputkeen verrattuna Scheibenwischer ei suhteellisesti yltänyt Saksassa yhtä mittavaan suosioon 2–5 miljoonalla katsojallaan, mutta se oli joka tapauksessa hyvin suosittu, ja sen tekijä oli erittäin tunnettu ja pidetty satiirikko.⁴

Julkisen keskustelun lisäksi perehdyn näiden satiirisarjojen käsikirjoittajien haastatteluihin, joissa he kertovat sarjojen tekemisestä, niiden saamasta vastaanotosta ja mahdollisesti kokemastaan poliittisesta painostuksesta. Huolipuhetta television mahdollisesti katsojiaan ja yhteiskuntaa rappeuttavista vaikutuksista kuvaa lajin tunnetuimman edustajan, Neil Postmanin kirja *Huvitamme itsemme hengiltä* (1985) sekä siihen liittyvä julkinen keskustelu.

Sanayhdistelmällä *poliittinen satiiri* tarkoitetaan tässä tutkielmassa naurun avulla esitettyä kritiikkiä poliittisten toimijoiden – niin yksittäisten henkilöiden kuin puolueidenkin – tai instituutioiden toimintaa kohtaan, ja molemmat valitsemani esimerkkisarjat edustivat selvästi sitä. Tyyllilajina satiiri on perinteisesti julkista ja julkaistua. Se on tuotettu jaettavaan muotoon esimerkiksi kirjoina ja pamfletteina, ja sen on ollut tarkoitus levitä ja päätyä suuren yleisön kulutettavaksi. Näin ollen satiiriin on aina kohdistunut sekä kirjoittamattomia sääntöjä, esimerkiksi hyvään makuun liittyen, että lainsäädäntöä esimerkiksi satiirin kohteen yksityisyydensuojasta tai henkilökohtaisesta kunniasta. Säännöt ja säädökset ovat toki muuttuneet ajan kuluessa, ja niitä on sovellettu median eri muotoihin eri tavoin. Yleisradioyhtiöiden tuottama televisiosatiiri on oma erityistapauksensa kaiken satiirin joukossa, sillä sitä rajoittavat perusoikeuksien lisäksi mediaa koskeva lainsäädäntö, poliittiset voimasuhteet ja yhtiöiden omat ohjelmapolitiittiset linjaukset. Epävirallisesti ajankohtaispoliittisten satiirien sisältöön voivat vaikuttaa myös poliitikkojen yhteydenotot toimituksiin, katsojaluvut ja katsojapalaute.

Tutkielmani aikarajaukseksi olen määritellyt 1980-luvun. Tämä johtuu siitä, että kyseinen vuosikymmen oli politiikan ja median suhteen kannalta monenlaisten murrosten aikaa, ikään kuin alkusysäys nykyaikaisen poliittisen mediakulttuurimme kehitykselle. Kuten poliittisen historian tutkija Ville Pernaa ja politiikan tutkija Erkki Railo ovat todenneet, ”1980-luvun voi nähdä eräänlaisena välietappina matkalla 1970-luvun poliitikkoja kunnioittavasta poliittisesta

---

⁴ Meyn 1996, 121 ja 134–139; Behrmann 2002, 183.

journalismista 1990-luvun kuvia kaatavaan politiikan uutisointiin”.⁵ Samaan aikaan television vaikutuksiin alettiin toden teolla kiinnittää huomiota, ja ryhdyttiin puhumaan politiikan medioitumisesta eli politiikan tekemisen muutoksesta mediassa vetoavaan muotoon. Tutkijoiden mukaan samalla vuosikymmenellä televisiosta tuli uudenlaisen politisoimisen edelläkävijä, poliitikkoja kohtaan alettiin mediassa olla oikeasti kriittisiä ja palveltiin yleisöä poliitikkojen kanssa kaveeraamisen sijasta. 1980-luku on siis ensimmäinen vuosikymmen, jolloin poliitikkojen julkista kritisointia mediassa ei enää koettu poikkeukselliseksi. Toisaalta myös poliitikot alkoivat selkeästi ja julkisesti ilmaista negatiiviset mielipiteensä mediasta. Mediamaailma oli siis suuressa murroksessa, mutta samoin olivat poliittisesti sekä Suomi että Länsi-Saksa: Suomessa presidentti Kekkonen kausi päättyi, ja Saksassa valtaan nousi mielipiteitä jakanut liittokansleri Helmut Kohl.⁶

Paikallista rajausta Suomeen ja Länsi-Saksaan tutkielmassani tukee se, että molemmissa maissa kyseisenä vuosikymmenenä tapahtui suuria muutoksia poliittisessa johdossa. Toisaalta molemmat maat sijaitsivat välittömästi rautaesiripun vieressä, joten itäblokin maiden läheisyyden synnyttämä ulkopoliittisen tilanteen herkkyyks yhdistää niitä ja on kenties vaikuttanut huumorin aiheisiin. Lisäksi suomalaisen poliittisen satiirin esikuvat ovat saksalaisessa, brechtiläisessä teatterissa, joten maiden huumoriperinteiden välillä vallitsee tietty vanhakantainen yhteys.⁷ Lähtökohtaisesti Länsi-Saksa toimii tutkimuksessani lähinnä vertailukohtana, jonka avulla hahmotan suomalaista, suomettuneeksikin kutsuttua, poliitikkoja kohtaan varovaista mediatuotannon ilmapiiriä, joka vähitellen vapautui presidentti Kekkonen pitkän virkakauden päätyttyä.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Aiempi tutkimus poliittisesta satiirista painottuu voimakkaasti kirjalliseen satiiriin. Tämä on ymmärrettävää, sillä satiirisia tekstejä julkaistiin jo antiikin ajalla, joten kirjallisen tyylin perinne on huomattavasti runsaampi kuin radiossa, televisiossa ja internetissä julkaistujen tuotosten. Televisiosatiiria on tutkittu erityisesti Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa, joissa molemmissa sitä on esiintynyt television alkua ajoista lähtien, mutta tutkimukseni kannalta oleellisissa maissa – Suomessa ja Länsi-Saksassa – tutkimus on vähäisempää.

Lähimpänä omaa lähestymistapaani aiheeseen on saksalaisen satiiritutkija Sven Behrmannin

---

⁵ Pernaa & Pitkänen 2006, 17.

⁶ Wii 2007, 210–213; Valaskivi 2002, 3; Herkman 2011, 22; Weidauer & Lareau & Morris-Keitel 1991, 63, 69.

⁷ Kivistö & Riikonen 2012, 413.

Politische Satire im deutschen und französischen Rundfunk -kirja, joka nimensä mukaisesti vertailee saksalaisia ja ranskalaisia poliittisia televisio- ja radiosatiirisarjoja aina television yleistymisestä 1990-luvulle saakka. Kirja esittelee jokaisen satiirisarjan yksityiskohtaisesti, analysoi siitä lehdistössä käytyä keskustelua ja keskittyy erityisesti poliitikkojen julkisiin kannanottoihin sarjaan liittyen. Lähdeaineistona kirjassa ovat laaja sanomalehtiaineisto sekä Behrmannin sarjojen tekijöistä tekemät haastattelut. Vertailun ja mediakeskustelun avaamisen lisäksi Behrmann pohtii kirjassaan satiirin sopivuutta televisioon sekä lajin mahdollisia vaikutuksia politiikan tekemiseen ja siihen osallistumiseen. Kirjassa esitellään tarkasti myös toinen esimerkkisarjani, Scheibenwischer. Oma tutkimukseni on hyvin lähellä Behrmannia, tosin huomattavasti pienemmässä mittakaavassa: käytän tapausesimerkkeinäni vain kahta tiettyä vuosikymmenenä ilmestynyttä sarjaa ja hyvin rajattua lehtiaineistoa. Suurin eroni Behrmanniin on se, että olen tarkastellut muutakin kuin skandaaleista syntynyttä lehtikirjoittelua esimerkkisarjojani koskien, ja otan huomioon muidenkin kuin poliitikkojen kannanotot lehtikeskusteluissa. Näin hahmottelen ennemmin yleistä mielipidettä kuin sensaatioita. Behrmann ei myöskään ole keskittynyt tutkimuksessaan lainsäädäntöön tai muihin kirjallisiin, virallisluontoisiin satiiria koskeneisiin rajoituksiin.

Suomalaisen tutkimuksen osalta tätä tutkimusta lähinnä on Marjo Kolehmainen vuonna 2015 julkaistu väitöskirja *Satiiriset Itse Valtiaat. Poliittinen huumori suomalaisessa julkisuudessa*, joka esittelee 2000-luvun alussa julkaistua poliittista satiirianimaatiota ja sen saamaa vastaanottoa. Kolehmainen väitöskirja perustuu keltaisen lehdistön tutkimukseen, joten Behrmannin tapaan hänen tutkimuksensa on hyvin sensaatiokeskeinen. Muuten suomalainen televisiosatiirin tutkimus on vähissä. Muutamista suomalaisista satiirisarjoista on tehty opinnäytetöitä, mutta mikään niistä ei käsittele Hukkaputkea.⁸ Oma tutkimukseni tuo Suomen osalta tämän suomalaisen poliittisen televisiosatiirin kantaisän mukaan keskusteluihin poliittisen viihteen suhteesta valtionhallintoon ja 1980-luvun median murroksellisuudesta. Toisaalta tutkielmani ottaa haastattelumateriaalin tutkimuksen avulla huomioon myös satiirisarjojen käsikirjoittajien työhönsä liittyviä ajatuksia, joita Kolehmainen tutkimuksessa ei huomioida.

Kolehmainen mukaan ”humori nousee yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi yleensä vain silloin, kun se koetaan ongelmalliseksi”, eli kun se on aiheuttanut mielipahaa tai jonkinlaisen skandaalin.⁹ Niin hänen kuin Behrmannin tutkimukset käsittelevät julkisen keskustelun osalta ainoastaan

---

⁸ Ks. esim. Pyysalo, Sanna, *Puolivallaton poliitikko olohuoneessa. Poliittinen satiiri, tv-sarja Itse valtiat ja yleisö tv-kritiikin ja katsojien diskursseissa*, Tampereen yliopisto 2008 ja Palokangas, Teemu, *Julkisen palvelun viihde. Uutisvuoto, Itse valtiat ja Yleisradion asiaviihteen perinne*, Tampereen yliopisto, 2003.

⁹ Kolehmainen 2015, 20.

skandaaliuutisiin keskittyvää keltaista lehdistöä, joka Kolehmaisen toteamuksen mukaisesti on nostanut esiin huumoriin liittyviä ongelmia silloin, kun niistä on syntynyt skandaaleja. Keltainen lehdistö toki yleensä reagoi kaikkein nopeimmin mahdollisen skandaalin aineksiin, joten satiiriin liittyvää kirjoittelua kyseisistä lehdistä tosiaan löytyy ja niiden valitseminen lähdeaineistoksi on luonnollista.

Tutkimuksessani tarkastelen myös yleisellä, esimerkkisatiirisarjoihini suoraan liittymättömällä tavalla satiiriin liittyvän lainsäädännön suhdetta lajityypin periaatteisiin. Teoreettisista lähtökohdista satiirisessa tyyliässä on Suomessa kirjoittanut erityisesti kirjallisuudentutkija Sari Kivistö, jonka teokset *Satiiri Suomessa* (2012, kirjoitettu yhdessä professori H. K. Riikosen kanssa) ja *Satiiri – johdatus lajin historiaan ja teoriaan* (2010) ovat auttaneet minua hahmottamaan satiirin käsitteen monitahoisuuden sekä siihen liittyviä keskusteluita. Toisaalta myös sananvapauden käsite liittyy oleellisesti satiiriin, ja sen lainsäädännöllisessäkin hahmottamisessa olen saanut paljon apua viestintä- ja julkisoikeutta tutkineen Riku Neuvosen *Sananvapauden historia Suomessa* -kirjasta (2018). Kansainväliseltä satiirintutkimuskentältä olen perehtynyt erityisesti Kivistönkin siteeraamaan satiirintutkija Dustin Griffinin *Satire: A Critical Reintroduction* -kirjaan (1994), joka kuvaa sekä satiirin tyyllilajin historiallista kehitystä että siihen liittyviä keskusteluja esimerkiksi puolueideologian ja satiirin suhteesta sekä satiiriin kohdistuvista rajoituksista etenkin Isossa-Britanniassa. Huomioon on toki otettava, että poliittisen satiirin perinne on Britanniassa niin pitkä ja vakiintunut, että sitä ei suoraan voi verrata Suomeen tai Länsi-Saksaan.

Satiirin historiaa, mediahistoriaa ja mediamailman rakennetta ajatellen tutkielmani kannalta merkittävimmät kirjat ovat Yleisradion toimittama kolmiosainen *Yleisradion historia* -teos (1996), mediatutkija Juha Herkmanin *Politiikka ja mediajulkisuus* (2011), Saksan osalta jo mainittu Behrmannin kirja, journalistiikantutkija Hermann Meynin *Massenmedien in der Bundesrepublik Deutschland* (1996) sekä mediatutkija Andreas Schulzin *Der Aufstieg der "vierten Gewalt". Medien, Politik und Öffentlichkeit im Zeitalter der Massenkommunikation* (2000). Kirjat esittelevät niin yleisradiotoiminnan käytäntöjä ja periaatteita kuin politiikan mediajulkisuuden muutoksen historiaakin. Kirjoissa mainitaan paljon politiikan julkisuuteenkin vaikuttavia lakeja, mutta mikään niistä ei sinänsä perehdy viihteellisten televisio-ohjelmien ja lain väliseen suhteeseen tai lakien noudattamiseen käytännössä, toisin kuin oma tutkimukseni. Voidaan siis sanoa, että tutkielmani tuo poliittisen viihteen tutkimuskenttään lisätietoa satiirin periaatteellisten rajoitusten suhteesta käytäntöön ja tavallisen kansalaisen, ei vain poliitikon suhteesta huumorin kautta esitettyyn yhteiskuntakritiikkiin.

1.3 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Seuraavaksi avaan laajasti satiirin käsitettä ja siihen liittyvää teoreettista keskustelua. Analyysissäni viittaan useasti satiirin teoriaan ja siihen sisältyviin ideaaleihin, joten katson teorian yksityiskohtaisen esittelyn helpottavan analyysini seuraamista. Pohdin myös television satiirille tarjoamia mahdollisuuksia ja sen asettamia rajoituksia satiirin teoriaan nähden. Satiirin yleisen käsitteen jälkeen esittelen tarkemmin poliittisuuden ja poliittisen satiirin käsitteitä.

Koska tutkielmani aineisto sisältää paljon saksankielistä materiaalia, olen kääntänyt saksankielisiä käsitteitä sekä suoria lakitekstistä ja lehdistä otettuja sitaatteja suomen kielelle. Alkuperäinen, saksankielinen teksti on aina nähtävillä lähdeviitteessä. Käännökseni eivät aina ole sanatarkkoja, mutta tutkielman kannalta oleellisin, keskeinen idea välittyyne lukijalle.

Satiiri

Tutkija Sari Kivistön mukaan satiiri on purevaa ivaa ja kärjistetyin keinoin esitettyä kritiikkiä ihmisten naurettavuutta ja paheita sekä yhteiskunnan epäkohtia kohtaan. Kritiikki esitetään ”esteettisiä ja viihdyttäviä” kvaliteetteja unohtamatta, toisin sanoen oivaltavasti esimerkiksi parodiaa ja ironiaa hyödyntäen. Satiirin käsitteen merkitys on kuitenkin vaihdellut kautta aikojen samoin kuin käsitys satiirin oikeaoppisesta muodosta. Muotoseikkojen lisäksi satiirintutkimuksessa on keskitytty sekä satiirin tavoitteisiin, sisältöön, poliittisiin tarkoituksiin että satiirikon sielunelämään. Poliittisen satiirin tutkimus on edelleen harvinaista, ja olemassa oleva tutkimus painottuu voimakkaasti Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan.¹⁰ Myöskään satiirin tuotantoympäristö ei ole varsinaisessa satiirintutkimuksessa saanut osakseen erityistä huomiota, vaan sitä edes jossain määrin käsittelevät teokset on julkaistu yleensä median tai viestinnän tutkimuksen kentiltä.

Satiirin kehityskaari on ollut pitkä, ja siitä on vasta vuosisatojen kehityksen tuloksena muotoutunut nykyinen yhteiskuntakriittisen huumorin tyylilaji. Antiikin aikana satiiri ymmärrettiin latinankieliseksi, heksametrimitaan kirjoitetuksi moraalikriittiseksi runoudeksi. Mytologiaa ja historiaa käsittelevästä runoudesta satiiri erottui esittelemällä ajankohtaisia aiheita ja opettamalla selkein sanankääntein moraalisesti hyvää elämää. Paljon satiiria kirjoitettiin keskiajalla, erityisesti 1100-luvulla, jolloin suosikkiteemoja olivat korruptio sekä lahjonta kirkon ja valtion välisten investuurariitojen synnyttyä. Myöhäiskeskiajalla ja renessanssiaikana satiiri yhdistyi voimakkaasti

---

¹⁰ Kivistö & Riikonen 2012, 13; Behrmann 2002, 6.

karnevaalikulttuuriin ja karnevalistiseen kirjallisuuteen, jonka pilkalla tosin ei satiirin yleisistä periaatteista poiketen ollut selkeää kohdetta tai negatiivista sävyä. Samaan aikaan suosittua oli menippolainen satiiri, joka vahvasti fantastisia elementtejä hyödyntämällä erosi nykyajan tosielämää lähellä pysyttelevistä satiireista. Tähän asti satiiri ymmärrettiin omaksi, ”puhtaaksi” kirjallisuudenlajikseen, mutta 1700-luvun lopulle tultaessa satiiri oli menettänyt asemansa klassisena kirjallisuudenlajina romaanille, joka hyödynsi satiiria tyylikeinona, ei moraaliseettisesti opettavaisena itsetarkoituksena. Tällaisessa tyylikeinon muodossa suurin osa kirjallisesta satiirista vielä nykyäänkin ilmenee. Historian kuluessa satiiria on käytetty niin yleisen yhteiskuntakritiikin kuin propagandankin välineenä sodassa ja rauhassa. Satiirisin keinoin on tuettu toisaalta myös nationalismia ja imperialismiin päättymistä. Satiiria omien tarkoituksperiensä edistämiseen ovat hyödyntäneet niin imperialistit kuin heidän vallastaan itsenäistyvätkin, joten sen kohteeksi on mahdollista ottaa miltei kenet vain.¹¹

Arkikielessä satiiri yleisesti sekoitetaan muihin huumorin muotoihin, joita satiiri toki hyödyntää mutta joille se ei ole synonyymi. Ironiassa ja sarkasmissa sanotaan päinvastaista, mitä oikeasti tarkoitetaan, ja konteksti paljastaa toteamuksen absurdiuden. Ironiaan verrattuna sarkasmi on suorasukaisempaa ja hyökkäävämpää, ja sen kohde on ironian kohdetta helpompi määritellä. Parodia jäljittelee esimerkiksi jonkin ihmisen puhetapaa tai jotakin tunnettua televisio-ohjelmaformaattia tehden siitä samalla naurunalaisen. Komiikan idea puolestaan perustuu siihen, että asiat sijoitetaan odottamattomiin konteksteihin, mikä näyttää ne uudessa, huvittavassa valossa.¹² Satiiri on yhdistelmä tätä kaikkea mutta hyödyntää perinteisesti erityisesti ironiaa. Toki toiset satiirit nojaavat toisia enemmän tiettyihin huumorin muotoihin, ja esimerkiksi televisiosatiirissa parodia on erityisen suosittua poliitikkojen imitoinnin kautta.

Laajasta huumorin tyyllilajien kirjostaan huolimatta satiirin ei aina tarvitse olla hauskaa tai naurattaa joko ollenkaan tai ainakaan hyvällä tavalla: nauru voi myös olla epätoivoista tai ällistynyttä ihmisen saadessa käsiteltävään aiheeseen uusia näkökulmia. Toisin kuin puhtaassa huumorissa, nauru on satiirissa väline, ei itse päämäärä. Satiirin päätarkoitus ei olekaan muiden huumorin lajien tavalla viihdyttäminen vaan yhteiskuntakritiikin esittäminen viihdyttävässä ja näin ollen kenties helposti omaksuttavassa muodossa. Yhteiskunnallisuus ja näin ollen poliittisuus ovat siis vahvasti satiiriin yhteydessä, sillä pohjimmiltaan satiirin aiheissa on aina kyse jonkinlaisista valtarakenteista. Sinänsä

---

¹¹ Kivistö 2007, 27–29; Mehtonen & Linkinen 2007, 50–55; Willman 2007, 70–72, 86–87; Behrmann 2002, 15; Ikonen 2007, 113, 123–129; Kivistö & Riikonen 2012, 52; Järvinen 2007, 214–217.

¹² Kivistö & Riikonen 2012, 10–12; Behrmann 2002, 10; Pankakoski 2007, 236–242.

eron tekeminen satiirin ja *poliittisen* satiirin välille on siis hieman keinotekoisista.¹³

Abstraktisti ajateltuna satiirin kohteena voi nähdä pahuuden, sillä vahva moraalinen sävy on satiirissa aina läsnä. Konkreettisesti perinteisiä satiirin kohteita kautta aikojen ovat hyväosaiset ja vallanpitäjät; niin poliitikot, papisto, virkamiehet kuin kulttuuriväkikin ovat saaneet osansa satiirisesta pilkasta. Jos ajatellaan, että nauru voi suuntautua joko (1) ylhäältä alaspäin vallanpitäjältä alamaiseen, tai (2) tasaisesti niin, että ivaaja nauraa kohteensa kanssa heidän yhdessä hauskana pitämälleen asialle, tai (3) alhaalta ylöspäin alamaisen nauraessa itseään mahtavammalle, satiiri edustaa vaihtoehtoista viimeistä. Tavalliselle kansalaiselle annetaan mahdollisuus nauraa sellaisille ihmisille, jotka ovat vallankäytöllisessä tai taloudellisessa asemassaan häntä korkeammalla. Satiiria onkin kutsuttu altavastajien aseeksi. Sen sijaan ylhäältä alas suuntautuvaa naurua ei satiirissa yleensä pidetä hyväksyttävänä vaan sortavana, jo lyödyn lyömisenä.¹⁴

Uudempia satiirisen pilkan kohteita ovat talousvaikuttajat, joiden vallan katsotaan kasvaneen poliitikkojen kustannuksella, sekä laajempina ilmiöinä nykyinen kulutuskulttuuri ja massamedia. Viime vuosikymmeninä erityisesti mediakritiikki on tullut kaikenlaisissa satiireissa suosituksi aiheeksi. Yhteistä kaikelle satiirille on kuitenkin se, että kritiikin kohde on jokin ajankohtainen yhteiskunnallinen toimija tai ilmiö, joka on tunnistettava ja tavalla tai toisella merkityksellinen suurelle määrälle ihmisiä. Näin ollen satiiri edellyttää kuluttajaltaan yleissivistystä sekä tietoa ajankohtaisista teemoista ja henkilöistä. Mikäli kohde on kuluttajalle tuntematon, satiiri ei toimi. Näin ollen, etenkin televisiossa, satiirin kohteeksi valikoituu sellaisia ihmisiä, jotka muutenkin ovat julkisuudessa paljon esillä ja näin ollen helposti tunnistettavia. Tällä tavalla julkisuus ikään kuin ruokkii itseään, kun jo esillä olevat ihmiset saavat lisää näkyvyyttä. Tällaista kehitystä on kutsuttu myös *politiikan henkilöitymiseksi*, ja etenkin television on samoja henkilöitä yhä uudelleen näyttämällä katsottu edistävän sitä.¹⁵ Televisiosatiiri siis osaltaan ruokkii politiikan visuaalisuuden keskittymistä tiettyihin henkilöihin.

Kivistön mukaan yksi satiirin tehtävistä on vaiettujen asioiden julkituominen eli nykyiseen mediamaailmaan sovellettuna marginalisoitujen diskurssien tuominen osaksi valtamedian asialistaa. Erityisesti televisiosatiirin on kuitenkin vaikea tehdä näin, sillä asian on täytynyt jo tulla esille jossakin muussa mediassa. Tämä johtuu siitä, että televisiosatiiri hyödyntää uutiskuvamateriaalia sekä otteita esimerkiksi kuvatuista eduskuntakeskusteluista ja poliittisista puheista, joten mikäli asia

---

¹³ Kivistö 2007, 15–16; Behrmann 2002, 11.

¹⁴ Kivistö & Riikonen 2012, 15–17; Helsingin yliopisto 2015; Behrmann 2002, 18–20; Kivistö 2007, 16–17.

¹⁵ Kivistö & Riikonen 2012, 14; Herkman 2011, 22; Dahlgren & Kivistö & Paasonen 2011, 145; Annala 2006, 32; Behrmann 2002, 378; Kolehmainen 2015, 28–29.

ei ole televisiossa tullut ilmi tai sitä ei ole kuvattu, visuaalisen materiaalin puutteessa televisiosatiirin on vaikea ottaa asiaa esille. Tämä koskee kuitenkin vain sellaisia aiheita, joista missään mediassa ei puhuta: valtavirtamedioiden käsittelemiä asioita televisiosatiiri pystyy tarkastelemaan kriittisesti ja tuomaan esiin uudenlaisia näkökulmia. Marginalisoituihin diskursseihin televisiosatiiri ei kuitenkaan pysty tarttumaan, vaikka satiirin teorian mukaan tämä kuuluisi sen tehtäviin. Näin ollen on käyty jonkin verran keskustelua siitä, sopiiko satiiri ylipäättään televisioon, vai pitäisikö sen pysyä ainoastaan kirjallisuudenlajina. Kirjallisessa materiaalissa kuvat voidaan piirtää, jos satiiria halutaan visualisoida, joten se ei ole riippuvainen muun median toiminnasta.¹⁶

Televisiosatiirissa satiirisen kritiikin kohdetta yleensä kutsutaan hänen oikealla nimellään, sillä televisio on ennen muuta visuaalinen media: olisi outoa näyttää tunnetun poliitikon kuvaa mutta kutsua häntä jollakin toisella nimellä. Paljon riippuu tietenkin myös yhteiskunnasta, jossa satiiria tuotetaan, sillä toisinaan on turvallisempaa kätkeä satiirin kohde jonkinlaisen näköesteen ja sellaisen salanimen taakse, että satiirikkoa ei suoraan voida syyttää esimerkiksi jonkin koskemattomaksi katsotun merkkihenkilön pilkasta. Esimerkiksi Suomessa poliitikkojen oikeita nimiä sanakäännösten sijaan alettiin käyttää vasta 1980-luvulla Kekkonen presidenttikauden jälkeen.¹⁷

Vaikka satiirilla tulee aina olla tunnistettava kohde, se ei ole pelkkää yksittäiseen, tunnettuun henkilöön kohdistuvaa henkilökohtaista pilkkaa vaan laajempien epäkohtien paljastamista, pilkan kohteen toiminnan korjaamista ja, kuten sanottu, vaiettujen asioiden julkituomista. Näin ollen esimerkiksi henkilön ulkonäköön kohdistuva pilkka ei ole satiiria. Vaikka suomalaisessa satiirissa saatetaan hilpeästi ivata Matti Vanhasen änkyyttävää puhetapaa, kyse on satiirista vain silloin, jos pilkan kohteena on Vanhasen puheen sisältö, ei sen tuottotapa. On myös sanottu, että satiiri on huonoa, mikäli se kohdistuu ulkonäön tai puhettavan kaltaisiin epäolennaisuuksiin, joihin pilkan kohde itse ei välttämättä voi vaikuttaa ja joissa sinänsä ei ole mitään moraalisesti väärää.¹⁸

Satiirikko ei yleensä esitä kritisoidulle alalle parannusehdotusta. Se vain kertoo, mikä on vialla ja päivittelee sitä, miten tähän on päädytty. Kivistön mukaan ”poliittisen, moraalisen ja yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaaminen on yksi satiirin perinteisistä tavoitteista”, mikä on ristiriitaista siihen nähden, että parannusehdotuksia ei satiirissa tehdä. Vaikuttaakin siltä, että satiirikon tehtävä on osoittaa epäkohta ja jonkun muun – esimerkiksi poliitikon – asiaksi jää puuttua

---

¹⁶ Kivistö & Riikonen 2012, 18, 414; Behrmann 2002, 378.

¹⁷ Behrmann 2002, 45; Lindström 2017.

¹⁸ Kivistö & Riikonen 2012, 18–20; Helsingin yliopisto 2015; Kivistö 2007, 9.

osoitettuun epäkohtaan käytännön toiminnalla.¹⁹

Mikäli satiirin tavoitteeksi nähdään muutos, voidaan pohtia myös sitä, onko satiiri onnistunut vain silloin, jos muutos konkreettisesti saadaan aikaan. Muutos satiirin tavoitteena on mielenkiintoinen siinäkin mielessä, että usein myös politiikan tavoitteena nähdään muutos. Muita mittareita satiirin ”onnistumiselle” ovat se, että kritiikin kohde alkaa protestoida, satiirin mahdollinen sensurointi – koska se tällöin koetaan tavalla tai toisella uhkaavaksi – ja voimakas positiivinen tai negatiivinen yleisöreaktio. Joka tapauksessa satiiri hakee jonkinlaista reaktiota. Reaktion laadulla ja reagoijan henkilöllisyydellä ei ole merkitystä, vaan itse reaktio on ensisijainen tavoite. Tutkija Behrmannin mukaan hyvä satiiri herättää pelkkien ajatusten lisäksi myös tunteita, mikä parhaimmillaan johtaa yhteiskunnallisen keskustelun syntymiseen.²⁰

Paljon on pohdittu sitä, onko satiiri ilmiönä sidonnainen tietynlaiseen hallintokoneistoon, yhteiskuntaan, aikakauteen tai ideologiaan. Satiiria on kutsuttu jopa ”sananvapauden pioneeriksi”. Yhteiskunnan demokraattisuus ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että satiiria olisi paljon, vaikka demokratian periaatteisiin kuuluva sananvapaus sallisikin sen julkaisemisen: mikäli valitettavaa ei ole, satiiria ei synny. Usein onkin sanottu, että tyrannioissa satiiri kukkii demokratioissa tehtyä satiiria rehevämmin, sillä ristiriitaisia viestejä välittävä valtakoneisto suorastaan tarjoilee mahdollisuuksia pilkantekoon. Toisaalta huumori on myös keino käsitellä vaikeita ja epäoikeudenmukaisiksi koettuja asioita, ja nauru yleisesti koetaan helpottavana.²¹

Kun satiiria kutsutaan altavastaajien aseeksi ja se pilkkaa muun muassa talousvaikuttajia, ei ole yllättävää, että ideologisesta näkökulmasta satiiria on perinteisesti pidetty vasemmistolaisena. Satiiri ei ole koskaan kunnioittanut politiikan ”suurmiehiä”, mikä näkyy erityisen selkeästi 1900-luvun alkupuolen työvänsatiireissa. Mikäli satiiri on herättänyt pahennusta, se on yleensä tehnyt sitä konservatiivisissa piireissä, mikä on ymmärrettävää – omaan ryhmään kohdistuva pilkanteko ei yleensä naurata. Satiirikot eivät kuitenkaan välttämättä koe tuotoksiaan erityisen vasemmistolaisiksi tai itseään vihaisiksi käsittelemistään aiheista; kovasanaista kritiikkiä voi esittää olematta vihainen. Asioita voi myös vastustaa puolustamatta samalla mitään muuta. Vasemmistolaisuuden sijaan satiiria voi pitää vallankumouksellisena, mikä toisaalta satiiritutkija Dustin Griffinin mielestä tarkoittaa sitä, että satiiri on pohjimmiltaan vasemmistolaisuuden sijaan konservatiivista, sillä sekä vallankumousta kannattavat että konservatiivit tavoittelevat menneisyydestä löytyvää ideaalista asiantilaa.

---

¹⁹ Kivistö & Riikonen 2012, 20, 418.

²⁰ Herkman 2011, 37; Behrmann 2002, 27–29, 31, 318.

²¹ Kivistö 2007, 14; Helsingin yliopisto 2015; Behrmann 2002, 18.

Behrmannin mukaan satiiria voi pitää myös populismin ja oikeistoradikalismin välineenä. Joka tapauksessa varmaa on se, että satiiri on aina aiheuttanut pelkoa koko poliittisten ideologioiden kentässä, sillä vaikka sen vaikutusta politiikkaan ei pystytä todistamaan, sitä on pidetty uhkana kaikenlaisille auktoriteeteille.²²

Poliittisuuden käsite ja poliittinen satiiri

Kuten Kolehmainen asian ilmaisee, asioita ei ”lähtökohtaisesti voi luokitella poliittisiksi tai ei-poliittisiksi”. Mikä tahansa aihe voi siis politisoitua eli tulla poliittiseksi, ihmisille tärkeäksi ja sitä kautta nousta parlamenttipolitiikan asialistalle. Juha Herkmanin mukaan ”politiikka voi viitata lähes mihin tahansa inhimilliseen toimintaan, jossa on kyse valinnoista”. Laajasti ymmärrettynä politiikkaa siis tapahtuu myös parlamenttilaitoksen ulkopuolella esimerkiksi yksilöllisissä arjen valinnoissa ja järjestöissä, joten ajatus politiikasta pelkästään viralliseen valtakoneistoon liittyvänä on instituutiolähtöisyydessään vanhanaikainen.²³

Politiikan filosofi Chantal Mouffe on ehdottanut *politiikan* ja *poliittisen* käsitteiden erottamista toisistaan. Hänen mukaansa politiikka-sana viittaa instituutioihin ja järjestystä tuottaviin käytäntöihin, kun taas *poliittinen* lähtee liikkeelle ihmisten arkikokemuksista ja elämästä yleisesti enemminkin kuin suurten järjestelmien toiminnasta. Mouffen termin politiikka siis edustaa instituutiolähtöistä järjestelmäpolitiikkaa ja poliittinen elämänpolitiikkaa sekä henkilökohtaisten valintojen merkitystä. Poliittinen ja politiikka eivät kuitenkaan ole toisistaan täysin erotettavissa, sillä juuri elämänpolitiikan kentältä aiheet voivat nousta järjestelmäpolitiikan käsiteltäviksi.²⁴ Vuorovaikutus henkilökohtaisen politiikan ja instituutiopolitiikan välillä on etenkin nykypäivänä vahva, mistä Suomen politiikassa merkinä voidaan pitää esimerkiksi mahdollisuutta kansalaisaloitteeseen.

Poliittisuus ei myöskään ole pysyvä käsite, sillä nykypäivästä katsottuna monet menneiden vuosikymmenten kaunokirjalliset teokset ja televisiosarjat saattavat vaikuttaa erittäin poliittisilta, vaikka ne luomisajankohtanaan on tarkoitettu viihteeksi tai ohimeneväksi, kieli poskessa tehdyiksi sivuhuomautuksiksi jostakin vähäpätöisestä epäkohdasta. Toisaalta jotkin luomisajankohtanaan poliittisiksi tarkoitetut julkaisut ovat tähän päivään mennessä menettäneet poliittisen merkityksensä

---

²² McCuigan 1996, 431; Herkman 2011, 22; Wagg 2002, 321; Kivistö & Riikonen 2012, 212; Behrmann 2002, 30, 238, 269.

²³ Kolehmainen 2015, 34; Herkman 2011, 16.

²⁴ Herkman 2011, 62–64.

täysin.²⁵ Julkaisujen poliittisuus ei siis lopulta välttämättä riipu niiden tekijöiden tarkoituksista vaan paljolti kuluttajien tulkinnoista ja kulutusajankohdan yhteiskunnallisista oloista.

Tässä tutkielmassa noudatan vanhanaikaista, kapeaa politiikkakäsitystä, eli tarkoitan ”poliittisella” parlamenttiin, presidenttiin, puolueisiin ja vaaleihin liittyviä asioita. Näin ollen ”poliittinen satiiri” merkitsee tutkielmassani naurun avulla esitettyä kritiikkiä poliittisten toimijoiden ja instituutioiden toimintaa kohtaan. Behrmann määrittelee poliittisen satiirin satiiriksi, joka käsittelee politiikkoja tai poliittisia tapahtumia ja olosuhteita,²⁶ mutta itse koen ”poliittiset toimijat” pelkkiä ”politiikkoja” paremmaksi käsitteeksi, koska se sisältää kaikki ne tahot – yksittäiset poliitikot, puolueet ja järjestöt – joilla on vaikutusta parlamenttipolitiikkaan.

Toisinaan poliittista satiiria kutsutaan myös ajankohtaissatiiriksi. Mielestäni termi on totuudenmukainen mutta ongelmallinen siinä mielessä, että kaikki satiiri on julkaisuajankohtanaan ajankohtaista: satiiri kritisoi aikansa yhteiskuntaa ja moraalia, ja mikäli se pureutuu historiallisiin ilmiöihin, niiden täytyy olla sellaisia, jotka ovat edelleen läsnä. Jos satiirin tavoitteeksi katsotaan muutos ja poliittisten tahojen toiminnan oikaisu, olisi outoa, jos satiirikko ivaasi ainoastaan menneiden aikojen päättäjien valintoja, sillä niihin ei nykypäivästä käsin enää voi vaikuttaa. Näin ollen käytän tutkielmassani sanaparia poliittinen satiiri ajankohtaissatiirin sijaan.

Kategorialisesti poliittinen satiiri voidaan luokitella myös asiaviihteeksi, poliittiseksi viihteeksi tai informatiiviseksi viihteeksi. Informatiivinen viihde tarkoittaa ohjelmasisältöä, joka viihteellisin keinoin käsittelee yhteiskunnallisesti ajankohtaisia aiheita ja pyrkii synnyttämään kiinnostusta politiikkaan sellaisissa ihmisissä, jotka eivät sitä muuten aktiivisesti seuraa. Poliittiset satiiriohjelmat sopivat informatiivisen viihteen kategoriaan hyvin, sillä ne sekä viihdyttävät että antavat katsojalle tietoa ajankohtaisaiheista. Tosin, kuten sanottu, satiirin ymmärtäminen vaatii jo jonkin verran pohjatietoa käsiteltävästä aiheesta. On myös vaikea empiirisesti todentaa, herättääkö informatiivinen viihde kansalaisissa kiinnostusta politiikkaan.²⁷

Politiikka on satiirille otollinen ja perinteinen kohde. Erityisesti 1900-luvun alussa varsinkin työväenpuolueet hyödynsivät satiiria suorastaan propagandistisella tavalla markkinoidakseen itseään äänestäjille. Puolueet ja yksittäiset poliitikot yrittävät aina saada omat aatteensa ja ajatuksensa kuulostamaan järkeviltä ja parhaalta mahdolliselta ratkaisulta, mitä satiirin on helppo pilkata tuomalla

---

²⁵ Herkman 2011, 38; ks. esim. edelleen ajankohtaista ympäristöasioiden käsittelyä ja hyvin nykyisen kaltaista puhetta Paavo Värysestä Hukkaputki-sarjan jaksoista 19.12.1981 ja 30.4.1982.

²⁶ Behrmann 2002, 35.

²⁷ Kivistö & Riikonen 2012, 413.

esiin vastakkaisia näkökantoja: syntyy tehokas vastakkainasettelu. Poliittinen puhe on myös aina tulkinnanvaraista, sillä mahdollisimman suuren hyväksynnän saadakseen poliitikot pyörittävät puheitaan. Tästä satiirikon on helppo löytää potentiaalisesti koomisia piirteitä ja tulkita poliitikkojen sanoja absurdeilla tavoilla. Satiirin onkin sanottu osoittavan politiikan performatiivisuuden.²⁸ Mikäli vallanpitäjistä halutaan vitsailla, poliitikot ovat helpompi kohde kuin talouselämän vaikuttajat, sillä edellä mainitut ovat jälkimmäisiä enemmän näkyvästi julkisuudessa esillä ja näin ollen yleisölle tutumpia. Poliittinen satiiri ja huumori tarjoavat myös helpotusta antamalla ihmisten nauraa poliitikoille. Kuten muussakin satiirissa, tavallinen kansalainen saa tuntea itsensä valtaapitäviä paremmaksi ja asettua heidän yläpuolelleen.²⁹

Toisaalta satiiri voi myös inhimillistää kohdettaan, ja etenkin, jos poliitikko osaa nauraa itsestään tehdylle pilalle, hänen suosionsa voi kasvaa satiirin myötä. Näin satiirin vaikutus on kaksijakoinen: se voi joko tehdä naurunalaiseksi tai vahvistaa jo olemassa olevaa auktoriteettia. Paljon riippuu satiirin kohteen reaktiosta. Satiiri voi myös tehdä politiikasta ymmärrettävämpää nostamalla esiin yksittäisiä poliitikkoja ja havainnollistamalla poliittisia ilmiöitä heidän kauttaan, sillä ihmisille on asiakokonaisuuksia helpompi nauraa.³⁰

1.4 Tutkimuksen relevanssi

Kolehmainen mukaan ”humori ei ole irrallaan politiikasta, vaan niveltyy monin tavoin osaksi poliittista järjestelmää”. Poliittinen viihde – siis myös poliittinen satiiri – on siis osa poliittista kulttuuria, ja sitä koskevat säännöt ja keskustelut kertovat yhteiskunnasta, jossa se on tuotettu.³¹ Huumorin tutkimuksen voi siis ajatella huumorin synnyttäneen yhteiskunnan tutkimukseksi. Tutkiessani satiirin tuottamisen ympäristöä tutkin käytännössä niitä yhteiskunnallisia normeja, jotka vaikuttivat sen tekemiseen. Näitä normeja voidaan määritellä virallisesti lainsäädännössä, tai ne voivat sisältyä yhteisesti jaettuihin arvoihin, jotka ilmenivät esimerkiksi käsityksissä hyvästä mausta ja siitä, millaisia asioita yleisradioyhtiöiden tulisi ohjelmatoiminnassaan edistää. Näin ollen tutkielmani ei lopulta kerro vain 1980-luvun satiirista vaan tuon ajan politiikkaan liittyvästä henkisestä ilmapiiristä.

---

²⁸ Koski 2010, 168; Kivistö & Riikonen 2012, 234; Behrmann 2002, 36–37; Wagg 2002, 331.

²⁹ Kolehmainen 2015, 63.

³⁰ Behrmann 2002, 37–42.

³¹ Kolehmainen 2015, Tiivistelmä, 66.

Tarkastelen tutkimuksessani virallisia, valtion kokonaan rahoittamia kanavia pitkin levitettyä ja demokraattisissa maissa tuotettua satiiria, joka erittäin todennäköisesti on päätenyt myös kohteidensa silmien eteen. Mikäli kohteet ovat pitäneet irtailua liian ilkeämielisenä, heidän on tätenyt päättää, puuttuvatko he asiaan vedoten henkilökohtaiseen kunniaansa. Tällainen puuttuminen on kuitenkin voitu katsoa sananvapauden rajoittamiseksi, joten mukana nauraminen on voinut olla turvallisempi vaihtoehto. Näin tutkielmani tarkastelee sekä sananvapautta että edelleen, ja todennäköisesti aina, ajankohtaista ja monimutkaista suhdetta poliitikkojen ja median välillä aikana, jona tämä suhde television vakiintumisen ja poliittisen kentän muutosten myötä oli keskellä murrosta. Toisaalta, kuten sanottu, tutkielmani tuo esiin, millaisia keskusteluja muut kuin poliitikot ovat julkisuudessa satiirista aloittaneet ja millaiset teemat herättivät niin voimakkaita tunteita, että yleisö halusi niistä julkisesti ilmaista mielipiteensä.

Tyyliilajina satiiri on provosoiva: se esittää kritiikkiä ja pystyy tekemään naurunalaiseksi. Televisiossa esitetyllä satiirilla on mahdollisuus levitä laajalle ja kenties jopa vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin. Tutkijoiden mukaan tätä vaikutusta on hyvin vaikea todentaa tai mitata, mutta satiiriohjelmat ovat vähintäänkin synnyttäneet keskustelua menneinä vuosikymmeninä puhumattakaan siitä, että Suomessa kokoomuspuolueen entinen puheenjohtaja Ville Itälä nimesi yhdeksi eroamispäätöksensä syyksi ryvettymisensä *Itse Valtiaat* -satiirisarjassa.³² Satiiri, sen tarkoitus ja sen rajat myös puhuttavat edelleen sekä Suomessa että Saksassa,³³ vaikka se ei ilmiönä missään nimessä ole uusi. Ilmeisesti satiirissa on jotain vaikeasti määriteltävää tai niin suurta ajan mukana muuttumista, että universaaleja sääntöjä sen hyväksyttävälle sisällölle ei osata määritellä, tai ainakin asia kaippaa lisää tutkimusta. Tutkimusta näiden sääntöjen mahdolliselle paikalle yritän tämän tutkielman muodossa tarjota.

Vielä runsaat kymmenen vuotta sitten Suomessa oltiin huolissaan siitä, jääkö kotimaisesta televisiohistoriasta mitään muistiin, kun sitä niin harvakseltaan tutkitaan, eikä uusia teoksia muutamia opinnäytteitä lukuun ottamatta ollut juurikaan ilmestynyt. Hukkaputki on jäänyt tutkimuksessa takalalle sen aikanaan merkittävästä asemasta huolimatta, joten tällä tutkielmalla pyrin tuomaan sen mukaan suomalaisen televisiohumorin historiankirjoitukseen. Perinteisesti Suomessa kotimaisen audiovisuaalisen satiirin olemassaoloon on suhtauduttu epäilevästi, ja jopa sen tekijät ovat nimenneet tuotantoprosessin vaikeaksi.³⁴ Vaikka yhteiskunta on muuttunut paljon sitten 1980-luvun, tämä tutkielma hahmottelee satiirintekijöiden materiaalista ja henkisen ilmapiirin toimintaympäristöä

³² Helsingin yliopisto 2015; Herkman 2011, 28; Meyn 1996, 197; Griffin 1994, 153; Kolehmainen 2015, 50.

³³ Ks. esim. Syrjälä, Hanna, ”Televisiokoomikko Joonas Nordman pilkkaa poliitikkoja armotta, tasapuolisesti ja ymmärtäen – ”Jussi Halla-ahoon ei voi suhtautua punavihreällä raivolla”. *Helsingin Sanomat* 31.12.2017 tai Latz, Lukas, ”Hahaha”. *Die Zeit* 26.7.2017.

³⁴ Wiio 2007, 5; Puurtinen 2015; Ahonen 2007; Laitinen 2009.

kuvatessaan, mistä nämä vaikeudet saattavat johtua.

Näiden seikkojen lisäksi laajalle ulottuvan näkyvyytensä ja potentiaalisen vaikuttavuutensa vuoksi näen erityisesti julkisen palvelun tuottaman televisiosatiirin moninäkökulmaisen tutkimuksen tarpeellisuutta. Valtionhallinnon ja poliittisen satiirin sisällön välillä vallitsee välttämättä jännite, jonka mielenkiintoisuutta korostaa se, että tämä kontrasti tavallaan on hallinnon itsensä aiheuttama, kun se rahoittaa satiirisisältöjen tuotantoa. Periaatteessa poliittisen satiirin kohteet tilaavat itseään käsittelevää satiiria, mikä tuntuu kummalliselta ajatukselta siinä mielessä, että satiiri ei koskaan ole positiivista. Poliitikot siis rahoittavat itsensä julkista negatiivista kohtelua. Toisaalta negatiivisuuden ilmaisu kuuluu demokraattisissa maissa ihmisen perusoikeuksiin, sillä sananvapauden takaavat lakipykälät varmistavat jokaiselle oikeuden ilmaista mielipiteensä, vaikka se eroaisi poliittisen johdon mielipiteestä. Mikäli tätä oikeutta sananvapauden ja toisinajatteluun rajoitettaisiin, oltaisiin diktatuurissa. Toisaalta myös medialla, jossa satiiriakin julkaistaan, on demokratiaa tukevia virallisia tehtäviä, joihin tiedonjaon ohella poliitikoiden kritiikki ja sen kautta kontrolli kuuluvat. Näin ollen median toiminnan rajoittaminen on katsottu demokratian rajoittamiseksi.³⁵

Poliittisen erimielisyyden sietäminen siis kuuluu demokraattisten yhteiskuntien perusolemukseen, ja mielipiteiden moninaisuus on yksi demokratian tunnuspiirteistä. On kuitenkin toinen kysymys, millä tavalla eriäviä mielipiteitä on soveliaista ilmaista. Eroavaisuuksia on myös siinä, kenen mielestä tietynlainen kritiikin ilmaisutapa on kannatettava: esimerkiksi poliitikolla voi olla hyvin erilainen näkemys kuin tavallisella kansalaisella siitä, mitä poliitikoista on soveliaista julkisesti lausua. Luonteeltaan provosoiva satiiri ei ole kaikkein rakentavin tapa ilmaista kritiikkiä, mutta sen tuottamista on tutkijoiden parissa jopa pidetty juuri valtion tukemien yleisradioyhtiöiden velvollisuutena, ja sitä on kutsuttu erottamattomaksi osaksi yhteiskunnallisen median repertoaaria.³⁶

Taloudellisen asemansa ja julkaisualustansa vuoksi satiiriohjelmat siis joutuvat tasapainottelemaan tehokkaan kritisoinnin ja toisaalta sopivan, ei liian suututtavan ilkeilyn välillä, ja raja näiden kahden välillä on hyvin tulkinnanvarainen. Mikäli raja voitaisiin tarkkaan määritellä, välttyttäisiin mielipahalta ja rajoittamiseen tähtääviltä toimenpiteiltä. Tutkielmani hahmottelee erilaisia rajoituksia esitellessään tätä kapeaa polkua, jota myöten kaikkien osapuolten kannalta sopivan satiirin tulisi kulkea, mutta kuten johtopäätöksistäni on luettavissa, polku on niin kapea ja metsittyntyt, että sen seuraaminen on käytännössä mahdotonta.

---

³⁵ Meyn 1996, 25, 50.

³⁶ Helsingin yliopisto 2015.

1.5 Lähdeaineisto ja metodit

Tutkielmaani varten olen katsonut jaksoja sekä Hukkaputkesta että Scheibenwischeristä pystyäkseen muodostamaan niistä oman näkökulman jo olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen nähden. Tietokirjailija Jukka Annalan televisioviihdettä käsittelevä teos, *Toopelivisio*, ja jo mainittu Behrmannin kirja kuitenkin kuvailevat esimerkkisatiirini niin tarkasti, että minulla ei ole erityistä lisättävää heidän havaintoihinsa sarjojen tyylistä ja rakenteesta. Sarjat toimivat tutkielmassani muutenkin vain esimerkkeinä, enkä analysoi niiden sisältöä vaan sisältöön vaikuttavaa lainsäädäntöä ja sen kirvoittamaa julkista keskustelua, joten jokaisen jakson sisällön tarkka tuntemus ei ole tutkimuskysymysteni kannalta oleellinen.

Sarjojen lisäksi lähdeaineistonani on sekä kuunneltavaa että luettavaa haastattelumateriaalia poliittisen televisiosatiirin tekijöistä. Hukkaputken käsikirjoittaja Pentti Järvistä (s. 1946) on haastateltu paljon sarjan suuren suosion vuoksi sekä siksi, että hänen poikansa, Atte Järvinen, on käsikirjoittanut suosittuun *Pasila*-sarjan (Yle TV2 2007–2013). Scheibenwischerin käsikirjoittaja Dieter Hildebrandtia (1927–2013) on pidetty yhtenä Saksan vaikuttavimmista kabaretisteista, joka myös esiintyi miltei elämänsä loppuun saakka, joten hänestä on olemassa runsaasti sekä haastattelumateriaalia että kokoavia muistokirjoituksia. Tutkielmani aineistoksi olen valinnut haastatteluista sellaisia, joissa käy ilmi, millaiseksi käsikirjoittajat kokivat sarjojensa tekemisen, ja millaista palautetta he saivat sarjoistaan. Näin ollen osa haastatteluaineistosta on sellaista, joka on julkaistu vasta käsittelyaikavälini, 1980-luvun, jälkeen. Käsikirjoittajille on siis jäänyt aikaa reflektoida kokemuksiaan, ja heille on kenties tullut uskallusta kertoa esimerkiksi sensuuritapauksista, mikä välittömästi sensuurin hetkellä olisi saattanut aiheuttaa skandaalin. Haastattelumateriaalin käsitteleminen on nähdäkseni ainoa keino tarkastella itse satiirikkojen tavoitteita, sillä vaikka sarjojen sisältö kertoo paljon siitä, millaisia asioita satiirikot ovat katsoneet tarpeellisiksi nostaa esille, haastatteluissa he pystyvät ilmaisemaan, millaisia muita aiheita he olisivat halunneet käsitellä mutta eivät tuotannollisen ympäristön vuoksi voineet. Haastattelumateriaalin avulla satiiria koskevat rajoitukset avautuvat näin ollen hyvin konkreettisina ja osoittavat, mitä satiirikoilta jäi joko ulkopuolisten tai sisään rakennettujen paineiden vuoksi sanomatta.

Virallisten säännösten osalta tarkastelen molemmissa maissa erityisesti yleisradioyhtiöihin, tasapuolisuuteen ja henkilöiden yksityisyydensuojaan liittyvää lakitekstiä sekä rikoslakia. Suomessa perustuslaki, johon esimerkiksi perusoikeudet sisältyvät, säädettiin vasta vuona 1999, joten sen tilalla

tarkastelen vuoden 1919 hallitusmuotolakia (94/1919) sekä oleellisin osin valtiopäiväjärjestystä (7/1928). Saksassa sen sijaan tarkastelun keskiöön nousevat perustuslaki ja rikoslaki. Kaikkien lakien osalta otan huomioon niihin tehty muutokset. Lakitekstin lisäksi esittelen tutkimukseni kannalta relevanttien yleisradioyhtiöiden – Ylen ja ARD:n – omia ohjeistuksia ja käytäntöjä, jotka liittyvät satiiriin. Virallisluntoisia säännöksiä esitellessäni vertailen säännösten sisältöä satiirin teorian muotoilemiin satiirin ominaispiirteisiin ja pohdin sääntelyn ja satiirin suhteen käytännön toteutumista. Esimerkkisatiirisarjojani käytän havainnollistamaan sääntelyn ja julkaistun satiirin välistä ristiriitaa.

Ei kuitenkaan ole niin, että kaikki se, mikä ei laissa ole kielletty, olisi sallittua. Näin ollen viralliset säännökset eivät ole ainoa asia, joka satiirin tekemiseen on vaikuttanut, vaan sen tuottamista on rajoitettu myös niin sanotusti kulttuurisin keinoin. Hahmottaakseni nämä kirjoittamattomat, kenties sosiaalisesti jaetut – esimerkiksi hyvää makua koskevat – rajat tarkastelen satiirisarjojen tuotantoympäristöä myös julkisen, lehdistössä käydyn keskustelun kautta.

Lehdistä olen valinnut aineistooni sekä Suomesta että Länsi-Saksasta yhden sanomalehden ja yhden aikakauslehden. Saksan osalta nostan esiin kirjoittelua *Die Zeit*- ja *Der Spiegel* -lehdistä. *Die Zeit* on vuonna 1946 perustettu viikoittaissanomalehti, joka kuvailee itseään liberaaliksi mutta jolla ei ole virallisia, esimerkiksi taloudellisia puoluepoliittisia sidonnaisuuksia. Mikään poliittinen puolue ei siis rahoita lehteä. Uutisten lisäksi lehdessä julkaistaan paljon temaattisia artikkeleita sekä esseitä. Vuonna 1947 ensi kerran ilmestynyt *Der Spiegel* on viikoittain ilmestynyt uutislehti, jossa ilmestyy myös tutkivan journalismin artikkeleita. Lehteä on pidetty sekä skandaalijulkaisuna että valistuksen puolesta taistelijana, mutta selkeää poliittista kantaa sillekään ei ole. Lehden artikkelien aiheuttamat skandaalit ovat myös syntyneet pitkäaikaisen tutkivan journalismin tuloksena poliittisista ja taloudellisista aiheista toisin kuin perinteisen keltaisen lehdistön skandaalit, joka usein keskittyvät juoruihin ja viihteeseen. Näin ollen en tässä tutkielmassa katso *Der Spiegel*ä skandaalilehdeksi. *Der Spiegel*in on sanottu ottavan journalistisen tehtävänsä vallan vahtikoirana erityisen vakavasti, ja se on Saksan ja jopa koko Euroopan suurin lehti. Tosin loppuvuonna 2018 lehden maine kärsi niin sanotun ”*Spiegel*-skandaalin” vuoksi, kun paljastui, että eräs sen palkituista toimittajista oli osassa artikkeleistaan keksinyt sisällön ja sitaattit omasta päästään lähteitä käyttämättä.³⁷ Muuten *Der Spiegel*in maine on moitteeton, eikä sen levikki merkittävästi laskenut kyseisen toimittajan paljastuttua. Mainitut lehdet ovat haastattelujen ja katsojareaktioiden lisäksi kirjoittaneet uutisia ja

---

³⁷ Meyn 1996, 113, 81–84; *Spiegel*-lehden nettisivujen UKK-osio [<http://www.spiegel.de/international/frequently-asked-questions-everything-you-need-to-know-about-der-spiegel-a-789851.html>], katsottu 20.9.2019]; Fichtner 2018.

muuta artikkeleita poliittisesta satiirista sekä ajan saksalaisesta yleisradiopolitiikasta.

Suomessa satiirista on kirjoitettu huomattavasti vähemmän kuin Saksassa, joten olen valinnut lähdeaineistokseni sellaisia lehtiä, joista tätä kirjoittelua edes jossain määrin löytyy. Näin ollen tarkasteluun ovat valikoituneet *Etelä-Suomen Sanomat* (ESS) ja *Suomen Kuvalehti*. ESS on vuonna 1914 perustettu Päijät-Hämeen maakuntalehti, joka ilmestyy päivittäin. Lehden juuret ovat nuorsuomalaisuudessa, mutta sittemmin se on määritellyt itsensä puolueettomaksi, eikä se saa tukea miltään poliittiselta puolueelta.³⁸ Tässä tutkielmassa ESS toimii Die Zeitin vastinparina huolimatta erosta lehtien ilmestymisaikataulussa ja levikissä. Määrällisesti niissä kuitenkin oli tarkasteluaikana tutkimusaiheeni kannalta oleellisia tekstejä suurin piirtein saman verran, joten saksalaislehti on ollut numeroidensa määrään nähden kirjoittelussaan aktiivisempi. Suomalaisista sanomalehdistä ESS oli kuitenkin tekemäni vertailun perusteella kaikkein aktiivisin satiirista ja yleisradiopolitiikasta kirjoittaja, ja sen vuoksi se on valittu tutkielmani lähdeaineistoksi. Toki myös lehden nuorsuomalaiset, liberalismiin taipuvat juuret luovat heikon yhteyden Die Zeitiin. Suomen Kuvalehti on vuonna 1916 perustettu viikoittain ilmestynvä aikakauslehti, joka käsittelee erityisesti yhteiskunnallisia ja ajankohtaispoliittisia aiheita. Lehti on poliittisesti riippumaton, ja sen kohdalla keskustelua mahdollisesta puolueellisuudesta ei ole ainakaan valtamediassa näkyvästi käyty.³⁹ Profiililtaan Suomen Kuvalehti ja Der Spiegel ovat hyvin samanlaiset.

Määrällisesti Suomessa poliittisesta satiirista on kirjoitettu aineistoni perusteella miltei yhtä paljon kuin Länsi-Saksassa, mutta jutut ovat olleet huomattavasti lyhyempiä. Näin ollen sivumäärällisesti saksalaista aineistoa on enemmän, vaikka artikkelien määrässä ei ole suurta eroa. Tätä saattaa selittää sekä suomalaisen satiirin verrattain lyhyt perinne että sen Saksaan verrattuna sangen lempeä luonne. En kuitenkaan vertaile kirjoituksia määrällisesti asukaslukuun suhteutettuna vaan sisällöllisesti, joten erot kirjoitusten määrissäkään eivät ole tutkimukseni kannalta haitallisia. Lehtimateriaalin sisällölliset eroavaisuudet ilmentävät hyvin suomalaisen ja saksalaisen mediakentän ja kenties jopa mediakulttuurin erilaisuutta.

Kuten virallinen sääntely, myöskään lehtimateriaali ei paljasta kaikkea. Suurin osa satiirin kuluttajista ei ole osallistunut aiheesta käytyyn julkiseen keskusteluun, joten suuren massan mielipide ei julkista keskustelua käsittelemällä tule ilmi. Julkisen keskustelun tarkastelu on kuitenkin mielestäni paras mahdollinen tapa tarkastella tavallisten kansalaisten mielipiteitä, sillä lukijakirjeen tai muun tekstin

---

³⁸ Kansalliskirjaston digiarkistossa ESS:n edeltäjä, *Lahden lehti*, mainitaan nuorsuomalaisten äänenkannattajaksi [<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/fk10253/data>, luettu 30.11.2018].

³⁹ Kansalliskirjaston sivut ESS:stä, *Helsingin Sanomista* ja *Suomen kuvalehdestä*.

lähettäminen lehteen vaatii kuitenkin jonkin verran vaivaa. Näin ollen julkiseen keskusteluun satiirista ovat osallistuneet ne, joilla on ollut siitä vahvoja mielipiteitä. Voidaankin kenties ajatella, että lehdistökeskustelu satiirista paljastaa ääripäät satiiriin suhtautumisessa, sillä nähdäkseni kirjoittajilla on täytynyt olla vahvoja aiheeseen liittyviä tunteita, kun he eivät ole tyytyneet jakamaan mielipidettään lähipiirissään vaan ovat halunneet tuoda sen julkisesti esiin.

Koska tutkielmani tarkastelee televisiosatiirille asetettuja rajoja ja satiiriin suhtautumista, katson tarpeelliseksi valottaa hieman yleistä suhtautumista televisioon ja etenkin televisioviihteeseen 1980-luvulla. Tuohon aikaan vallinnutta ”huolipuhetta” television mahdollisesti yhteiskuntaa rappeuttavista – eikä suinkaan kansalaisia informoivasta, keskustelua tuottavista – vaikutuksista edustaa jo mainitun Neil Postmanin *Huvitamme itsemme hengiltä. Julkinen keskustelu viihteen aikakaudella* (1985). Postman ei jäänyt televisioon liittyvien huoltensa kanssa yksin, vaan hänen näkemyksensä vaikuttivat satiirin tuotannon kannalta merkittävien tahojen mielipiteisiin televisiosta viestinnän välineenä. Näin ollen, vaikka Postman ei kirjassaan tai haastatteluissaan erikseen mainitse satiiria, hänen ajatuksillaan oli merkitystä satiirin tuotannollisen ympäristön kannalta. Erityisesti lehtikirjoittelua tutkiessani vertaan sitä Postmanin mielipiteisiin hahmotellen näin yleistä kuvaa vuosikymmenen suhtautumisesta televisiosisältöihin.

1.6 Tutkielman rakenne

Tutkielmani toisessa luvussa taustoitan tutkimukseni kontekstia esitellen 1980-luvun suomalaista ja länsisaksalaista yleisradiojärjestelmää, poliittista tilannetta sekä ajan mediakulttuuriin keskeisesti liittyviä käsitteitä. Luku avaa satiirin tuottamiseen hyvin konkreettisesti vaikuttaneita organisatorisia rakenteita ja poliittisen elämän muutoksia, joilla satiiriin teoriaa ajatellen olisi ainakin pitänyt olla merkitystä yhteiskunnallisen huumorin sisällöllisten mahdollisuuksien kannalta.

Kolmannessa luvussa käsittelen satiirin tuottamiseen kohdistuneita virallisia rajoituksia. Tarkastelen sääntelyn määrää ja tyyliä, ja havainnollistan rajoitusten käytännön toteutumista esimerkkisarjojeni kautta. Samassa luvussa esittelen esimerkkisarjat tarkemmin, jotta lukija hahmottaisi, miten ne suhtautuivat satiirin teoriaan.

Neljännessä luvussa esittelen ja analysoin esimerkkisarjoihini, satiiriin yleisesti, yleisradiojärjestelmiin sekä televisiota koskevaan huolipuheeseen liittyvää julkista, lehdistössä käytyä keskustelua. Luku antaa lukijalle kuvan satiirin tuottamiseen liittyvistä epävirallisista

rajoituksista ja siitä, miten yhtäältä niin sanotut tavalliset kansalaiset, toisaalta yleisradiovaikuttajat suhtautuivat edellä mainittuihin teemoihin.

Tutkielmani viidennessä luvussa vedän tutkimustuloksiani yhteen ja pohdin niiden merkitystä. Lähde- ja kirjallisuusluettelo muodostavat tutkielmani kuudennen luvun.

2. Satiirin tuotannollinen konteksti 1980-luvulla

Tässä luvussa käyn läpi kolme tutkielmaani keskeisesti liittyvää kokonaisuutta, jotka toimivat kontekstina tutkielmani analyysille ja auttavat sen ymmärtämisessä. Nämä kokonaisuudet ovat (2.1) yleisradiojärjestelmät Suomessa ja Länsi-Saksassa, (2.2) Suomen ja Länsi-Saksan poliittiset järjestelmät ja politiikan voimasuhteet 1980-luvulla sekä (2.3) poliittisen median kulttuuri 1980-luvulla. Kaikilla näillä on ollut merkittävä vaikutus esimerkksatiireihini, sillä ne on tuottanut yleisradiojärjestelmä tietynlaisissa poliittisissa olosuhteissa, ja ne ovat ilmestyneet aikana, jona erityisesti politiikkaan liittyvän mediakulttuurin on katsottu olevan suuressa murroksessa yhteiskunnan medioitumiskehityksen myötä. Käytännössä tämä luku tarjoaa kontekstin satiirin 1980-luvun tuotantoympäristöön vaikuttaneisiin instituutioihin ja politiikan julkisuuteen liittyviin odotuksiin.

2.1 Yleisradiojärjestelmät

Valtiojohtoiset eli julkisoikeudelliset yleisradioyhtiöt yleistyivät Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen, ja niiden vaikutus muodostui niin suureksi, että nykypäivänä on vaikea hahmottaa, millaiseksi radio- ja televisioviestinnän kehitys ilman tällaisia yhtiöitä olisi muotoutunut. Ensimmäisenä mallia alkoi toteuttaa Iso-Britannia, jonka BBC (*British Broadcasting Corporation*) toimi esimerkkinä monen muun maan vastaavalle järjestelmälle. Sanana *yleisradio* ei tarkoita automaattisesti sitä, että valtio omistaisi yhtiön, vaikka Britanniassa ja Suomessa asia on näin, vaan yleisyys viittaa koko maan kattavaan lähetystoimintaan, eli siihen, että yhtiön ohjelmat ovat kuultavissa tai nähtävissä kaikkialla. Näin ollen myös yksityisomisteinen yritys voi harjoittaa yleisradiotoimintaa.⁴⁰ Tämän tutkielman keskiössä ovat kuitenkin valtiojohtoiset yleisradioyhtiöt.

Esimerkiksi yritysten vaikutusmahdollisuus valtiojohtoisiin yleisradioyhtiöihin on hyvin vähäinen, koska yhtiöiden kanavilla ei esitetä kolmansien osapuolien mainoksia joko ollenkaan tai ainakin niiden määrä on pieni. Näin ollen kolmansilla osapuolilla ei lakisääteisesti voi olla yhtiöihin ainakaan taloudellista vaikutusvaltaa. Mainosten sijaan yleisradioyhtiöt saavat rahoituksensa yleensä televisiolupamaksuja keräämällä.⁴¹ Suomessa lupamaksut vaihdettiin erilliseen Yle-veroon vuonna 2013, ja Saksassa lupamaksut ovat käytössä edelleen. Oli kyse lupamaksuista tai verosta, kansalaiset

---

⁴⁰ Schulz 2000; Neuvonen 2018, 195.

⁴¹ Schulz 2000, 87; Meyn 1996, 120.

siis osallistuvat yhtiöiden rahoittamiseen riippumatta siitä, paljonko he käyttävät yhtiöiden tarjoamia palveluita.

Vaikka yleisradioyhtiöt usein omistaa valtio, niillä on oma itsenäinen, riippumaton hallintonsa. Yleisradioyhtiöiden alkuperäinen tehtävä onkin poliittisesti riippumattomalla tavalla välittää kattavasti tietoa kansalaisille, mitä itsenäinen hallintomalli tukee. Vuosien saatossa tehtäviin on lisätty tavoitteet auttaa tiedonvälityksen kautta kansalaisia omien mielipiteiden muodostamisessa sekä herättää heissä kiinnostusta yhteiskunnallisiin asioihin. Tämän vuoksi uutis- ja ajankohtaisohjelmien asema yleisradiokanavilla on korostunut niin sanotun ajanvieteohjelman kustannuksella, ja ajankohtaisaiheita vakavasti käsittelevien ohjelmien määrää ja tyyliä on mediatutkija Katja Valaskiven mukaan usein pidetty näyttönä yhtiöiden laadusta. Tämän logiikan mukaan mitä enemmän asiaohjelmaa, sitä paremmin yhtiö onnistuu tehtävässään.⁴²

Mielipiteet yleisradioyhtiöiden poliittisuudesta ja poliittisuuden tavoitteista ovat toki vaihdelleet aikojen saatossa, ja esimerkiksi sota-aikana yleisradioyhtiöt on perinteisesti velvoitettu tukemaan valtion virallista, sotaponnistuksia edesauttavaksi katsottua linjaa. Tutkija Riku Neuvosen mukaan Suomen Yleisradio oli talvisodan aikana kotirintaman moraalinvartija, joka julkaisi venäjänkielistä propagandaa vihollisen lannistamiseksi ja lisäsi Saksaa käsittelevien ohjelmien määrää potentiaalisen liittolaisen liehittelyn toivossa. Saksassa etenkin toisen maailmansodan aikana kaikki radio- ja televisiotoiminta oli valjastettu sotapropagandan käyttöön, minkä johdosta maassa edelleen herää aika ajoin keskustelua yleisradion tehtävien tarkoituksenmukaisesta toteutumisesta, ja niihin tutkija Andreas Schulzin mukaan suhtaudutaan kenties kriittisemmin kuin muualla Euroopassa.⁴³

Kansalaisen kannalta yleisradiojärjestelmä ei ole täydellinen. Vaikka televisiosta ei katsoisi yleisradioyhtiöiden kanavia ja niiden tuottamia ohjelmia ollenkaan, yhtiöiden rahoitukseen on niin Suomessa kuin Länsi-Saksassakin ollut pakko osallistua. Suomessa ja Saksassa kansalaiset edelleen maksavat automaattisesti palvelusta, jota he eivät välttämättä edes käytä ja joka joissain tilanteissa saattaa olla heidän mielestään epämiellyttävä. Neuvosen mukaan esimerkiksi Suomen Yleisradion syntymisestä saakka siihen on kohdistunut epäilyksiä, eikä kukaan ole kokenut sitä täydellisesti omaksi äänitorvekseen, jonka ohjelmien kanssa voisi aina olla samaa mieltä.⁴⁴ Tämän voi toki nähdä toteuttavan yleisradion ajatuksia herättävää tehtävää ja toisaalta puolueettomuuden periaatetta.

O. Y. Suomen Yleisradio (nyk. Yleisradio Oy, Yle) perustettiin vuonna 1926, mutta sen jatkuva

---

⁴² Neuvonen 2018 195–199; Valaskivi 2002, 2.

⁴³ Neuvonen 2018, 195–199, 219–220; Schulz 2000, 86.

⁴⁴ Neuvonen 2018, 201.

toimilupa virallistettiin vasta vuonna 1993. Yhtiön toiminta oli kuitenkin vakiintunut jo vuosikymmeniä aikaisemmin väliaikaisten toimilupasopimusten puitteissa. Koska valtion kanssa solmittavat toimilupasopimukset tehtiin aina muutamaksi vuodeksi kerrallaan, oli yhtiö käytännössä riippuvainen kulloinkin vallassa olevan hallituksen tavoitteista, mikä näkyy Ylen toiminnassa sen historian aikana. Tavoite toki oli olla puolueeton tai vähintäänkin tasapuolinen, mistä osoituksena esimerkiksi oikeistolaisen Lapuan liikkeen talonpoikaismarssin radioimisen vastapainoksi radiossa lähetettiin Työväestön Sivistysliiton kuunnelmia. Monopoliasemaan yhtiö pääsi 1930-luvulla, kun siitä tuli ainoa Suomessa kuunneltavissa oleva ohjelmatuottaja.⁴⁵

1940-luvulta saakka Yleä on johtanut eduskunnan valitsema hallintoneuvosto, jonka jäsenistä suurin osa on kansanedustajia. Hallintoneuvosto valitsee Ylelle johtokunnan, ja 1990-luvulle saakka hallintoneuvosto valitsi jäsenet myös ohjelmaneuvostoihin, jotka sektoreittain tarkkailivat lähetettyjen ohjelmien yhteensopivuutta ohjelmatoiminnan säännösten kanssa. Erityisesti tasapuolisuuden noudattamisesta oltiin tarkkoja. Tarkkailua tehtiin sekä ennen ohjelmien lähettämistä että niiden jo ilmestyttyä. Ennen ohjelman lähetystä ohjelmaneuvoston jäsenet katsoivat sen läpi ja arvioivat sen sopivuutta sääntöihin. Suorina lähetettyjä ohjelmia ei kuitenkaan voinut etukäteen tarkastaa, joten näiden kohdalla suorat lähetykset toistettiin uudelleen asianomaisen neuvoston läsnä ollessa, ja mikäli ohjelmassa jotakin kyseenalaista ilmeni, se vedettiin pois uudelleenlevityksestä ja sen tekijät joutuivat tavalla tai toisella vastuuseen. Ohjelmaneuvostoihin kuului yli 170 jäsentä. Nykyään ohjelmaneuvostojen tilalla toimii Julkisen sanan neuvoston tapainen ohjelmalautakunta.⁴⁶ Jos ajatellaan tämän tutkielman ajallista kontekstia, 1980-lukua, siihen aikaan kansanedustajien muodostama hallintoneuvosto siis valitsi kaikkien muiden Ylen toimielinten jäsenet. Vaikka yleisradioyhtiöiden ideaali oli riippumaton ja itsenäinen järjestelmä, ainakaan Suomessa se ei sellainen ole. Toki hallintoneuvoston muodostavat usean eri puolueen edustajat, joten yksittäisen poliittisen ryhmittymän monopolista ei ole kyse.

Saksan yleisradiojärjestelmän suurin ero Suomeen verrattuna on se, että yksittäiselle yhtiölle ei ole luotu monopoliasemaa. Tällaisen järjestelmän alkuperäinen tavoite oli estää natsimallin mukainen poliittinen yksipuolisuus televisiossa, mutta toisaalta myöskään mainosrahoja ei haluttu ottaa vastaan, jotta kolmansien osapuolten vaikutus pysyisi mahdollisimman pienenä. Yleisradiotoimijoita on siis enemmän kuin yksi: sekä ARD että ZDF toteuttavat yleisradiolle määritellyjä tehtäviä. Tutkielmani kannalta ARD on näistä kahdesta oleellisempi yhtiö, sillä *Scheibenwischeriä* näytettiin sen kautta.

---

⁴⁵ Neuvonen 2018, 197–201.

⁴⁶ Perälä 2012; Salokangas 1996, 20–21.

ARD on perustettu vuonna 1950, ja nykypäivänä se sisältää noin kymmenen alueellista yleisradiokanavaa, jotka tuottavat yhdessä ohjelmaa sekä valtakunnalliselle ykköskanavalle että omille paikallisille lähetyspaikoilleen. Yhtiö toimi samalla periaatteella alusta saakka, joskin mukana olevien alueellisten ohjelmatuottajien määrä on kasvanut vuosien varrella. Hallinnollisesti ARD on hajautettu alueellisten yhtiöiden kesken. ZDF, jolla Hildebrandtin ohjelmaa lähetettiin ennen *Scheiengewischeriä*, on vuonna 1963 perustettu yleisradioyhtiö, jonka ohjelmatuotanto ja hallinto ovat ARD:stä eroten keskitetyt.⁴⁷

Ohjelmasta saksalaisessa yleisradiomallissa on vastuussa intendentti, jonka valvontaneuvosto valitsee. Valvontaneuvosto valitsee myös yhtiön hallintoneuvoston. Valvontaneuvostoihin kuuluu kansanedustajia sekä muiden ”yhteiskunnan kannalta merkittävien sidosryhmien” jäseniä, kuten kulttuurialan, tieteen ja koulutuksen asiantuntijoita sekä kirkollisissa piireissä toimivia henkilöitä. Noin 60% hallintoelinten viroista määrätään hakijan puoluekannan perusteella, mutta tähän luodaan tiettyä tasapainoa: jos esimerkiksi yhtiön intendentti on innokas vasemmiston kannattaja tai SPD:n jäsen, on yhtiön toiseksi tärkein henkilö oikeiston kannattaja tai CDU/CSU:n jäsen. Poliittisesti sitoutuneiden henkilöiden osuus hallintoelinten jäsenistöstä on perinteisesti ollut niin suuri, että Länsi-Saksassa ja myöhemmin Saksan liittotasavallassa on useampaan otteeseen keskusteltu järjestelyn todellisesta riippumattomuudesta. Mediatutkija Hermann Meynin mukaan politiikan erottaminen yleisradiotoiminnasta ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista eikä realistista, sillä kun poliittiset puolueet ovat maan valtiomuodon perusta, olisi järjetöntä olla päästämättä puoluevaikuttajia yleisradioyhtiöiden hallintoelimiin. Toisaalta myös yleisradiotoiminta on lakisääteistä toimintaa, joten jos poliitikot eivät olisi yhtiöiden hallintoelimissä, he pystyisivät säättämään lakeja, joilla he pääsisivät samoihin tuloksiin kuin yhtiöiden sisältä vaikuttamalla.⁴⁸

Vaikka riippumattomuus on yksi yleisradiotoiminnan peruseriaateista, yhtiöiden tuottamaa sisältöä on syytetty tietyn poliittisen kannan suosimisesta hyvin usein. Vasemmistolaisuudesta yhtiöitä on syytetty huomattavasti useammin kuin oikeistolaisuudesta tai muista aatteista. Mielenkiintoista tämä on sikäli, että myös Länsi-Saksassa yleisradioyhtiöitä on syytetty vasemmistolaisuudesta, vaikka ARD:n on katsottu olevan luonteeltaan hyvin konservatiivinen. Toisaalta myös Ylellä vaalitun informatiivisen ohjelmapolitiikan periaatteisiin kuului alun perin ajatuksia, jotka ovat ennemmin tunnistettavissa liberaaleiksi kuin vasemmistolaisiksi.⁴⁹ Osaltaan yleisradioyhtiöiden vasemmistolaissyytöksiin saattaa vaikuttaa se, että perinteisesti yhtiöt ovat tiedonvälityksen lisäksi

⁴⁷ Prüß 1998, 41; Meyn 1996, 120–121.

⁴⁸ Meyn 1996, 122–124; Prüß 1998, 41–42.

⁴⁹ Meyn 1996, 138–139; Lindström 2017; Wiio 2007, 413.

välittäneet paljon kulttuuriohjelmaa, esimerkiksi erilaisia musiikkiesityksiä ja teatterikappaleita. Koko 1900-luvun ajan kaikki mahdolliset kulttuurin ilmaukset koettiin usein vasemmistolaisiksi, joten kun yleisradioyhtiöt esittivät erilaisia taltiointeja, ei ole ihme, että ne saivat yhtiöt vaikuttamaan muiltakin osin vasemmistolaisilta.⁵⁰

Tiedonvälityksen tehtävää on yleisradioyhtiöissä toteutettu monin tavoin. Tämän tutkielman kannalta niistä kiinnostavin on 1960-luvulla alkanut *informatiivisen viihteen*⁵¹ perinne, jota edustavien ohjelmien tarkoitus on nimensä mukaisesti sekä informoida että viihdyttää kuluttajaansa yhtaikaisesti. Yhteisvaikutuksen tarkoitus oli muun ajankohtaissisällön lailla saada kansalaiset kiinnostumaan ja keskustelemaan yhteiskunnallisista aiheista, ja viihteellisen muodon ajateltiin helpottavan asian omaksumista. Yhteiskunnallinen valveutuminen tapahtuisi ikään kuin vahingossa. Tarkoitus oli alun perin pitää fakta ja fiktio – asia ja viihde – sen verran erillään, että sisällön kuluttaja helposti hahmottaisi, kumpi on kumpaa, mutta lähempänä nykypäivää on tiedostettu, että myös asiasisältöihin saattaa kuulua luontaista huumoria. Mediatutkija Katja Valaskiven mukaan asian ja viihteen keinotekoinen erillään pitäminen johti yleensä hyvin kummallisiin ja luonnottomiin lopputuloksiin, minkä johdosta käytäntöä ei koskaan aivan tiukasti noudatettu.⁵² Esimerkiksi televisiosatiirin perusluonteen kannalta olisi hyvin vaikea pitää asia ja viihde täysin omissa lokeroissaan, sillä tyyliä hyödyntää molempia.

2.2 Poliittinen järjestelmä ja tilanne 1980-luvulla

Länsi-Saksa – samaan tapaan kuin nykypäivän Saksan liittotasavalta – oli poliittisesti hyvin kahtiajakautunut maa. Poliittisella kentällä vastakkain olivat sosiaalidemokraatit (SPD) ja kristillisdemokraatit (CDU/CSU), eikä muita suuria puolueita ollut. Näin ollen poliittisessa keskustelussa on ollut paljon enemmän vastakkainasettelua kuin Suomessa, jossa 1980-luvulla oli kolme suurta puoluetta eli sosiaalidemokraatit (SDP), kokoomus ja keskusta. Suomen osalta tilanne on muuttunut niin, että Perussuomalaiset on noussut suurien puolueiden joukkoon. Saksan osalta tilanne on muuttunut siinä mielessä, että vihreä puolue *Die Grünen* osoittautui kevään 2019 europarlamenttivaaleissa maan suurimmaksi voittajaksi. Eniten paikkoja kuitenkin sai

---

⁵⁰ McCuigan 2005, 431.

⁵¹ Kansainvälisessä tutkimuksessa käytetään termiä *infotainment*, joka on yhdistelmä sanoista *information* ja *entertainment*.

⁵² Pernaa & Pitkänen 2006, 34–36, 23–24; Salokangas 1996, 170–171; Valaskivi 2002, 13–15; Meyn 1996, 127.

kristillisdemokraattinen liitto CDU/CSU.⁵³ Hidas perinteisten valtarakenteiden muutos vaikuttaa kuitenkin olevan tapahtumassa.

Satiirin tekemisen kannalta puolueiden voimasuhteilla on merkitystä: on sanottu, että polarisoituneessa järjestelmässä satiiria on helpompi tehdä kuin monipuoluejärjestelmässä. Syiksi tähän on ehdotettu sitä, että kun puolueita on enemmän kuin kaksi, esille tuleva mielipidekirjo on laajempi, eikä huumorille aihetta tarjoava vastakkainasettelu tule yhtä selkeästi esille. Toki myös valtionjohdon on katsottu vaikuttavan satiirin syntymiseen, sillä etenkin Yhdysvaltain presidenttien on katsottu värikkyydellään antavan satiirille aihetta.⁵⁴ Tämä on varmasti totta, sillä nykypäivänä Yhdysvallat on Britannian rinnalla poliittisen satiirin mallimaa. Ilmeisesti juuri värikkyys ja siihen sisältyvät, mielipiteitä jakavat kannanotot tekevät presidentistä osuvan satiirin kohteen, eikä presidentin vallan vahvuudella ole asian kannalta erityistä merkitystä.⁵⁵ Tämä voi olla yksi syy siihen, miksi yleensä rauhallisesti esiintyvistä presidentti Kekkosesta ei Suomessa tehty erityisen paljoa satiiria hänen kaudellaan, vaan se kohdistui ennemmin muihin poliittisen elämän henkilöihin ja tapahtumiin. Toisaalta presidentin kritisoiminen humoristiseen sävyyn on yleisesti herättänyt suomalaisissa Kekkosen jälkeenkin närkästystä.

1980-luku oli valtionjohtoa ajatellen Suomen ja Saksan osalta hyvin samankaltainen: tapahtui suuri muutos. Suomessa keskustapuoluetta edustaneen presidentti Kekkosen vuonna 1956 alkanut presidenttikausi päättyi, ja tilalle astui imagoltaan hyvin erilainen sosiaalidemokraattien Mauno Koivisto. Samalla – itse Koiviston aloitteesta – presidentin valtaoikeuksia kavennettiin, joten muutos ei koskenut vain yksittäistä henkilöä vaan presidenttiä instituutiona. Tosin Koivisto oli myös henkilönä erilainen kuin Kekkonen, ja häntä onkin kutsuttu Suomen ensimmäiseksi ”media-ajan presidentiksi”, joka tiedosti television merkityksen imagonsa luomisessa ja jonka myötä poliittisen journalismin katsotaan vapautuneen.⁵⁶

Saksassa muutos koski liittoparlamentin kokoonpanoa: vuoden 1982 syksyllä vasemmistovetoinen hallitus kaatui, ja vuonna 1983 tilalle koottiin oikeistolainen, kristillisdemokraattien johtama hallitus. Edellisen kerran kristillisdemokraatit olivat olleet hallituksessa 1960-luvulla. Liittokansleriksi valittiin CDU/CSU:n Helmut Kohl, joka jatkoi virassaan aina vuoteen 1998 saakka. Muutosta kutsutaan Saksassa yleisesti nimellä *Wende* (suom. käänös), ja se oli ideologisesti hyvin suuri.

---

⁵³ Vaalitulos tarkemmin on nähtävillä osoitteessa <https://www.bundeswahlleiter.de/europawahlen/2019/ergebnisse/bund-99.html>.

⁵⁴ Kivistö & Riikonen 2012, 417.

⁵⁵ Tätä kirjoitettaessa Yhdysvaltain presidentti on Donald Trump.

⁵⁶ Herkman 2011, 23; Pernaa & Pitkänen 2006, 18.

Poliittisesti siirryttiin vasemmalta oikealle yli kymmenen vuoden vasemmistovallan jälkeen. Toisaalta myös Saksan vihreä puolue pääsi samalla ensi kertaa parlamenttiin. Wende ei Suomen näkökulmasta välttämättä kuulosta kovinkaan dramaattiselta, mutta se on suhteutettava Länsi-Saksan polarisoituneeseen politiikkaan. Muutosta ei siis ollut pehmentämässä Suomen järjestelmän tapaan joukko pienempiä poliittisen keskustan tuntumassa sijaitsevia puolueita, joiden mukaan ottamisella hallitukseen taataan hallituspuolueiden edustajien määräenemmistö eduskunnassa. Hyvin vasemmistolaiset politiikan tavoitteet siis vaihtuivat Länsi-Saksassa äkkiä hyvin oikeistolaisiksi, mikä ilman pienpuolueiden ja suuren keskustapuolueen vaikutusta on tuntunut hyvin rajulta muutokselta.

Hallitusten kokoonpanoja ajatellen Suomessa 1980-luku oli hyvin vasemmistolaiskeskustalainen. Vuosina 1979–1987 suurimmat hallituspuolueet olivat SDP ja Suomen Keskusta, ja pääministerit olivat sosiaalidemokraatteja. Tämän jälkeenkin SDP jatkoi hallituksessa, mutta keskustan korvasi Kansallinen Kokoomus. Länsi-Saksassa vuosikymmenen alussa 1980–1982 vallassa oli SPD, mutta Wenden myötä sosiaalidemokraatit päätyivät yli vuosikymmeneksi oppositioon. Kun Suomessa hallituksissa oli aina vähintään neljä puoluetta, Saksassa niitä oli kaksi. Mielenkiintoista on se, että sekä SPD:n että CDU/CSU:n valtakausilla hallitukseen suurpuolueen lisäksi on päässyt liberaalipuolue FDP, jonka yhtäjaksoinen hallitustaival on näin ollen ollut todella pitkä.⁵⁷

2.3 Poliitiikan medioituminen ja muuttuva poliittisen median kulttuuri

1980-luvulta alkaen tutkijat ovat puhuneet politiikan medioitumisesta, jolla tarkoitetaan ilmiötä, jossa poliittinen toimintakulttuuri alkaa noudattaa median pelisääntöjä ja ihmiset ovat riippuvaisia median välittämästä tiedosta. Median merkitys siis kaikin puolin korostuu. Erityisesti sekä ääntä että visuaalisuutta hyödyntävä televisio nähdään merkittävänä politiikan medioitumisen edistäjänä, ja pitävien tieteellisten todisteiden puutteesta huolimatta onnistuneiden televisioesiintymisten uskotaan vaikuttavan poliitikkojen menestykseen. Tämän seurauksena viestintä- ja esiintymiskoulutukseen osallistumisesta on tullut poliitikoille arkipäivää, eikä poliitikko voi välttämättä itse vaikuttaa edes vaatekaappinsa sisältöön.⁵⁸

Esimerkkisatiirisarjani ovat siis osuneet ajanjaksoon, jolloin juuri television merkitys on nostettu

---

⁵⁷ Valtioneuvosto.fi; Clough 2015.

⁵⁸ Dahlgren & Kivistö & Paasonen 2011, 94; Herkman 2011, 22–24, 77.

ylitse muiden viestintävälineiden, ja jolloin televisionäkyvyyttä ja television kautta välittyvää imagoa viimeistään on alettu ymmärtää tarkkailla. Mielestäni voidaan turvallisesti sanoa, että poliitikot ovat näin ollen olleet tietoisia, mitä heistä viihteellisissä sarjoissa on sanottu, sillä medioitumisen myötä televisioisisältöjen tarkkailu on ollut heidän menestyksekkään työntekonsa kannalta tarpeellista. Pohdittaessa sensurointia tai sensuroimatta jättämistä ei voida siis vedota siihen, etteivät poliitikot olisi nähneet itseään koskevia sketsejä tai että he eivät olisi pitäneet niitä merkityksellisinä. Ajan henkeen kuului se, että omaa kuvaa eri viestintävälineistä tarkkailtiin, mitä tahansa genreä ohjelma edusti.

Tutkija Juha Herkmanin mukaan joukkoviestimet ovat tänä päivänä ”tärkein linkki politiikan ja kansalaisten välillä” sekä kansalaisten ainoa keino saada tietoa politiikasta ja poliitikoista. Aika on siis ainakin osittain ajanut ohi siitä, kun poliitikot tunnettiin henkilökohtaisesti, ja tärkeimmät poliittiset linjaukset tehtiin kansankokouksissa ja toreilla. Poliitiikan medioitumiseksi voisi siis ehkä kutsua myös sitä, että saadakseen tietoa yhteiskunnallisesta päätöksenteosta kansalaisten on jo vuosikymmenten ajan ollut pakko seurata mediaa. Tämä kannustaa poliitikkoja tavoittelemaan mahdollisimman positiivista mediajulkisuutta. Perinteisesti yksi väline positiivisen mediajulkisuuden saavuttamiseen on ollut läheisen suhteen luominen median edustajiin, mikä on ollut tyypillistä erityisesti Suomessa. Keino tällaisen hyvän suhteen luomiseen ja ylläpitoon on sisäpiirin tiedon antaminen. Näin symbioosi on valmis: poliitikko kertoo toimittajalle asioita, joita tämä ei muuten saisi tietää, ja vastapalvelukseksi toimittaja kohtelee poliitikkoa työnsä sisällössä hyvin. Saksassa asiaan on suhtauduttu epäilevämmän, ja erityisesti satiirikot ovat pyrkineet pitämään itsensä etäällä poliittisista päättäjistä kyetäkseen kritisoimaan heitä ilman henkilökohtaisen suhteen tuomaa näkökulmaa. Toisaalta esimerkiksi mediatutkija Hermann Meynin mukaan poliittista väriä tunnustavat median edustajat itse asiassa kritisoivat omaa puoluettaan oivaltavammin kuin puolueen ulkopuoliset.⁵⁹ Ongelmallinen median edustajien ja poliitikoiden välinen lämmin suhde on erityisesti siinä mielessä, että, kuten sanottu, median tehtävä on toimia politiikkaa valvovana toimijana demokraattisessa yhteiskunnassa. Kriittistä, kyseenalaistavaa materiaalia tuskin syntyy, mikäli toimittaja kokee politiikon miellyttämisestä koituvan hyödyn kritiikin esittämisellä saavutettua asemaa suuremmaksi.

Satiirin kannalta poliitikkojen ja journalistien välinen suhde on huomioon ottamisen arvoinen asia, sillä monen satiirikon tausta on toimittajan työssä, ja aiemmalla ammatilla on saattanut olla vaikutusta satiirintekotapaan. Esimerkiksi Hukkaputken Pentti Järvinen oli alun perin Ylellä

---

⁵⁹ Herkman 2011, 23–27, 127; Helsingin yliopisto 2015; Meyn 1996, 124; Behrmann 2002, 43.

ajankohtaisohjelman toimittaja ja juontaja. Satiirin pariin hänet ajoi asiatoimituksen vaatimus jatkuvasta tasapuolisuudesta, joka rajoitti kritiikin esittämistä. Myös myöhempien suomalaisten satiiriohjelmien käsikirjoitustiimeistä on löytynyt sekä entisiä että sen hetkisiä uutistoimituksen jäseniä.⁶⁰ Esimerkkejä toki löytyy muistakin maista, ja esimerkiksi Yhdysvalloissa satiiria on alettu tutkia yhtenä poliittisen journalismin muodoista.⁶¹

Medioitumisen käsitteeseen liitetään yleensä myös politiikan henkilöityminen, jonka katsotaan 1980-luvulla medioitumisen myötä kiihtyneen. Henkilöityminen tarkoittaa sitä, että yleisölle tutuksi tulevat lähinnä toistuvasti esillä olevat politiikan johtohahmot sekä sellaiset poliitikot, jotka ovat julkisuudessa esillä kiinnostavan – usein potentiaalisesti skandaaleja sisältävän – yksityiselämänsä tai muun mediassa myyvän julkisuuden vuoksi. Herkmanin mukaan on mahdollista, että ”mediaseksikkäät” persoonat valikoituvat politiikan johtopaikoille muita helpommin, mutta kyse on hänen mielestään ennemmin poliittisesta strategiasta kuin median logiikan sisäistämisestä. Puolueen aatteet pysyvät helpommin mediassa pinnalla, jos sen johtaja osaa tehdä itsensä mediassa näkyväksi joko vankalla poliittisella asiantuntijuudellaan tai henkilökohtaisen elämänsä jännittävyydellä.⁶² Satiirin kannalta henkilöityminen on lähinnä hyvä asia, sillä kuten sanottu, poliittiset teemat ja ilmiöt ovat yleensä laajoja ja vaikeaselkoisia. Kun esimerkiksi puolueen aatteen äänitorvena toimii vain yksi henkilö, hänen kauttaan pilkkaa voidaan helposti tehdä koko aatteesta. Toisaalta näin myös visuaalisen materiaalin tuottaminen televisiosatiiria varten on helppoa, sillä yksittäinen henkilö, joka jo muuten on paljon televisiossa esillä, antaa kasvot tietylle aatteelle.

Henkilöitymisen lisäksi politiikan medioitumiseen liittyy politiikan viihteellistymisen käsite. Viihteellistymisellä tarkoitetaan kaiken journalismin muuttumista iltapäivälehtien sisällön tyyliseksi; vakavia aiheita käsitellään henkilökohtaisella tasolla ja kevyesti eikä niitä tunnisteta laajoiksi, rakenteellisiksi ongelmiksi, joihin voitaisiin järjestelmätasolla puuttua. Empiirinen tutkimus kuitenkin kumoaa väitteet mediakentän kokonaisvaltaisesta viihteellistymisestä, vaikka viihdeohjelmien määrä pitkällä aikavälillä on kasvanut. Viihdettä ja asiasisältöjä ei myöskään voi täysin katsoa toistensa vihollisiksi. Esimerkiksi Behrmannin mukaan viihdeohjelmat, joihin poliittinen satiiri tässä tapauksessa luetaan, vaikuttavat äänestyskäyttäytymiseen jopa asiaohjelmia enemmän. Tästä huolimatta viihteellistymiseen on perinteisesti suhtauduttu negatiivisesti, ja viihdettä yleisesti on pidetty enemmän kuluttajaansa tyhmentävänä kuin yhteiskunnalliseen päätöksentekoon

---

⁶⁰ Lindström 2017; Annala 2006, 181.

⁶¹ Ks. esim. Cutbirth, Joe Hale, *Satire as Journalism: The Daily Show and American Politics at the Turn of the Twenty-First Century*. Columbia University, 2011.

⁶² Herkman 2011, 31–32, 95–98, 111.

aktivoivana.⁶³ Toki tällaisesta keskustelua seuratessa tulee muistaa, että myös viihde pitää sisällään monta erilaista genreä aina yleisradioyhtiöiden vaalimasta asiaviihteestä tosi-tv-kilpailuihin. Kaikki viihde ei siis ole samanlaista.

---

⁶³ Herkman 2011, 106 – 108; Behrmann 2002, 256; Valaskivi 2002, 2–4.

3. Satiirisarjat ja niiden virallinen sääntely

Tässä luvussa analysoin satiirin virallisuontoisen sääntelyn määrää, tyyliä ja toteutumista käytännössä. Ennen virallisen sääntelyn käsittelyä esittelen tutkielmani tapausesimerkkisarjat, Hukkaputken ja Scheibenwischerin, sekä niiden taustan, tekijät ja niistä mahdollisesti nousseet kohut. Vaikka sarjojen sisältö ei ole tutkielmani pääaihe, kevyt tutustuminen siihen demonstroi, millaisia satiirisia sisältöjä 1980-luvulla syntyi. Hukkaputki ja Scheibenwischer olivat keskenään hyvin erilaiset sarjat, joten niihin tutustuminen myös osoittaa, kuinka monipuolista poliittinen satiiri voi parhaimmillaan olla. Tietämys sarjojen sisällöstä antaa myös tietoa sarjojen yleisestä tyylistä, jonka tuntemus puolestaan voi auttaa ymmärtämään, miksi sarjat herättivät yleisössään tietynlaisia reaktioita, joilla vuorostaan saattoi olla vaikutusta sarjojen tuottamiseen. Toisaalta niiden taustan tuntemus auttaa ymmärtämään, millaiselle aiempien satiiriohjelmien pohjalle ne syntyivät ja mikä niissä aiempaan satiiriin verrattuna oli uutta.

Yleisten esittelyjen jälkeen erittelen satiiria yleisesti koskevaa virallista sääntelyä eli lainsäädäntöä, sopimuksia ja yleisradioyhtiöiden omia asiaan liittyviä sääntöjä ja ohjeita. Esimerkkisarjani toimivat laki- ja sopimusaineiston yhteydessä havainnollistavina esimerkkeinä ja auttavat hahmottamaan konkretiaa monitulkintaisen säännöstekstin takana. Lopputulemana luku luo kuvaa satiirin virallisuontoisen sääntelyn määrästä, tyylistä ja sen toteutumisesta käytännössä.

Selkeyden vuoksi esittelen ensin suomalaisen sarjan sekä sääntelyn ja siirryn vasta sitten Länsi-Saksan pariin vertaillen sitä Suomeen.

3.1 Hukkaputki⁶⁴

”Ovatko presidentinvaalit SDP:n sisäinen asia, vai voivatko siihen puuttua myös muut puolueet?”⁶⁵

Kanava	YLE TV1
Ilmestynyt	1981–1983
Lähetysaika	lauantai-iltaisin joka toinen viikko
Jakson pituus	20–30 minuuttia

⁶⁴ Hukkaputki sanana tarkoittaa alun perin televisiota.

⁶⁵ Hukkaputki 19.12.1981.

Katsojaluku	2,5–3 miljoonaa
Ohjaaja	Pentti Järvinen
Käsikirjoittajat	Pentti Järvinen, muutamissa sketseissä apuna Jouni Lompolo, Juhani Mäkelä, Henri Kapulainen, Pekka Rautio, Hannu Sirola
Näyttelijät	Tuija Ahvonen, Kristiina Halkola, Leena Uotila, Kari Franck, Erkki Saarela, Jukka Sipilä, Kari Sorvali
Sisältö	Sketsejä, musiikkia ja uutisparodioita

Poliittisen historian tutkija Ville Perna ja politiikantutkija Erkki Railo kutsuvat Hukkaputkea poliittisen viihteen läpimurroksi suomalaisessa televisiossa. Poliittista viihdettä oli toki nähty televisiossa aiemminkin erityisesti 1960-luvulta saakka, jolloin Yleisradion toimitusjohtaja Eino S. Revon mukaan nimetyn ”reporadion” periaatteisiin oli kuulunut politiikan ja viihteen yhdistäminen informatiivisessa viihteessä. 1980-luvulle tultaessa älyllistä aktivointia viihteen keinoin ei enää koettu yhtä merkitykselliseksi kuin aiempina vuosikymmeninä, vaan viihteen itseisarvo oli kasvanut. Tämä johtui muun muassa siitä, että kaupalliset paikallisradiot sekä erityisesti viihteellisiä sisältöjä tuottava MTV aloittelivat vähitellen toimintaansa. Yleisradion joutui näin kilpailemaan katsojista. Viihdeohjelmien aavisteltiin houkuttelevan katsojia helpommin kuin pelkän asiasisällön, mikä kannusti Yleäkin panostamaan viihdeohjelmien tuotantoon. Hukkaputki kuitenkin oli – Pernaan ja Railon sanoin – ”erittäin poliittinen viihdeohjelma”, joten sen voidaan katsoa jatkaneen informatiivisesti viihdyttävän ohjelmapolitiikan perinnettä.⁶⁶ Vanhanaikaiseksi ohjelmaa ei kuitenkaan voi missään mielessä sanoa.

Hukkaputki ilmestyi Yle TV1 -kanavalla vuosina 1981–1983. Sarjaa lähetettiin lauantai-iltaisin tutkitusti parhaaseen, eli eniten yleisöä keräävään, katseluaikaan joka toinen viikko yhteensä 31 jakson verran. Yleisöä sarjalle tosiaan keräänty: parhaimmillaan sillä arvellaan olleen noin 3 miljoonaa katsojaa eli saman verran kuin esimerkiksi jääkiekon maailmanmestaruuskilpailuilla, jotka perinteisesti ovat olleet yksi Suomen suosituimmista televisiosisällöistä.⁶⁷ Vakituinen Hukkaputken katsojamäärä on ilmeisesti ollut noin 2,5 miljoonaa. Ohjaaja ja käsikirjoittaja Pentti Järvisen mukaan huikeaa suosiota selittää se, että rinnakkaiskanavalla – TV 2:lla – näytettiin samaan aikaan Avaraa luontoa tai Filminurkkaa, ”joka käsitteli ranskalaista uuden ajan elokuvaa”, joten vaihtoehdot olivat vähissä eikä genren sisäistä kilpailua ollut.⁶⁸ Jotakin sarjan sisällön huikeasta suosiosta varmalla

⁶⁶ Perna & Pitkänen 2006, 34–36, 23–24; Salokangas 1996, 171, 364, 390–392; Wiio 2007, 141–143, 205.

⁶⁷ Katsojalukuja alettiin moderniin tapaan mitata vasta vuonna 1987. Tätä ennen – eli Hukkaputken ilmestymisen aikaan – katsojamääriä kartoitettiin esimerkiksi erilaisilla päiväkirjatutkimuksilla sekä jopa laskemalla, kuinka monen kerrostaloasunnon ikkunassa tietyllä alueella oli lähetyksen päätyttyä nähtävissä valoa (Annala 2006, 10).

⁶⁸ Lindström 2017.

tavalla kertoo se, että ravintoloissa tilaukset kerättiin ennen Hukkaputken alkua ja lähetyksen aikana ei tarjoiltu.⁶⁹ Kyse ei siis liene pelkästä vaihtoehtojen puutteesta.

Varsinaisia selkeitä esikuvia sarjalla ei Järvisen mukaan ollut, vaan ideoita otettiin lähinnä ulkomailta ja 1974–1975 YLE TV1:llä pyörineestä Merirosvoradio-sarjasta. Sisällöllisesti Hukkaputki koostui sketseistä, musiikkiesityksistä sekä manipuloidusta uutiskuvasta, jossa esimerkiksi poliitikkojen sanomisia sijoitettiin odottamattomiin asiayhteyksiin komiikan luomiseksi. Myös erilaiset televisioformaatit lässyttävistä lastenohjelmista itseriittoisten toimittajien omia kykyjä korostaviin haastatteluihin ruodittiin läpi. Ajoittain muiden televisioformaattien matkiminen onnistui niin hyvin, että katselijat ottivat Hukkaputken esittämät uutiset tosissaan, joten faktan ja fiktion rajat eivät pysyneet selkeinä Ylen asiaan liittyvistä tavoitteista huolimatta. Erityisesti ohjelman laulut tulivat laajan yleisön piirissä tunnetuiksi ja osasta tuli hittejä.⁷⁰

Kaikkea ohjelman sisältöä yhdisti hyvän satiirin tapaan vahva ajankohtaisuus, sillä sen käsittelemät aiheet otettiin suoraan sen hetken uutisvirrasta. Ohjelman ymmärtäminen muun poliittisen viihteen tapaan vaati katsojaltaan tietämystä päivänpoliittisista aiheista, eikä sarjan huumori näin ollen tästä päivästä katsottuna aukea samalla tavalla kuin aikaisemmin. Vitsailun aiheeksi päätyivät niin Mauno Koivisto, Paavo Väyrynen, Ronald Reagan kuin Margaret Thatcherkin laulun muodossa, joten aiheet koskivat sekä sisä- että ulkopolitiikkaa.⁷¹ Historiallisia aiheita sarjassa käsiteltiin vähän, sillä Järvisen mielestä suomalaiset tunsivat historiaa niin huonosti, ettei siitä voinut tehdä huumoria. Toisaalta myöskään ironiaa ei tyylikeinona voinut käyttää paljon, koska Järvisen mielestä suomalaiset eivät ymmärtäneet kunnolla sitäkään.⁷² Odotukset yleisön suhteen eivät siis olleet kovin korkealla, joten sarja nojautui vahvasti koomiseen absurdiuteen ja karikatyyreihin. Toisaalta jälkeen päin katsottuna Järvisen odotukset myöskään sarjalta eivät olleet kovin korkeat, tai kyseessä oli suomalaisille tyypillinen vaatimattomuus: hänen mukaansa

”mikä tahansa hauska, hyvin tehty ohjelma siinä ajassa olis menestynyt, mutta että Hukkaputkihan toi sen viikon poliittiset asiat ensimmäistä kertaa niinku sketsiviihteessä”.⁷³

Ajankohtaispolitiikkaa viihteellisesti käsittelevät sketsit olivat Suomessa upouusi asia, ja siitä Järvinen otti kunnian vastaan. Hukkaputki toi suomalaisiin ruutuihin muutakin uutta, sillä se oli ensimmäinen viihteellinen suomalainen televisiosarja, jossa poliitikoista puhuttiin heidän omilla

⁶⁹ Annala 2006, 104–105; Pernaa & Pitkänen 2006, 34–36; Lindström 2017.

⁷⁰ Lindström 2017; Kuvaputki 10 2006.

⁷¹ *Hukkaputki* 12.12.1983.

⁷² Lindström 2017.

⁷³ Lindström 2017.

nimillään eikä sanakäännöksin⁷⁴. *Noin viikon radio* -podcastin haastattelussa Järvinen kuitenkin muistutti, että enemmän pilkattiin asioita kuin ihmisiä, mikä sarjan sisältöjen valossa kuitenkin vaikuttaa kaunistellulta lausunnolta.⁷⁵

Järvinen ei arvostanut Ylessä vallitsevaa tasapuolisuuden periaatetta, joten Hukkaputkesta ei tullut puolueetonta viihdeohjelmaa, mistä yhtiö saikin paljon katsojapalautetta. Kuten satiiri yleensä, Hukkaputki koettiin yleisön keskuudessa hyvin vasemmistomyönteiseksi. Yleensä poliittinen satiiri tulkitaan vasemmistolaiseksi muun muassa siksi, että vasemmistopuolueet ovat oikeistopuolueita useammin oppositiossa, ja hallitusohjelmaa toteuttavia oikeistopuolueita on helppo kritisoida satiirin periaatteisiin sopivalla tavalla. Suomen tilanteeseen tämä ei kuitenkaan aivan sovellu, sillä koko 1980-luvun SDP oli hallituksessa. Hukkaputken tekijät eivät Järvisen mukaan olleet minkään puolueen jäseniä, mutta toisaalta he eivät myöskään yrittäneet olla puolueettomia; näin ollen katsojapalautteessa ”koko porukka uhattiin muiluttaa ja viedä Neuvostoliittoon”.⁷⁶ Yleisradio vastaanotti 1980-luvulla katsojapalautetta lähinnä puhelimitse, ja Järvisen mukaan eräs puhelujen vastaanottajista vihasi sarjan koko tuotantotiimiä, sillä vihaista palautetta vasemmistolaisuudesta tuli niin paljon.⁷⁷ Välitön palaute kuitenkin on useimmiten negatiivista, ja sarjan korkeat katsojaluvut puhuvat puolestaan sen suosioista. Vasemmistolaisuus ei siis ollut ainakaan niin voimakasta, että se olisi liikaa ärsyttänyt toisin ajattelevia katsojia, tai sitten irvailu kohdistui sopivan tasapuolisesti koko poliittiseen kenttään.

Syytteet juuri vasemmistolaisuudesta eivät Hukkaputken laajempaa kontekstia ajatellen ole yllättäviä. Koko Yleisradiota pidettiin 1980-luvulla – ja toisinaan pidetään edelleen – hyvin vasemmistosuuntautuneena. Järvisen mukaan 1970- ja 80-luvuilla toimittajien puoluetustoja Ylellä tarkistettiin, mutta kaikki eivät olleet vasemmistolaisia. Sen sijaan hänen mukaansa ”ovista ja ikkunoista tuli kepulaisia toimittajia 70-luvun alussa” ja ”kepun agentit olivat tuolla Tampereen yliopistossa, niin, jakamassa jäsenkirjoja noille tiedotusopin opiskelijoille”.⁷⁸ Järvisen mielestä toimittajien ammattitaidottomuus oli todellisempaa kuin heidän vasemmistolaisuutensa, ja ”oikeisto [Yleisradiota] markkinoi vasemmiston radiona”.⁷⁹ Kiistatonta kuitenkin on se, että esimerkiksi Hukkaputkessa esiintynyt Kristiina Halkola oli ollut Suomen kommunistisen puolueen jäsen ja

---

⁷⁴ Esim. Johannes Virolainen – Viannes Jorolainen.

⁷⁵ Lindström 2017.

⁷⁶ Kuvaputki 10 2006.

⁷⁷ Annala 2006, 104–105; Wiio 2007, 143; Lindström 2017; Kuvaputki 10 2006.

⁷⁸ Lindström 2017.

⁷⁹ Lindström 2017.

samankaltaisia aatteita ajavan Demokraattinen vaihtoehto -puolueen puheenjohtaja.⁸⁰ Tämä oli julkisessa tiedossa eikä varmasti muuttanut mielikuvaa Hukkaputkesta vasemmiston äänitorvena, oli Yle sitten organisaationa vasemmalle kallellaan tai ei.

Uutta polvea Hukkaputki edusti myös siinä mielessä, että se otti rohkeasti kantaa niin Kekkoseen kuin suomettumiseenkin. Heti sarjan ensimmäisessä jaksossa yksi näyttelijöistä yritti kertoa vitsiä Kekkosesta, mutta toistuvasti soiva puhelin keskeytti hänet. Katsojan annettiin ymmärtää soittajan sanovan, että vitsi oli sopimaton televisiossa esitettäväksi. Kekkös-vitsi vaihtui sketsissä ruotsalaisvitsiin, joka sekin keskeytettiin, minkä jälkeen yritettiin duunari-porvari-pappi-vitsiä, jonka puhelin jälleen katkaisi. Lopulta lukuisten yritysten jälkeen edettiin siihen, että vitsiä ei kerrottu ollenkaan, sillä joka kerta puhelin soi ja keskeytti. Sketsi oli selkeä kannanotto sekä Ylen omaan tasapuolisuuden periaatteeseen että 1970-luvun tapaan käsitellä poliitikkoja mediassa silkkihansikkain. Järvisen mukaan esimerkiksi uutiskuvamateriaalia sarjaan oli alkuvaiheessa hyvin vaikea saada siksi, että uutistoimittajat pelkäsivät suhteensa poliitikkoihin kärsivän.⁸¹

Erityisen varovaisia suomalaisessa televisiovihteessä oli oltu presidentti Kekkosen osalta. Esimerkiksi tietokirjailija Jukka Annalan haastatteleman käsikirjoittaja-ohjaaja Neil Hardwickin mukaan pelkkä Kekkosen mainitseminen viihdeohjelmissa oli vielä 1970-luvun lopussa kiellettyä. Ohjaaja Päiviö Pyysalon mukaan ”ei silloin tullut kenellekään edes mieleen repiä huumoria Kekkosesta”,⁸² eli presidenttiä koskeva hiljaisuus oli niin sisäistettyä, että sitä ei osattu kyseenalaistaa. Myös Järvinen myöntää, että yksi Kekkosta käsittelevä sketsi piti Hukkaputkesta leikata pois.

”Mun aikana on yks sketsi sensuroitu, se ei ollu edes mun tekemä, oli lotto tullu ja arvomme seuraavan presidentin ja silloin just oltiin taas Kekkosta valitsemassa ja spekuloitiin, miten se tehdään niin, ettei presidentin tarvitse osallistua vaaleihin ollenkaan, niin oli lottopallot, joissa oli kaikissa Kekkosen silmälasit ja niitä tuli sitten sieltä, se sensuroitiin, se oli valmis sketsi, se oli niinku ainoo.”⁸³

Sketsissä Kekkosen uudelleenvalinta presidentiksi oli siis rinnastettu lottoon, jossa kaikissa palloissa oli sama numero, tai tässä tapauksessa Kekkoselle tyypilliset silmälasit, joten lopputulos oli ennalta varma. Lottopeli, metafora vaaleille, oli siis sketsin mukaan pelkkä kulissi. Tämä sketsi oli koko sarjan ainoa sensuuritapaus, eivätkä poliitikot ainakaan tietävästi ottaneet yhteyttä Yleisradioon

⁸⁰ Lindström 2017; Ks. esim. Turkkila, Matias, ”Miksi Yleisradio käyttää jatkuvasti puolueellisia asiantuntijoita uutislähetysissä eikä mainitse näiden taustoja?”. *Suomen Uutiset*, 27.8.2017; Kirves-Torvinen 2018.

⁸¹ Hukkaputki 12.9.1981; Annala 2006, 104–106.

⁸² Annala 2006, 99.

⁸³ Lindström 2017.

sarjan tiimoilta.⁸⁴ Kuten sanottu, Kekkoseen liittyvää materiaalia oli sarjassa enemmänkin, joten ilmeisesti kyseisen sketsin tapa esittää Kekkonen diktaattorina tai Suomi muuna kuin demokraattisena maana koettiin ohjelmaneuvostossa liian pitkälle meneväksi.

Jos ajatellaan aiheita, joita ei käsitelty Hukkaputkessa ja Scheibenwischerissä, sarjojen kotimaiden kipeä historia loisti poissaolollaan. Hukkaputkessa ei vitsailtu millään vuoden 1918 sisällissotaan liittyvällä, eikä Scheibenwischer maininnut natsaista sanaakaan. Toki nämä aiheet eivät ole olleet polttavan ajankohtaisia 1980-luvulla, mutta molemmista keskustellaan aina välillä edelleen, joten niiden voidaan katsoa olevan jatkuvasti lievästi ajankohtaisia. Ilmeisesti sarjojen tekijät kuitenkin katsoivat, että huumorin keinoin ei sovi käsitellä näin vakavia asioita. Tekijöiden haastatteluaineistosta ei löytynyt viittauksia siihen, että he olisivat halunneet näitä aiheita käsitellä.

Skandaaleja Hukkaputkesta ei syntynyt. Sarja osui otolliseen väliin siinä mielessä, että 1970-luvun Yleisradiossa jyllänneet poliittiset voimat olivat laantuneet, mutta toisaalta poliittisen journalismin 1980-luvun murros oli sellaisessa vaiheessa, ettei niin sanottuja mediamyllytyksiä vielä harrastettu. Kuten tutkijat Susanne Dahlgren, Sari Kivistö ja Susanna Paasonen asian ilmaisevat, ”Kekkosslovakiassa keskustelut politiikan skandaaleista lakaistiin pitkään maton alle”, ja vasta vuoden 2009 vaalirahakohu oli ensimmäisiä nykyisen kaltaisia jokaisessa tiedotusvälineessä puituja skandaaleja.⁸⁵ Toisena aikana ilmestyessään Hukkaputki olisi siis voinut saada hyvin toisenlaisen vastaanoton, jos ajatellaan esimerkiksi tuoreempia tapauksia Itse Valtiaisiin ja Presidentin kansliaan liittyen.⁸⁶

Hukkaputken päätyttyä vuonna 1983 uutta poliittista viihdesarjaa sen tilalle saatiin odottaa seuraavan vuosikymmenen puolelle asti. Sarjan suuren suosion huomioon ottaen tämä on erikoista, sillä ennen MTV3:n Hyvät herrat -sarjan ilmestymistä vuonna 1990 suomalaisessa televisiossa ei pyörinyt yhtäkään poliittista satiirisarjaa, vaikka median hellimän Mauno Koiviston valitseminen presidentiksi vuonna 1982 ja sen myötä tapahtunut mediailmapiirin vapautuminen olivat suoranainen lottovoitto komiikan tekijöille.⁸⁷ Toki poliittista viihdettä näkyi yksittäisissä sketseissä ja vitseissä muussa televisiovihteessä, mutta varsinaista asiaan keskittynyttä sarjaa ei ollut. Hyvä tilaisuus siis meni hukkaan.

Tutkimuskirjallisuudessa Hukkaputken merkityksellisyys nostetaan esiin lähinnä YLE TV1 -kanavan

---

⁸⁴ Annala 2006, 99, 104–106.

⁸⁵ Dahlgren, Kivistö, Paasonen 2011, 12.

⁸⁶ Ks. esim. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/12/09/presidentin-kanslia>.

⁸⁷ Pernaa & Pitkänen 2006, 36; Annala 2006, 161; Lindström 2017.

seuraavasta menestyssarjasta, *Italypsystä*, puhuttaessa, sillä Italypsy sai huomattavasti vaikutteita Hukkaputkesta ja sen tekijöissä oli samoja henkilöitä.⁸⁸ Hukkaputki oli merkityksellinen uudistaja omassa genressään, mutta sen valtavasta suosiosta huolimatta kului vuosikausia, ennen kuin mitään samankaltaista yritettiin televisiossa uudelleen. Ilmiselvää selitystä tähän ei ole. Kuten seuraavista alaluvuista käy ilmi, Hukkaputki rikkoi lakien ja Yleisradion oman ohjelmatoiminnan säännösten rajoja näyttävästi, mutta minkäänlaisia seuraamuksia ei tullut, joten ainakaan virallisten rajoitusten kokeminen liian tiukkoina ei ole voinut pelästyttää ketään pois komiikanteosta.

Yleisradion asema, sensuurin perinne ja suhde ulkopoliitiikkaan

Lainsäädännöllisestä näkökulmasta Yleisradio oli 1980-luvulla mielenkiintoisessa asemassa. Vaikka yhtiö oli perustettu vuonna 1926, varsinainen laki sen ominaisuuksista ja toiminnasta hyväksyttiin eduskunnassa vasta vuonna 1993. Näin ollen yhtiö toimi miltei 70 vuotta yhä jatkettujen toimilupien turvin lähinnä vuonna 1927 säädetyn radiolaitelain puitteissa. Edes säännöllisten televisiolähetysten alkaminen vuonna 1958 ei synnyttänyt uutta lakia. Tiedossa oli, että radiolaitelaki oli auttamattomasti vanhentunut ja yhtiön toimintakentän laajetessa tehtävänsä sopimaton, ja uudistukset nähtiin eduskunnassa tarpeellisiksi, mutta ne kaatuivat toinen toisensa jälkeen poliittisiin erimielisyyksiin.⁸⁹ Näin ollen Hukkaputken ilmestymisaikaan voimassa oli edelleen pahasti vanhentunut lainsäädäntö sekä sitä täydentäviä sopimuksia ja asetuksia.

Yleisradiolain puutteessa Hukkaputkea olennaisesti koskivat vuoden 1971 radiovastuulaki ja -asetus sekä Yleisradion oma, ajankohtainen toimilupasopimus. Radiovastuulaki määräsi sarjan tuotantoon liittyvistä käytännön asioista. Sen mukaan jokaisella ohjelmalla oli oltava vastaava ohjelmatoimittaja, joka vahtisi ohjelmaa ja estäisi mahdolliset rikokset sekä periaaterikkomukset sen sisällössä. Käytännössä ohjelmatoimittaja saattoi olla kyseisen yksikön, esimerkiksi viihde- tai ajankohtaistoimituksen, johtaja, ohjelmapäällikkö, ohjelman tuotantoryhmän esimies tai toimituspäällikkö. Ohjelmatoimittajat eivät olleet – eivätkä edelleenkaan ole – kansanedustajia, vaikka heillä sai olla poliittisia mielipiteitä siinä missä muillakin. Poliitiikka ei kuitenkaan ollut heidän ammattinsa. Satiirin kriittistä, naurunalaiseksi saattavaa ominaisluonnetta ajatellen ohjelmatoimittajat ovat olleet hyvin määräävissä asemissa, sillä heidän arvostelukykyynsä on täytynyt voida luottaa.⁹⁰ Järvisen mainitseman yksittäisen Kekkosta käsittelevän sketsin on siis mitä

⁸⁸ Valaskivi 2002, 34; Annala 2006, 181.

⁸⁹ Wiio 2007, 85, 204.

⁹⁰ 12.3.1971/219 § 2.

todennäköisimmin sensuroinut Hukkaputken ohjelmatoimittaja, mutta perusteita päätökselle on vaikea arvioida jälkeenpäin.

Hukkaputkea koski vain yksi sensuuritapaus, vaikka sarja oli tyyliältään hyvin provosoiva, ja sekin tapahtui jo käsikirjoittamisvaiheessa ennen kuin kyseistä sketsiä ehdittiin edes kuvata. Tapaus ei siis ollut kovinkaan dramaattinen. Sallivuus saattoi johtua poliittisen median vapautuneesta ilmapiiristä tai Hukkaputken ainakin joiltain osin lempeästä tyylistä edeltäjiinsä verrattuna, sillä se ei esimerkiksi kutsunut poliitikkoja studioon verbaalisesti höykytettäväksi. Toinen oli tilanne kymmenen vuotta aikaisemmin informatiivisen viihteen genreä edustaneen satiirisen *Sirkus Pasila* -sarjan (1970) kohdalla, jonka käsittelyssä Yle osoitti pystyvänsä tarpeen tullen reagoimaan tuottamiensa sarjojen poliitikoilta saamaan palautteeseen. Sarjan kohtalo myös havainnollistaa hyvin radiovastuulain toteutumista käytännössä. Ohjelma oli jatkuvasti monitahoisen valvonnan alaisena, ja esimerkiksi sen suojelupoliisia käsitteleviä pätkiä sensuroitiin. Lähetysaikaa siirreltiin mielivaltaisesti ja jo kuvattujen jaksojen lähetyksiä peruttiin esimerkiksi siksi, että niiden myöhäisen valmistumisajan epäiltiin liittyvän tekijöiden haluun välttää ennakkotarkastukset.⁹¹ Radiovastuulain määräämä ohjelmatoimittaja, joka tällaisista asioista päätti, teki siis kaikkensa, jotta sarjan tuottamista jatkettaisiin eli se ei ärsyttäisi ketään liikaa.⁹²

Suurin *Sirkus Pasila* kohdannut ja koko sarjan päättänyt kohu nousi sen tapaninpäivänä 1970 lähetetystä jaksosta, jossa kokoomuspuolueen puoluesihteerin, myöhemmin Suomen pääministerin, Harri Holkerin suivaantui oikeistolle irvailevasta laulusta ja marssi suurelta osin ulos radiostudioista. Jälkeenpäin on toki selvinnyt, että kyseessä oli Holkerin osalta silkka julkisuuskipinä – hän itse myönsi tavoitelleensa tällä huomiota – mutta *Sirkus Pasila* nautuminen tällä tavalla mediapolitiikan pelinappulaksi johti koko sarjan lopettamiseen. Sekä Yleisradion viihdetoimituksen päällikkö että *Sirkus Pasila* ohjelmatoimittaja saivat varoituksen, minkä lisäksi jälkimmäinen siirrettiin toisiin tehtäviin – olihan hän radiovastuulain mukaisesti syyllinen siihen, että ohjelma suututti poliitikon. Samalla oikeistopuolueet puuttuivat laajemminkin Ylen vasemmistolaisia arvoja suosivaksi katsomaansa toimintaan vaatimalla pääjohtaja Revon erottamista.⁹³ Vaikuttaakin siltä, että *Sirkus Pasila* käytettiin keppihevosenä suurempiin uudistuksiin. Hukkaputki oli saman lain piirissä mutta ei koskaan kokenut samanlaista kohtelua, mihin nähdäkseni vaikutti erityisesti kymmenessä vuodessa muuttunut median ja poliitikkojen välinen suhde. Negatiivisen poliitikkoja koskevan julkisuuden

---

⁹¹ Tämä vaikuttaa tekosyyllä sensuurille, sillä ajankohtaissatiirit ja muut ajankohtaisohjelmat usein valmistuvat hyvin vähän ennen päätymistään julkisuuteen kaikkein tärkeimmän teeman – ajankohtaisuuden – säilyttämiseksi.

⁹² Salokangas 1996, 275–279.

⁹³ Salokangas 1996, 275–279.

lisääntynyt viihteellisen ohjelman esittämä kritiikki ei poliitikkojen mielestä ollut varmaankaan yhtä tärkeä huomion kohde kuin niin sanotun vakavan median esittämä kritiikki. On siis mahdollista, että Hukkaputki jäi humoristisessa kritiikissään muun median vakavasti esittämän kritiikin varjoon, vaikka poliitikot olivat sarjan suosion vuoksi varmasti tietoisia sen sisällöstä.

Yleisradion oikeudelliset asiat kiinnostivat poliitikkoja monessa mielessä, sillä esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla toimineen ulkoministeri Ahti Karjalaisen mielestä yhtiö olisi tullut lainsäädännöllä velvoittaa noudattamaan hallituksen ulkopoliittikkaa. Tällaista pykälää yhtiön toimilupaan ei koskaan kirjattu, mutta politiikantutkija Anne Kosken mielestä on mahdollista, että siitä tuli epävirallinen, kirjaamaton ohjenuora. Vähintäänkin ehdotus kirjattiin kokouspöytäkirjaan. Kosken mukaan ”Suomen suhteet Neuvostoliittoon rajoittivat sanavapautta koko mediakentällä Suomessa koko kylmän sodan ajan”,⁹⁴ ja Yleisradion ja Neuvostoliiton välillä oli esimerkiksi erillisiä puitesopimuksia asiaan liittyen. Neuvostoliitossa ei epäröity ottaa yhteyttä suomalaisiin poliitikkoihin, mikäli Suomen televisiossa näkyi jotakin, minkä saattoi tulkita Neuvostoliittoa halventavaksi tai oli sen periaatteiden vastaista.⁹⁵ Hukkaputkeen liittyen yhteydenottoja ei kuitenkaan ainakaan tiettävästi tullut, joten joko ohjelma katsottiin niin leikkimieliseksi, että sitä ei voinut ottaa vakavasti, tai sitten Neuvostoliiton valvonta ei viihdeohjelmien osalta ollut kovin tarkkaa. Ohjelmassa ei myöskään ilmestynyt montakaan Neuvostoliittoa käsittelevää vitsiä, joten voi olla, että sarjassa selkeästi useammin esitetty Iso-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin kohdistunut kritiikki sai itänaapurin arvostelun tuntumaan merkityksettömältä. Järvisen haastatteluista tai muistakaan lähteistä ei käy ilmi, oliko tämä sarjan tekijöiden puolelta tarkoituksellista, siis keino saada ivattua Neuvostoliittoa julkisesti edes jotenkin, vai silkka sattuma.

Ulkopolitiikkaan liittyen mielenkiintoista on, että Yleisradion vuoden 1972 ohjelmatoiminnan säännöstössä, joka oli voimassa edelleen Hukkaputken ilmestymisaikana, mainitaan joukko ”muista rikoksia, joista laki säätää rangaistuksen”. Ensimmäisenä listassa ovat ”rikokset vierasta valtiota vastaan”, mikä lienee vihjaus siitä, että Neuvostoliittoon liittyvissä ohjelmissa sisällön tuli olla erityisen neutraalia. Rikoslain 14 luvun 4 §:ssä kehoitetaan pidättäytymään vieraan valtion herjaamisesta tai sellaisten ohjelmien näyttämisestä, jotka tulevat Suomen ystävyysvaltioille vihamielisistä valtioista.⁹⁶ Käytännössä tämä tarkoittaa 1980-luvun kontekstissa lähinnä yhdysvaltalaisia tuontisarjoja, joissa pelättiin olevan neuvostovihamielisiä sisältöjä. Suhtautumalla kriittisesti Ronald Reaganiin ja Margaret Thatcheriin Hukkaputki tuli, kenties vahingossa,

---

⁹⁴ Wiio 2007, 206.

⁹⁵ Wiio 2007, 122, 206–207, 330–332.

⁹⁶ Yleisradio 1972, 19; Salokangas 1996, 323, 334.

noudattaneeksi näitä ohjeita ja samalla ainakin tyydyttävällä tavalla valtion virallista ulkopoliittista linjaa.

Vaatimukset tasapuolisuudesta

Suomen puoluelain kannalta poliittisen satiirin asema on vaikea. Sen mukaan

”valtion viranomaisen sekä valtion tai sen määäämisvallassa olevan yhteisön tai laitoksen on kohdeltava kaikkia [puolueita] tasapuolisesti ja yhdenmukaisia perusteita noudattaen”.⁹⁷

Yleisradio on valtion määäämisvallassa oleva laitos. Käytännössä tasapuolisuutta esimerkiksi television vaaliohjelmissa 1960-luvulla toteutettiin niin, että jokaiselle puolueelle annettiin minuutilleen yhtä paljon ruutuaikaa. Näin erityisesti pienet puolueet saivat paljon huomiota, mikä luonnollisesti ei miellyttänyt suurempia puolueita. 1970-luvulla tasapuolisuuden periaatetta rikottiin sen verran, että vaaliohjelmaruutuaika alkoi määärytyä puolueen parlamentaarisen merkityksen mukaan, mikä luonnollisesti suututti medianäkyvyyttä menettäneet pienpuolueet. Toisaalta ruutuaika ei ilmeisesti merkinnyt kaikkea, sillä esimerkiksi Suomen maaseudun puolue (SMP) koki ensimmäisen nousunsa juuri 1970-luvulla, joten tasapuolisuuden tiukalle noudattamiselle ei edes ollut empiirisesti todistettuja perusteita.⁹⁸

Hukkaputken menestyksen kannalta mielenkiintoista on se, että vielä vuonna 1971 tehdyn *Yleisö ja Yleisradio* -tutkimuksen mukaan katsojia sydämistyi erityisesti se, jos puolueita kohdeltiin televisiossa epätasa-arvoisesti. Hukkaputken suosion huomioon ottaen mielipiteet vaikuttavat siis kymmenessä vuodessa muuttuneen ratkaisevasti. Toki myös 1970-luvulla käynnistynyt poliitikkojen tiukempi kohtelu mediassa vaati varmasti totutteluaikaa, joten voi olla, että verrattuna 1970-luvun alkuun 1980-luvulla poliitikoista revitty ilkeämielinen huumori ei enää tuntunut niin sokeeraavalta, että siitä olisi vaivautunut pahoittamaan mielensä. 1980-luvulle tultaessa poliitikotkin alkoivat puhua *infokratiasta*, mediavallasta, joka suhtautui poliitikkoihin lähtökohtaisesti epäilevästi ja negatiivisesti tehden poliittisesta päätöksenteosta vaikeaa.⁹⁹ Paljon oli siis muuttunut kymmenen vuoden aikana.

Tasapuolisuutta puoluelain lisäksi peräänkuulutti Yleisradion oma toimilupasopimus vuodelta 1971. Käytännössä sopimus uusittiin joka vuosi – myöhemmin viiden vuoden välein – joko kokonaan

---

⁹⁷ 10.1.1969/10 § 10.

⁹⁸ Wiio 2007, 206–211; Valaskivi 2002, 15.

⁹⁹ Wiio 2007, 208–211.

muuttumattomana tai pienin lisäyksin ennen yleisradiolain valmistumista vuonna 1993.¹⁰⁰ Toimilupasopimuksen kolmannen kohdan mukaan

”Yleisradio-ohjelmien tulee olla vaihtelevia, sisällöltään ja esitykseltään arvokkaita, asiallisia ja tasapuolisia sekä myös sopivaa ajanvietettä tarjoavia. Niiden järjestämisessä on pyrittävä kansansivistyksen edistämiseen ja hyödyllisten tietojen ja uutisten toimittamiseen ottamalla samalla huomioon, ettei kenenkään oikeutta loukata”.¹⁰¹

Sanamuodossa kaikui vahvasti Reporadion perinne ”sopivan ajanvietteen” tarkoittaessa informatiivista viihdettä ja kansalaisten aktivoimista. Hukkaputki oli vaihteleva, sopivaa ajanvietettä tarjoava ja jossain määrin tiedonsaantia ja sivistystä edistävä, mutta arvokkuuden, asiallisuuden, tasapuolisuuden ja loukkaamattomuuden ehdot jäivät täyttämättä. Toisaalta esimerkiksi asiallisuuden käsite on hyvin tulkinnanvarainen. Voidaan kuitenkin nähdäkseni sanoa, että Hukkaputki ei noudattanut Ylen toimilupaa.

Monesta suunnasta tulevista vaatimuksista huolimatta satiirin kohdalla tasapuolisuus ei missään nimessä toteudu, eikä tätä puutetta millään tavalla huomionut tai oikeuttanut edes Ylen oma toimilupa. Ei ole siis ihme, että Hukkaputkea syytettiin kovin sanoin vasemmistolaisuudesta; siihen oli kaiken mahdollisen virallisen sääntelyn tarjoamat perusteet, sillä tasapuolisuus tuli esille tavalla tai toisella kaikkialla. Vasta vuonna 2010 puoluelakiin tehtiin lisäys siitä, että ”Yleisradio Oy voi soveltaessaan 1 momenttia yhtiön vaaliohjelmiin ottaa huomioon myös ohjelmallisia näkökohtia”.¹⁰² Satiirisarjoja ei luokitella vaaliohjelmiksi niiden politiikkaa käsittelevästä sisällöstä huolimatta, joten tässä mielessä satiirisarjojen puolueellisuudella ja provokaatiolla ei edelleenkään ole lainsuojaa.

Yleisradion ensimmäinen koostettu ohjelmatoiminnan säännöstö julkaistiin vuonna 1967, ja se päivitettiin viisi vuotta myöhemmin, minkä jälkeen se olikin voimassa aina vuoteen 1992 saakka. Säännöstöön oli koottu Yleisradion yhtiöjärjestyksen määräykset, voimassa ollut Yleä koskeva lainsäädäntö, mainontaa koskevia ohjeita, kuluttajavalistusta koskeviin ohjelmiin liittyviä ohjeita, sääntöjä ohjelmien kieliasusta sekä yleisradiotoiminnassa noudatettavia oikeusnormeja. Puolueettomuus oli kaiken ohjelmatoiminnan pääsääntö, mikä, kuten sanottu, ei satiiriohjelmiä ajatellen toimi. Toisaalta, kuten Raimo Salokangas huomauttaa, säännöstö oli alkuaikanaan merkittävä mutta jäi hiljalleen reliikiksi ja huomiotta.¹⁰³ Jos ajattelee myös Ylen toimilupaa ja radiovastuulakia, vaikuttaa siltä, että hyvin moni osa satiiria koskeneesta virallisesta sääntelystä oli

¹⁰⁰ Wiio 2007, 51; Salokangas 1996, 256.

¹⁰¹ Yleisradio 1972, 42.

¹⁰² 10.1.1969/10, 10 § (16.7.2010/683).

¹⁰³ Salokangas 1996, 175–178.

1980-luvulla vanhentunutta. Tämä vanhenemisen myötä tuleva merkityksellisyyden väheneminen on hyvin nähtävissä esimerkiksi verrattaessa Sirkus Pasilaa ja Hukkaputkea: ensimmäinen sensuroitiin hyvinkin nopeasti, jälkimmäinen sai tehdä mitä halusi. Se myös kenties tiivistää yleisesti satiiria koskevien virallisten säädösten merkityksen, sillä kuten tästä ja tulevista luvuista käy ilmi, virallisia rajoituksia on paljon, mutta niiden käytännön merkitys on jäänyt hyvin pieneksi.

Puolueettomuus oli läsnä ohjelmatoiminnan säännöstön sivuilla jatkuvasti. Sitä edellytettiin sekä ohjelmasisällöiltä että Yleisradion toimihenkilöiltä töissään. Erikseen mainittiin, että vapaa-ajalla mielipiteitä sai ilmaista. Poliittisia ohjelmia koskivat omat erikoismääräyksensä, jotka toistelivat vahvasti puoluelain sisältöjä. Tosin säännöstössä määriteltiin myös tietyt kalenterivuoden päivät – lähinnä juhlapäiviä – jolloin poliittista ohjelmaa ei sopinut lähettää ollenkaan. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että faktan ja fiktion pitäisi olla selkeästi erotettavissa toisistaan, mikä mainittiin tärkeäksi erityisesti uutis- ja ajankohtaisohjelmien ja poliittisten ohjelmien kohdalla.¹⁰⁴ Nämäkään vaatimukset eivät Hukkaputken kohdalla toteutuneet.

Muuta lainsäädäntöä mukaillen säännöstössä kiellettiin henkilön yksityisasioiden levittäminen sensaation herättämisen tarkoituksessa. Myös haastattelujen esittäminen niin, että niiden asiasisältö muuttui – eli käytännössä sopivasti leikeltynä tai esimerkiksi haastattelukysymykset vaihdettuna – kiellettiin. Tällaiset ohjelmat kehoitettiin alistamaan haastateltavan katseltavaksi ennen lähettämistä,¹⁰⁵ mutta Hukkaputken kohdalla näin ei toimittu: muuten etukäteisnäytökseen olisi pitänyt kutsua kymmeniä poliitikkoja. Tämäkin on osoitus Salokankaan mainitsemasta säännöstön noudattamisen höltymisestä. Mielenkiintoista on, että Sirkus Pasila -sarjan lopettanut tapaninpäivän jakso vuonna 1970 oli alistettu Harri Holkerin katsottavaksi, ja hän oli hyväksynyt sen näyttämisen televisiossa, mutta asiasta oli silti noussut kohu.¹⁰⁶ Tämä saattaa myös olla yksi niistä syistä, joiden vuoksi poliitikoita ei enää tiedotettu etukäteen heitä koskevan satiirisen materiaalin tekemisestä: ei ollut takeita siitä, etteivätkö he silti nostaisi asiasta meteliä henkilökohtaisen julkisuuden toivossa.

Kuten sanottu, Hukkaputki oli ensimmäinen suomalainen viihdeohjelma, jossa poliitikoista puhutaan heidän omilla nimillään. Ohjelmatoiminnan säännöstön kannalta katsottuna myös tämä oli kyseenalaista toimintaa, sillä sen mukaan ”on aina pidettävä mielessä, että mainitsemalla nimi on helppo mustata ihmisen maine”. Samalla todettiin, että ”ellei nimeä ole mainittu, ei myöskään saa vihjailla, ketä tarkoitetaan”.¹⁰⁷ Mikäli kielto koski kokonaisia puolueita, tämä rikkoutui esimerkiksi

---

¹⁰⁴ Yleisradio 1972, 2–3, 13–25.

¹⁰⁵ Yleisradio 1972, 6–7.

¹⁰⁶ Salokangas 1996, 275–279.

¹⁰⁷ Yleisradio 1972, 9.

Hukkaputkessa esitetyissä lauluissa, joista eri puolueiden hallitustavoitteista kertonut *Ruusu, ruiskukka, apila ja leppäkerttu* muodostui hitiksi. Toisaalta säännöstössä kehoitettiin välttämään ”valtioneuvoston jäsenten ja kansanedustajien sekä puolueen puheenjohtajan ja puoluesihteerin käyttämistä täysin epäpoliittisissa yhteyksissä”,¹⁰⁸ mikä voidaan laveasti tulkita koko poliittisen viihteen tekemisen kieltämiseksi tai vähintäänkin poliitikkojen oman sarjoissa vierailun kieltämiseksi. Käytännössä Hukkaputki ei siis noudattanut myöskään ohjelmatoiminnan säännöstöä ollenkaan. Vaikuttaakin siltä, että säännöstö ehti pahasti vanhentua alle kymmenessä vuodessa politiikan mediajulkisuuden muutoksen vauhdissa. Tähän mennessä esitellyistä säädöksistä ulkopoliittiset linjaukset ovat ainoa, joiden osalta Hukkaputki pysyi virallisten ohjeistusten puitteissa.

Satiiri sananvapaudellisena oikeutena ja kunnian loukkaajana

Suoraan yleisradiota koskevan lainsäädännön ja yhtiön oman sääntelyn lisäksi satiirin tuottamiseen vaikuttivat yleiset lait. Suomen perustuslaki on laadittu vuonna 1999. Tätä aiemmin sen paikalla toimivat vuoden 1919 hallitusmuotolaki sekä vuoden 1928 valtiopäiväjärjestys, joista molempia toki muokattiin ja täydennettiin useampaan kertaan. Hallitusmuotolain mukaan ”Suomen kansalaisella on sanan vapaus [...], niin myös oikeus edeltäpäin lupaa hankkimatta kokoontua keskustelemaan yleisistä asioista”.¹⁰⁹ Ajankohtaisessa keskustelussa sananvapaus lienee se termi, johon yleisimmin vedotaan, kun poliitikot itse ottavat karskisti kantaa tai kunnianloukkaussyytteitä harkitaan.¹¹⁰

Jo Suomen ensimmäisessä rikoslaissa vuodelta 1889 kunnianloukkaukselle on omistettu oma lukunsa. Ensimmäisen pykälän mukaan

”Joka, vastoin parempaa tietoa, perättömästi sanoo toisen syyppääksi [...] sellaiseen tekoon, joka voi saattaa hänet halveksimisen alaiseksi tahi haitata hänen elinkeinoansa tahi menestystään, taikka sellaisesta levittää valheen tahi perättömän kulkupuheen, rangaistakoon [...]. Jos herjaus tehdään julkisesti, taikka painotuotteen, kirjoituksen tahi kuvallisen esityksen kautta, jota syyllinen levittää tahi levityttää, olkoon rangaistus [kaksinkertainen edelliseen verrattuna]”.¹¹¹

Kolmas pykälä jatkaa samasta asiasta lisäten rangaistaviksi teoiksi muun muassa ”häväisevät lauseet”, ja tämän häväistyksen julkisesti esittämisestä rangaistus on jälleen kaksinkertainen yksityiseen häväistykseen nähden. Kyseistä rikoslain lukua ajatellen lisäyksiä rikoslakiin on tullut

¹⁰⁸ Yleisradio 1972, 15; Annala 2006, 106.

¹⁰⁹ 94/1919 § 10.

¹¹⁰ Ks. esim. Soini 2014 tai El Kamel & Miikkulainen 2019.

¹¹¹ 39/1889, 24 § 1.

yllättävän vähän, ensimmäiset vasta vuonna 1974 niin kutsutussa Lex Hymyssä, jossa laadittiin rajoitukset joukkotiedotusvälineiden oikeudelle kirjoittaa julkisuuden henkilöiden yksityiselämästä. Nimensä laki sai Hymy-lehdestä, jossa 1960-luvulta alkaen oli alettu julkaista materiaalia poliitikkojen ja muiden julkisuuden henkilöiden kotielämästä.¹¹² Mielenkiintoista on, että säännölliset televisiolähetykset olivat tuossa vaiheessa pyörineet Suomessa jo miltei kaksikymmentä vuotta, mutta kuten hallituksen aihetta käsittelevässä esityksessä todetaan, ”Suomessa voimassa olevassa lainsäädännössä ei ole yhtenäisiä säännöksiä, jotka joukkotiedotuksen piirissä takaisivat yksityiselämän suojan”.¹¹³ Toisaalta hallituksen esitys ikään kuin otti kantaa jo potentiaalsiin, satiiriakin koskeviin kysymyksiin:

”Kun sananvapautta tarkastellaan joukkotiedotusvälineiden näkökulmasta, voidaan yksityiselämän suojaamista pitää sananvapauden rajoittamisena samalla tavalla kuin esimerkiksi kunnianloukkausrikoksen tai kansanryhmän syrjintään kiihottamisen (RL 16:6a) rangaistavuutta. Yksityiselämän suojaaminen joukkotiedotusvälineiden loukkauksia vastaan merkitsee sellaisen alan rajaamista, jota koskevaa tietoa joukkotiedotusvälineet, ennen kaikkea lehdistö, radio ja televisio, eivät saa julkaista ainakaan asianomaisen suostumuksetta”.¹¹⁴

Kuten sanottu, yksi hyvän satiirin kriteereistä on se, että henkilökohtaisuuksiin ei mennä; jos henkilökohtaisia ominaisuuksia pilkataan, kyse on mauttomasta pilkasta, ei satiirista. Yksityiselämästä satiirin tekeminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita henkilökohtaisuuksia vaan voi koskea työn ohella useita satiirin perinteisiä aiheita kuten seksiä, rahaa ja alkoholia. Edellä mainitut asiat todennäköisesti kuuluisivat niihin aiheisiin, joita joukkotiedotusvälineet ”eivät saa julkaista ainakaan asianomaisen suostumuksetta” mutta joiden voidaan katsoa tavalla tai toisella vaikuttavan henkilön suoriutumiseen ja luotettavuuteen julkisessa virassaan.

Tiukasti tulkittuna laki siis mahdollistaisi ainoastaan asiat satiirin kohteina ja suojaisi henkilöt siltä täysin. Hallituksen esityksen mukaan yksityiselämän suojan parantaminen ei haittaa joukkotiedotusvälineitä, kunhan ne keskittyvät niille määriteltäviin tehtäviin eli kansalaisten tiedottamiseen ja tukemiseen muodostettaessa mielipiteitä yhteiskunnallisista asioista. Kuten sanottu, yksityiselämän asiat saattavat tietyissä tapauksissa vaikuttaa myös esimerkiksi poliitikkojen viranhoidon koskeviin asioihin, tai positiivisessa mielessä tarjota perusteita heidän esittämilleen ajatuksille. Hallituksen esityksessä tiedostetaan, että

”[...] tietyn seikan tai toiminnan kuuluminen yksityiselämään riippuu toisaalta kysymyksessä olevan henkilön yhteiskunnallisesta asemasta, toisaalta seikan tai

---

¹¹² 39/1889, 24 § 3; Herkman 2011, 10.

¹¹³ HE 84/1974, 2.

¹¹⁴ HE 84/1974, 2.

toiminnan laadusta. [...] Omaisuus ja yksityiselämä eivät ole yhtäpitäviä käsitteitä. Kussakin tapauksessa on ratkaistava, onko henkilön varallisuus hänen yksityiselämäänsä vai ei”,

eli lain tulkinnan häilyväisyys ja tilannekohtaisuus on otettu huomioon. Myös yksityiselämän vaikutukset mahdolliseen päätöksentekoon mainitaan myöhemmin esitystekstissä, mutta niiden harkinta mahdollisessa yksityisyydensuojan loukkaamista käsittelevässä oikeustapauksessa jätetään tuomarin harkittavaksi.¹¹⁵ Lopullisessa lakitekstissä asia esitetään melko ympäröitynä:

”Yksityiselämän loukkaamisena ei ole pidettävä julkistamista, joka koskee henkilön menettelyä julkisessa virassa tai tehtävässä, elinkeinoelämässä, poliittisessa toiminnassa tai muussa näihin rinnastettavassa toiminnassa ja on tarpeen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi.”¹¹⁶

Lakipykälien lisäksi Suomi on allekirjoittanut vuonna 1976 Yhdistyneiden kansakuntien Lex Hymyn kanssa osittain hieman samasisältöisen kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen. Sopimuksen 17. artikla tarjoaa suojaa kunniaan ja mainetta koskevia hyökkäyksiä vastaan, ja 19. artiklassa taataan vapaus muun muassa ”levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia”, tosin niin, että tämä vapaus ei koske ”toisten henkilöiden oikeuden ja maineen” kannalta epäkunnioittavaa materiaalia.¹¹⁷ Sanamuoto on hyvin avoin ja monitulkintainen sekä satiirin lisäksi poliittisen journalismin periaatteiden kannalta kyseenalainen, sillä se ei määrittele erikseen, että henkilön maineen loukkaaminen olisi sallittua siinä tilanteessa, että kyseinen henkilö ei ole hyvää mainettaan ansainnut. Sama sopimus allekirjoitettiin myös Länsi-Saksassa.

Kaiken tässä esitellyn laki- ja sopimustekstien valossa näyttää siltä, että satiirin tuottamisen ympäristö oli 1980-luvun Suomessa olematon: satiirin tekemiseen soveltuvaa sääntelyä löytyi niin lakitekstistä kuin sitä alemmilla rajoittamisen tasoilta, ja satiiriin liittyviä ominaisuuksia koskevien rajoitusten määrä oli suuri. Laissa taattiin sananvapaus, mutta toisaalta viralliselta taholta kumpusivat myös vaatimukset tasapuolisuudesta ja oikeudesta henkilökohtaiseen kunniaan, joita satiiri ei teoriansa mukaan voi edistää. Jos vertailtaisiin ainoastaan satiirin teoriaa ja esiteltyjen virallisten säännösten luomaa rajoitusten verkkoa, voisi ajatella, että satiiria ei Suomessa tuona aikana runsaan rajoittamisen vuoksi tehty. Satiiria kuitenkin tuotettiin ja siitä tuli suosittua, eikä oikeusjuttuja nostettu, vaikka etenkin puoluelaki tarjosi tähän mahdollisuuksia. Näin ollen on todettava, että satiiriin soveltuvat viralliset rajoitukset eivät käytännössä vaikuttaneet sen tekemiseen mitenkään. Tällaista sääntelyä merkittävämmiin suomalaisen satiirin tuottamisen mahdollisuuksiin 1980-luvulla vaikuttivat siis

---

¹¹⁵ HE 84/1974, 3–4.

¹¹⁶ 39/1889, Lex Hymy.

¹¹⁷ 8/1976, III osa, § 17, § 19.

muut tekijät, esimerkiksi median murroksen ja poliittisten muutosten muokkaama aiempaa avoimempi henkinen ilmapiiri. Verrattaessa Hukkaputkea Sirkus Pasilaan vaikuttaa siltä, että epäviralliset säännökset ajoivat kymmenessä vuodessa virallisten edelle.

3.2 Scheibenwischer¹¹⁸

”Ainoa ero [liittokanslereiden välillä] on se, että siinä korkeassa talossa Helmut Schmidt näytteli rehtoria ja Helmut Kohl talonmiestä.”¹¹⁹

Kanava	ARD
Ilmestynyt	1980–2008
Lähetysaika	vaihteli, yleensä torstaisin
Jakson pituus	30–60 minuuttia
Katsojaluku	2–5 miljoonaa lähetysajasta riippuen
Ohjaaja	1980-luvulla Sammy Drechsel, sitten Cathérine Milville
Käsikirjoittajat	Dieter Hildebrandt, sketseissä apuna Konstantin Wecker, Hanns Christian Müller, Gerhard Polt, Werner Schneyder, Klaus Peter Schreiner
Juontaja	Dieter Hildebrandt
Sisältö	Poliittista kabareeta ja kevyempää stand-up-huumoria, toisinaan muusikko- tai kabaretistivieraita, sketsejä ja sopivasti leikeltä uutismateriaalia

Kabaretisti Dieter Hildebrandt (1927–2013) oli hyvin tunnettu henkilö saksalaisen poliittisen viihteen maailmassa, ja häntä on kutsuttu sekä satiiri-instituutioksi että asiakaspalveluhymyllä varustetuksi anarkistiksi. Toisen maailmansodan brittivankeudessa viettänyt Hildebrandt esiintyi kabareelavoilla niin perinteiseen tapaan kuin televisio-ohjelmissakin, käsikirjoitti erilaisia viihdeohjelmia ja kirjoitti kirjoja niin komiikasta, urheilusta kuin omasta elämästäänkin. Hildebrandtin hautajaisissa vuonna 2013 hänelle ehdotettiin perustettavaksi omaa museota, ja hänestä on kirjoitettu yksi väitöskirja¹²⁰. Kyseessä on siis merkittävä mutta ei kaikissa piireissä pidetty henkilö, sillä Hildebrandt oli erityisen tunnettu Saksan oikeistolaiseen Baijerin kristillissosiaaliseen unioniin (CSU) kohdistuneesta kritiikistään.¹²¹

¹¹⁸ Suom. Tuulilasinyykkijä.

¹¹⁹ Scheibenwischer 1982.

¹²⁰ Schwab, Manuela, *Dieter Hildebrandt und sein politisches Kabarett bis 1972*. Allitera: München 2014. Suom. *Dieter Hildebrandt ja hänen poliittinen kabareensa vuoteen 1972 saakka*.

¹²¹ Zemke 2014.

Vuosina 1980–2008 ilmestynyt Scheibenwischer ei ollut Hildebrandtin ensimmäinen poliittinen satiirisarja. Aiemmin vuosina 1973–1979 hän käsikirjoitti ja juonsi ZDF-kanavalla hyvin samanlaista, *Notizen aus der Provinz* -nimistä¹²² sarjaa. Se oli hyvin suosittu mutta ei miellyttänyt CDU/CSU:ta, joten juuri valmistuneita jaksoja vedettiin usein pois levityksestä siksi, että näin oli ”jostain ylempää”, ilmeisesti siis CDU/CSU:n puolelta, kehoitettu tekemään. Myös sketsejä esimerkiksi aborttiin liittyen sensuroitiin ilmeisesti uskonnollisista syistä. Viimein vuonna 1979 ZDF päätti lopettaa yhteistyön Hildebrandtin kanssa kokonaan, eikä poliittisia satiirisarjoja nähty kanavalla uudelleen ennen vuotta 2007. Syyksi on epäilty vuoden 1980 parlamenttivaaleja ja Hildebrandtin mahdollista vaikutusvaltaa niihin: suosittu ohjelma olisi saattanut vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin oikeistolle negatiivisella tavalla. Toki ZDF on kiistänyt moiset väitteet.¹²³ Pelko vaalivaikuttamisesta kertoo paljon Hildebrandtin oletetusta vaikutusvallasta.

Hildebrandt sai yleisradiokanavilla uuden mahdollisuuden heti seuraavana vuonna, kun ARD-kanava otti ohjelmistoonsa hänen uuden sarjansa, Scheibenwischerin, josta muodostui hitaasta, vain muutamia jaksoja vuodessa kattavasta ilmestymistahdista huolimatta Hildebrandtin televisioesitysten joukossa merkityksellisin¹²⁴. Tyyliään Scheibenwischer oli kuin vanhanaikainen poliittinen kabaree. Hildebrandt esiintyi lähetyksessä studioyleisön edessä eikä suunnannut puhettaan ainoastaan kameralle, vaan hänen tavoitteensa oli synnyttää yleisössä mielikuvia pelkän puheen avulla vailla visuaalista tukea. Sarjaan kuuluivat oleellisesti niin yleisön nauru kuin sen reaktiotkin. Näin ollen ohjelman sopivuus televisioon kyseenalaistettiin aika ajoin, ja itse satiirikkoo kuvailtiin muinaisjäännökseksi.¹²⁵ Vaikka Hildebrandt matkan varrella jättäytyi sarjasta pois, se jatkui samalla formaatilla aina vuoteen 2008 saakka, joten ilmeisesti esitystyylin vanhanaikaisuuden ei liiaksi koettu vaikuttavan sen menestykseen. Tyyliään sarja oli siis hyvin erilainen kuin Hukkaputki, joka hyödynsi kaikin mahdollisin tavoin television tarjoamia visuaalisen esittämisen mahdollisuuksia.

Formaatiltaan Scheibenwischer oli jopa vanhanaikaisempi kuin Länsi-Saksan ensimmäiset poliittiset televisiosatiirisarjat. Jo vuonna 1960-ilmestynyt kabareetyylinen *Meine Meinung, deine Meinung*¹²⁶ esitettiin suoraan kameralle yleisöttömässä studiossa. Varsinainen ensimmäinen poliittinen televisiosatiiri, *Hallo, Nachbarn!*¹²⁷, ilmestyi vuonna 1963, ja siinä esitettiin Hukkaputken tapaan

---

¹²² Suom. Viestejä provinssista.

¹²³ Behrmann 2002, 168–169.

¹²⁴ Esimerkiksi Der Spiegel -lehti tituleeraa Hildebrandtin ensisijaisesti ”Scheibenwischerin tekijäksi” satiirikon kuolemaa koskevassa uutisessa 20.11.2013. Samoin Das Blättchen kutsuu häntä ”ensisijaisesti Scheibenwischerin tekijäksi haastattelussaan 6.2.2012.

¹²⁵ Behrmann 2002, 184–187; Strobel & Faulstich 1998, 102.

¹²⁶ Suom. Minun mielipiteeni, sinun mielipiteesi.

¹²⁷ Suom. Hei, naapurit!

humoristisia uutispätkiä sekä ajankohtaiskriittisiä lauluja. Paljon saksalaisesta satiiriperinteestä kertoo se, että Hallo, Nachbarn! lopetettiin muutaman vuoden kuluttua kristillisdemokraattien koettua sen itselleen uhkaavaksi.¹²⁸ Saksalainen ilmapiiri ei siis ollut ennen Hildebrandtin televisiosarjojen kulta-aikaa erityisen suotuista satiirille, eikä se hänen suosioistaan huolimatta sellaiseksi muuttunut.

Scheibenwischer kuvaili itseään ”viihdeohjelmaksi poliittisella sisällöllä”, ja se vaati poliittiselle satiirille ominaisella tavalla katsojaltaan ajankohtaisten asioiden tiivistä seuraamista. Sarjan jaksot oli yleensä rakennettu tietyn teeman ympärille, mutta kaikki sketsit ja muut esitykset eivät olleet poliittisia. Hildebrandtin mukaan yksinomaan poliittinen sisältö olisi tehnyt sarjasta tylsän. Satiirikko kertoi tavoitteekseen herättää ihmisissä pohdintaa – mikä sopii yleisesti yleisradion valveuttaviin periaatteisiin – sekä tarjota mahdollisuuden vihan purkamiseen. Näiden tavoitteiden rinnalla viihdyttäminen oli Hildebrandtin mielestä sivuseikka, joten poliittinen, provosoivakin sisältö oli hänen mielestään viihteen tuottamista tärkeämpää.¹²⁹ Näin ollen satiirikko epäilikin suosiotaan tai ainakin sen rehellisyyttä:

Haastattelija: ”Te olette suosittu.”

Hildebrandt: ”Siitä en tiedä. Minulla ei oikeastaan ole sellaista vaikutelmaa, että olisin erityisen pidetty. Eiväthän ohjelmaani katsele vain kannattajat, vaan heidän [katselijoiden] joukossaan on myös masokisteja, jotka mielellään haluavat itseään provosoitavan, koska he haluavat suuttua.”¹³⁰

Pelkän vihan sijaispurkamisen lisäksi Hildebrandt tosiaan onnistui suututtamaan monet. Satiirikko on avoimesti tunnustanut tukevansa Saksan sosiaalidemokraattista puoluetta (SPD) mutta on omasta mielestään Scheibenwischerissä kritisoinut myös sen politiikkaa. Tästä kaikki eivät ole samaa mieltä, ja esimerkiksi Scheibenwischerin Hildebrandtia seuraava juontaja, Mathias Richling, kuvaili Focus-lehden haastattelussa Hildebrandtia puoluepoliittiseksi satiirikoksi, jonka ohjelmat SPD tunsu omikseen.¹³¹ Satiirikon ja puolueellisuuden yhtälö ei ole helppo, sillä satiiri perustuu kritiikkiin, joka kohdistuu johonkin ja tulee helposti samalla puolustelleeksi jotakuta toista. Kuten tutkija Behrmann asian ilmaisee, satiirikon pitäisi olla puolueellinen kuulumatta puolueeseen. Hildebrandt ei ollut SPD:n jäsen, mutta hän oli ollut mukana puolueen vaalikampanjassa 60-luvulla, ja tutkijoiden mukaan Scheibenwischerissä hän kritisoi oikeistopuolueita selvästi määrällisesti useammin kuin

---

¹²⁸ Behrmann 2002, 168.

¹²⁹ Behrmann 2002, 183–186; Der Spiegel 22/1986.

¹³⁰ Der Spiegel 22/1986:

”Sie sind populär.”

„Das weiß ich nicht. Ich habe eigentlich nicht den Eindruck, daß ich besonders beliebt bin. Meine Sendung wird ja nicht nur von Anhängern gesehen, sondern es sind auch Masochisten darunter, die sich gern provozieren lassen, weil sie sich ärgern wollen.“

¹³¹ Martin 2009.

vasemmistoa.¹³² Satiirikoille tällainen poliittinen asema on hyvin tyypillinen. Toinen keskustelu on se, miten tämä sopii lakien ja yleisradioyhtiöiden säännösten vaalimiin tasapuolisuuden periaatteisiin.

Hukkaputki ei synnyttänyt skandaaleja, Scheibenwischerille ne olivat miltei arkipäivää. Ohjelmaa kritisoitiin vanhanaikaisuuden ja puolueellisuuden lisäksi hyvän maun rajojen rikkomisesta. Ohjelmasta useampaan otteeseen erityisesti suuttui Baijerin alueen pääministeri, CSU:n Franz Josef Strauß, joka julkisesti nimitti Hildebrandtia ”poliittiseksi myrkyneittäjäksi”. Vuodesta 1986 alkaen koko ohjelmaa ei Baijerin alueella voinut katsella paikallisen ohjelmajohtajan koettua erään ydinvoimaa käsittelevän sketsin ”yhteisön sääntöjen” ja hyvän maun vastaiseksi. Kyseinen ohjelmajohtaja oli myös yrittänyt saada ARD:n erotamaan Hildebrandtin kokonaan. Tulos ohjelman kieltämisestä oli yllättävän voimakas protesti: kun lähetyksen puuttuminen huomattiin, Baijerin paikallisyleisradioyhtiön puhelinlinjalle tuli tuhansia vihaisia soittoja, ja Münchenissä kanavan toimistorakennusta heiteltiin kananmunilla. Tämän lisäksi muut televisiosatiirikot kielsivät ohjelmiensa näyttämisen Baijerissa, ja paikallinen lehti vertasi aluetta Itä-Saksaan. Solidaarisuutta ja tukea Hildebrandtille siis tosiaan löytyi, mutta ohjelma pysyi poissa Baijerin televisiosta useita vuosia. Protestien laajuus kertoo paljon ohjelman suosiosta samoin kuin se, että sinä aikana, kun sitä ei Baijerissa voinut televisiosta katsella, sarjan jaksoja salakuljetettiin alueelle videokaseteilla ja esitettiin salaisesti.¹³³ Hukkaputkessa ydinvoimaa käsiteltiin useampaan kertaan kriittisesti, eikä siitä noussut erityistä kohua. Tosin vaikuttaa myös kummalliselta, että kaikista Scheibenwischerissä käsitellyistä aiheista juuri ydinvoima olisi synnyttänyt ARD:ssä näin voimakkaan vastareaktion. Voidaan mielestäni olettaa, että ydinvoiman käytön kritisointi ei ollut ainoa syy ohjelman näyttökieltoon vaan vain viimeinen pisara kristillisdemokraattien piirissä kasvaneelle ärtymykselle.

Baijerin esityskielto ei jäänyt huomiotta myöskään Länsi-Saksan parlamentissa. Kesällä 1986 kansanedustaja Heinz Suhr ja vihreä puolue Die Grünen teki liittoparlamentissa kirjallisen esityksen ARD:stä ja ZDF:stä informaatio- ja mielipiteenvapauden uhkina. Esimerkkinä uhista esityksessä mainitaan muun muassa Scheibenwischerin esityskielto Baijerissa sekä ARD:n muitakin poliittisia ohjelmia koskeva yhdeksän viikon esityskielto vaalien alla. Esitys ei kuitenkaan johtanut minkäänlaisiin toimenpiteisiin, vaikka aiheesta keskusteltiin liittoparlamentin istunnossa, ja keskustelun yhteydessä Baijeria verrattiin Itä-Saksaan.¹³⁴ Jotain Scheibenwischerin asemasta ja arvostuksesta kertoo myös se, että useampaan kertaan liittoparlamentin istuntojen aikana erityisesti

---

¹³² Der Spiegel 22/1986; Behrmann 2002, 30; Strobel & Faulstich 1998, 96.

¹³³ Behrmann 2002, 184–186; Martin 2009; Der Spiegel 1986; Goege 2006.

¹³⁴ Deutscher Bundestag 1986, 146.

vihreän puolueen tai SPD:n poliitikot ovat siteeranneet jotakin sen vitsiä puheensa aluksi tai tehokeinona.¹³⁵ Poliittinen satiiri pääsi tällä tavalla mukaan poliittisen päätöksenteon keskukseen, mikä varmasti kannusti Hildebrandtia jatkamaan valitsemallaan tiellä.

Sarjan tekemistä ajatellen Hildebrandt itse on sanonut viimeistelleensä repliikkinsä mahdollisimman viime tingassa, jotta kannanotto kaikkein ajankohtaisimpiin asioihin onnistuisi. Toki tämän voi myös nähdä mahdollisuudeksi välttää ennakkotarkastukset. Ennakkosensuuri televisiolähetystyksiä ajatellen onnistui, sillä niitä ei lähetetty suorana, ja näin esimerkiksi Baijerissa 1986 tapahtunut ennakkosensuuri oli mahdollinen. Kuvauksissa studiossa oli kuitenkin oikea yleisö, joka kuuli Hildebrandtin sanat vailla sensuurin seulaa. Näin ollen häneltä olisi ainakin CDU/CSU:n mielestä vaadittu tiukempaa itsehillintää ja -sensuuria.¹³⁶

Scheibenwischerin lähetysaika vaihteli samaan tapaan kuin Sirkus Pasilan Suomessa vuosikymmentä aiemmin. Ilmeisesti ohjelma alkoi ärsyttää päättäjiä yhä enemmän, sillä niin lähetysaikaa kuin jopa -päivääkin vaihdeltiin tiuhaan tahtiin erityisesti 90-luvulla. Tällä tavoin sarjan katsojamäärää pyrittiin rajoittamaan. Hildebrandt on epäillyt, että jos lähetysaika olisi ollut koko ajan sama, sarja olisi saanut huomattavasti enemmän katsojia.¹³⁷ Hukkaputkeen verrattuna Scheibenwischerillä oli katsojalukuja ajatellen vain vähän enemmän suosiota, eikä se ollut Hukkaputken tavalla miltei koko kansan yhteinen kokemus, mutta skandaalien kautta Scheibenwischer sai kotimaassaan omanlaistaan suurta näkyvyyttä. Julkisuutta sarjalta ei siis puuttunut, vaikka se tuli ilmi enemmän sensuurikohujen kuin ohjelman sisällön kautta.

Vaihtelua lähetysajassa oli myös merkittävien poliittisten tapahtumien, esimerkiksi vaalien, alla. Näin ollen Hildebrandt toteaaakin Scheibenwischerin ensimmäisessä jaksossa, että

”[M]e [kabaretistit] olemme kumartuneet, me kumarrumme, koska suoraselkäisyys vaikuttaisi kovin provosoivalta, eikä sellainen sovi. Sen vuoksi ennen vaaleja, tiedättehan, ennen vaaleja emme voi tehdä yhtään mitään. Mutta vaalien jälkeen! Silloin, silloin lopetamme kyyristelyn, tuotamme aivan ajan hermolla olevia ohjelmia, voitteko uskoa, ja silloinhan esimerkiksi johtoasemassa olevat sosiaalidemokraatitkin kaivavat puoluekirjansa ulos takkiensa taskuista, katsovat niitä ja ’ah, kas, nyt minä taas muistan!’”¹³⁸

¹³⁵ Ks. esim. Plenarprotokoll 9/85, 15 tai Plenarprotokoll 10/151, 28.

¹³⁶ Behrmann 2002, 184–186; Martin 2009; Der Spiegel 22/1986.

¹³⁷ Behrmann 2002, 186–187.

¹³⁸ Scheibenwischer 12.6.1980: ”Wir sind vorbeugen, wir beugen vor, wir, wir beugen vor damit dass Rückgrat nicht so provozierend in der Landschaft steht, nicht, so erigiert, das kann man nicht lassen, kann man nicht haben, deswegen machen wir jetzt auch vor der Wahl, wissen Sie, vor der Wahl können wir überhaupt nichts machen, NACH DER WAHL, dann, dann kommen wir wieder raus aus der Hocke, ganz gewachte Programmen nach der Wahl, das glauben Sie, da werden zum Beispiel, so, die Sozialdemokraten in den leitenden Positionen der Häuser, die werden dann, ihr

Kyseessä on miltei suora viittaus Notizen aus der Provinz -sarjan kohtaloon. Toki satiirille ominaiseen tapaan näennäisesti itsekriittiseen toteamukseen sisältyy myös poliitikkoihin kohdistuvaa arvostelua. Erityisen sattuvan siteeratusta kuvauksesta tekee se, että se myös ennakoii: vuoden 1983 parlamenttivaalien alla Scheibenwischerin esitysaikaa siirrettiin ilmeisesti siksi, että jokin taho pelkäsi sen vaikuttavan vaalitulokseen.¹³⁹ Vaalien alla satiirikko siis joutui kumartumaan.

Scheibenwischer ilmestyi tutkijoiden Friedmann Weidauer, Alan Lareau ja Helen Morris-Keitel mukaan sellaisena aikana, jolla oli kaikki edellytykset länsisaksalaisen satiirin uuteen nousuun. Sosiaalidemokraatit olivat nousseet maassa valtaan 1960-luvulla, mikä oli hetkeksi laskenut satiirikkojen intoa ja mahdollisuuksia, sillä heistä moni oli tottunut kritisemaan vallassa olevia oikeistopuolueita. Nyt kritiikin kohteeksi olisi pitänyt satiirin sääntöjen mukaan ottaa valtaapitävä vasemmistopuolue, mikä soti monen satiirikon omaa ajatusmaailmaa vastaan. Vuoden 1982 syksyllä tapahtui kuitenkin suuri muutos, Wende, kun konservatiivisesta kristillisdemokraattisesta liitosta tuli suurin puolue. Satiirikkojen mahdollisuudet sisällöntuotantoon siis hypoteettisesti paranivat, ja uusi hallitus tuotti runsaasti potentiaalista lähdemateriaalia. Uudesta liittokanslerista, Helmut Kohlist, tuli erittäin suosittu satiirin kohde, joka tutkijoiden mukaan synnytti uusia satiirin tyylejä. Wenden liittyvä satiiri kuitenkin kiinnittyi Kohliin niin vahvasti, että kaiken muun kritisointi jäi taka-alalle tai olemattomaksi, eikä Kohliin liittyvää satiiria lukuun ottamatta uutta kukoistusta nähty. Alkoi ennemmin nousta skeptisiä äänenpainoja siitä, onko satiiri enää edes tarpeellista, kun poliitikot tekevät itsensä naurunalaisiksi omin päin.¹⁴⁰ Wende mainittiin Scheibenwischerissä, ja sarjassa tehtiin Kohliin liittyviä vitsejä. Hildebrandt ei kuitenkaan kritisoinut ainoastaan Kohlia, vaan hänet muistettiin erityisesti Franz Josef Straußin vastustajana.¹⁴¹

Jätettyään Scheibenwischerin Hildebrandt kirjoitti kirjoja ja esiintyi edelleen kabareelavoilla ja satunnaisesti televisiossa vuoden 2013 kesään saakka. Tällöin syöpädiagnoosin saanut satiirikko perui kaikki esiintymisensä ja kuoli saman vuoden marraskuussa 86 vuoden iässä.¹⁴² Siihen nähden, että Hildebrandt koki itsensä epäsuosituksi ja eri poliittiset tahot ja televisiokanavat toistuvasti ilmaisivat julkisesti tyytymättömyytensä häneen, reaktio hänen kuolemaansa vuonna 2013 oli mielenkiintoinen. Kaikki mahdolliset poliittiset toimijat yli puoluerajojen pahoittelivat julkisesti satiirikon kuolemaa ja kuvasivat häntä oman genrensä uranuurtajaksi, jonka menetys oli valtava

---

sucht nach der Wahl, ihrem Parteibuch wieder aus der Jacke holen und werden reinschauen, uu, ja, jetzt erinnere ich mich.“

¹³⁹ Meyn 1996, 124; Behrmann 2002, 169.

¹⁴⁰ Weidauer, Lareau, Morris-Keitel 1991, 62–70.

¹⁴¹ Ks. esim. Scheibenwischer 1982; Der Spiegel 20.11.2013.

¹⁴² Abendblatt 20.11.2013; Der Spiegel 20.11.2013.

takaisku. Surunsa ilmaisivat niin CSU:n sen hetkinen johtaja kuin Baijerin yleisradion johtajakin.¹⁴³ Jälkimmäisen surunvalittelu tuntuu ristiriitaiselta erityisesti siinä mielessä, että, kuten sanottu, Hildebrandtin ja Baijerin alueen suhde ei ollut kovinkaan ruusuinen. Tavallaan osanotto julkisuudessa hyvin näkyvän kriitikon kuolemaan on varmasti ollut poliitikoille puoluerajat ylittävä mahdollisuus parantaa kuvaa omasta avoimuudestaan sekä kyvystään ottaa vastaan kritiikkiä ja yleisemmällä tasolla arvostaa ihmisiä, joiden mielipiteet ovat omista hyvin poikkeavat. Poliittiset vaikuttajat siis näkivät satiirin tarpeelliseksi, vaikka he eivät pitäneet siitä. Vaalikamppailussa Hildebrandtin kuolemaan liittyvää puhetta ei sentään voitu hyödyntää, sillä vaalit oli pidetty aiemmin samana vuonna.

Scheibenwischeriin liittyvät lait ja sopimukset

Länsi-Saksan ja Suomen yleisradiojärjestelmät ovat erilaiset. Kun Suomessa Yleisradio on yksi, tosin sekä radiossa että televisiossa toimiva monikanavainen yhtiö, Saksassa julkisoikeudellisen yleisradion tehtäviä toteuttaa useampi toimija. Scheibenwischer näkyi yhdellä ARD:n kanavista, joten sitä koskivat saksalaisten lakien lisäksi kanavan omat periaatteet ja sen hallintoelinten päätökset. Kuten nykyinen Saksa, Länsi-Saksa oli liittotasavalta, joten sen eri osavaltioissa oli ja on edelleen voimassa erilaisia lakeja. Tässä tutkimuksessa käsitellään kuitenkin vain niitä, jotka olivat voimassa koko Länsi-Saksassa, sillä poliittista satiiria ja yleisradioyhtiöitä koskeva sääntely kuuluu tällaisen lainsäädännön ja sopimustason piiriin.

Saksassa satiirin perinne on pitkä samoin kuin sitä välillisesti tai välittömästi koskevien lakien, ja lyhyt katsaus näiden historiaan nähdäkseni selittää saksalaisen satiirin Suomeen verrattuna karua kohtelua. Jo vuonna 1874 Saksan keisarikunnassa parlamentti kielsi lailla sensuurin ja vastaavat julkaisua ehkäisevät toimenpiteet lehdistöä koskien. Journalistiikan tutkija Hermann Meynin mukaan parlamentti ei kuitenkaan itse noudattanut laatimaansa periaatetta, vaan lehtikirjoittelua rajoitettiin, mikäli sisällöt koettiin parlamentille epäedullisiksi. 1900-luvun alussa Saksaan rantautunut kabareetaide pysyi Behrmannin mukaan hyvin kesynä, ja esimerkiksi Itävaltaan verrattuna viihteellisenä päivänpoliittisten asioiden kriittisen käsittelyn kustannuksella, sillä hallitus ei olisi koskaan sallinut itsestään tehtävän edes kepeää pilaa. Todisteena tästä esimerkiksi eräs keisarista satiirista pilaa tehnyt satiirikko päätyi viettämään puoli vuotta vankeudessa. Sensuurin kiertämiseksi ja rangaistuksen välttämiseksi yhteiskunnallinen satiiri alettiinkin kätkeä klubi-iltamissa esitettyihin

---

¹⁴³ Abendblatt 20.11.2013.

parodioihin sekä lauluihin.¹⁴⁴

Ensimmäisen maailmansodan aikana satiiria ei vallitsevien poliittisten ja tunnelmallisten olosuhteiden vuoksi juurikaan syntynyt. Saksan keisarikuntaa seuranneessa Weimarin tasavallassa (1919–1933) lehdistönvapaus kirjattiin perusoikeuksiin samoin kuin ponnekkaasti ilmaistu ”sensuuria ei tapahdu”-säädos. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kun aiemmin sensurointipäätökseen oli parlamentissa vaadittu $\frac{1}{2}$ määräenemmistö, nyt enemmistöksi vaadittiin $\frac{2}{3}$. Modernista periaatteesta huolimatta sensuuri jatkui aiempaan tapansa. Kyse lienee ollut valtion imagosta: ensimmäisestä maailmansodasta selvinnyt nuori tasavalta halusi näyttää länsimaiselta demokratialta, jossa täydellinen sananvapaus toteutuu. Valmiuksia lupausten täyttämiseen ei kuitenkaan ollut. Koska Saksan sensuurihistoria on pitkä, poliittisen huumorin osalta tilanne Hitlerin valtaannousun jälkeen ja toisen maailmansodan aikana ei ollut merkittävällä tavalla poikkeuksellinen. Silloinkaan poliittista huumoria ei voinut tehdä, ellei se tavalla tai toisella kätkenyt sisälleen hallitsijan – tässä tapauksessa natsien – propagandaa.¹⁴⁵

Uusi mahdollisuus poliittisen huumorin lainsäädännölliseen määrittelyyn ja, sen historiaa ajatellen, vapautumiseen, koitti toisen maailmansodan jälkeen. Länsi-Saksan perustuslaki allekirjoitettiin jo vuonna 1949, ja sama laki, tosin runsaasti muutoksia kokeneena, on voimassa edelleen koko Saksan liittotasavallassa. Erityisesti lain viides artikla, joka koskee mielipiteen- ja ilmaisunvapautta, on satiirin kannalta oleellinen ja pysynyt sisällöllisesti alusta saakka melko muuttumattomana.

”(1) Jokaisella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä sanoilla, kirjallisesti ja kuvilla, näillä välineillä levittää tietoa ja sivistää itseään ilman rajoituksia yleisesti saavutettavista lähteistä. Lehdistönvapaus ja journalismin vapaus yleisradion ja elokuvan kautta taataan. Sensuuria ei tapahdu.

(2) Näitä oikeuksia rajoittavat yleisten lakien säännökset, jotka koskevat nuorison suojelua¹⁴⁶ ja oikeutta henkilökohtaiseen kunniaan.”¹⁴⁷

Vaikka yllä olevat kohdat hyväksyttiin vuonna 1949, niitä ei ryhdytty täysin noudattamaan. Kuten

¹⁴⁴ Meyn 1996, 31–32; Behrmann 2002, 140–141.

¹⁴⁵ Meyn 1996, 31–34; Schulz 2000, 86.

¹⁴⁶ Mix 2014, 94; Prüß 1998, 16: Nuorison suojelua koskevat säännökset tarkoittavat käytännössä nuorisonsuojelua koskevaa lakia, joka säädettiin Saksan kristillisten puolueiden aloitteesta. Lain alkuperäinen tarkoitus oli suojella nuorisoa erityisesti seksuaaliselta materiaalilta, mikä sopii hyvin kristillisdemokraattien imagoon. Lakia on uudistettu edellisen kerran vuonna 2002, ja se nähdään edelleen yleisesti sensuurin mahdollistavana.

¹⁴⁷ Saksan perustuslaki, artikla 1, pykälä 5, kohdat 1 ja 2:

- (1) Jeder hat das Recht, seine Meinung in Wort, Schrift und Bild frei zu äußern und zu verbreiten und sich aus allgemein zugänglichen Quellen ungehindert zu unterrichten. Die Pressefreiheit und die Freiheit der Berichterstattung durch Rundfunk und Film werden gewährleistet. Eine Zensur findet nicht statt.
- (2) Diese Rechte finden ihre Schranken in den Vorschriften der allgemeinen Gesetze, den gesetzlichen Bestimmungen zum Schutze der Jugend und in dem Recht der persönlichen Ehre.

tutkija York-Gothart Mix asian muotoilee, esimerkiksi valtakunnan postilaitos omaksui sensuuriviranomaisen roolin 1950-luvulla, kun pelättiin kommunistisen propagandan leviämistä.¹⁴⁸ Näin ollen, vaikka sensuurittomuus kirjattiin perustuslakiin, sen toteutuminen oli käytännössä yhtä epävarmaa kuin ennenkin. Behrmannin mukaan sensuuri on rikos perustuslakia vastaan, mutta sitä tapahtuu usein tästä huolimatta – tästä hän on listannut kirjassaan runsaasti esimerkkejä, joten Hildebrandt ei todellakaan ole ollut ainoa, jonka satiiria on sensuroitu. Ainoa varma sääntö, joka sensuuria ohjailee, on Behrmannin mukaan se, että ”mitä suurempi yleisö, sitä vahvempi sensuuri”. Mikäli satiiri siis pysyisi pienten piirien kokoontumisissa esitettynä lavakabareena, sensuuri tuskin siihen pääsisi käsiksi.¹⁴⁹ Tämä edistääkin pohdintaa siitä, onko satiiri ylipäättään televisioon sopivaa, mikäli esitysformaatti vahvasti vaikuttaa siihen, mitä voidaan sanoa. Scheibenwischerin tyyli on erityisen mielenkiintoinen juuri siksi, että se on kuvattu lavakabaree-esitys. Näin ohjelman muoto tukee perinteistä, itsesensuuritonta satiiria, ja lavalla esitetyn materiaalin myös kenties odotetaan olevan kriittisempää ja suorempaa kuin televisiossa tuotetun. Hildebrandtin oma tausta on voimakkaasti lavaesiintymisissä, mikä varmasti vaikutti hänen tapaansa ilmaista itseään televisiossa.

Perustuslain viidennen artiklan ensimmäinen kohta on muotoilultaan hyvin samanlainen kuin Weimarin tasavallan esitys perusoikeuksista, ja loppulause on tismalleen sama. Toisessa säädöksessä mainittuihin rajoituksiin kuuluu myös perustuslain artikla 18, joka kieltää käyttämästä ensimmäisessä säädöksessä määritellyjä oikeuksia ”vapaata demokraattista järjestystä” vastaan.¹⁵⁰ Toinen säädös sen sijaan rajoittaa ensimmäistä määrittelemättä yleisiä lakeja sen tarkemmin. Näistä itsestään selvin lienee Saksan rikoslaki (StGB, *Strafgesetzbuch*).

Ensimmäinen versio Saksan rikoslakikirjasta on vuodelta 1871, eikä se näin ollen ole merkittäväällä tavalla Suomen ensimmäistä rikoslakia (1889) vanhempi. Suomen tapaan Saksankin rikoslaki kuitenkin on uudistunut moneen otteeseen. Satiirin kannalta merkityksellinen on erityisesti rikoslain 14. luku, ”Solvaus”. Luvun ensimmäinen pykälä, § 185, säädettiin nykyiseen muotoonsa vuonna 1975, ja sen mukaan solvauksesta voidaan rangaista korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistuksella sekä sakkorangaistuksella. Pykälä on kestänyt aikaa hyvin, sillä siitä on poistettu vain tarkkaan määritelty sakkorangaistuksen summa. Lain seuraava pykälä, § 186, määrää panettelusta saman rangaistuksen. Solvauksen ja panettelun ero on se, että solvaus on syytös tai epäkunnioituksen ilmaus, joka kohdistetaan suoraan solvattavaan häntä puhutellen, kun taas panettelu

---

¹⁴⁸ Mix 2014, 50–51.

¹⁴⁹ Behrmann 2002, 152.

¹⁵⁰ Saksan perustuslaki 1949, artikla 18.

esitetään esimerkiksi lehtikirjoittelussa yleisölle.¹⁵¹ Näin ollen panettelu on televisiosatiirin kannalta merkittävämpi käsite, sillä kritiikkiä ei esitetä yksityisissä olosuhteissa suoraan sen kohteelle.

§ 186:ta seuraa kunnianloukkausta käsittelevä pykälä. Saksan lain mukaan panettelu ja kunnianloukkauksen välillä on se, että panettelussa tiedon levittäjä uskoo puhuvansa totta, kun taas kunnianloukkauksessa tiedon levittäjä tietää puhuvansa totuuden vastaisesti.¹⁵² Kunnianloukkausta ja siitä seuraavaa rangaistusta kuvataan pykälässä § 187 näin:

”Kunnianloukkaus. Sitä, kuka vastoin parempaa tietoaan väittää tai levittää jostakusta totuudenvastaisia asioita, jotka saattavat tämän huonoon valoon tai julkisuudessa vaarantavat hänen uskottavuutensa, rangaistaan korkeintaan kahden vuoden mittaisella vankeudella tai sakolla ja, jos teko on julkinen, kokoontumisessa esitetty tai kirjallisesti levitetty, korkeintaan viiden vuoden mittaisella vankeudella tai sakolla.”¹⁵³

Teksti on siis hyvin samanlainen kuin aiemmin esitelty Suomen rikoslain määritelmä kunnianloukkauksesta, vaikkakin määrätty rangaistus on ankarampi. Mielenkiintoisen kyseisestä pykälästä kuitenkin tekee se, että siinä on erikseen poliitikkoja koskevia kunnianloukkauksia ja panettelua käsittelevä lisäkohta.

”Poliittisen elämän henkilöihin kohdistuva panettelu ja kunnianloukkaus. (1) Jos kansan poliittisessa elämässä läsnäolevaa henkilöä julkisesti, kokoontumisessa tai kirjallisesti levittäen panetellaan liittyen henkilön julkiseen elämään, ja teko tähtää hänen julkisen työnsä vaikeuttamiseen, on vankeusrangaistus kolmesta kuukaudesta viiteen vuoteen.

(2) Kunnianloukkauksesta rangaistaan samoin perustein vankeusrangaistuksella, jonka pituus on kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen.”¹⁵⁴

Kyseinen lain kohta on ensin ollut lisäys mutta vuonna 1998 muutettu omaksi pykäläkseen.¹⁵⁵ Teksti on kiinnostavalla tavalla vastakkain suomalaisen Lex Hymyn kanssa: Lex Hymy kieltää poliitikon

¹⁵¹ StGB, 14. luku, § 185, § 186 (1975); Strafrechtskanzlei Dietrich.

¹⁵² StGB, 14. luku, § 185, § 186 (1975); Strafrechtskanzlei Dietrich.

¹⁵³ StGB, 14. luku, § 187 (1975): „Verleumdung. Wer wider besseres Wissen in Beziehung auf einen Anderen eine unwahre Thatsache behauptet oder verbreitet, welche denselben verächtlich zu machen oder in der öffentlichen Meinung herabzuwürdigen oder dessen Kredit zu gefährden geeignet ist, wird mit Freiheitsstrafe bis zu zwei Jahren oder mit Geldsstrafe und, wenn die Tat öffentlich, in einer Versammlung oder durch Verbreiten von Schriften (§ Abs. 3) begangen ist, mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldsstrafe bestraft.“

¹⁵⁴ StGB, 14. luku, § 187 a (1975): ”Üble Nachrede und Verleumdung gegen Personen des politischen Lebens.

(1) Wird gegen eine im politischen Leben des Volkes stehende Person öffentlich, in einer Versammlung oder durch Verbreiten von Schriften (§ 11 Abs. 3) eine üble Nachrede (§ 186) aus Beweggründen begangen, die mit der Stellung des Beleidigten im öffentlichen Leben zusammenhängen, und ist die Tat geeignet, sein öffentliches Wirken erheblich zu erschweren, so ist die Strafe Freiheitsstrafe von drei Monaten bis fünf Jahren.

(2) Eine Verleumdung (§ 187) wird unter den gleichen Voraussetzungen mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis fünf Jahren bestraft.“

¹⁵⁵ StGB, 14. luku, 1. huhtikuuta 1998.

yksityiselämän läpikäymisen julkisuudessa, Länsi-Saksan laki julkisen elämän. Tiukasti tulkittuna kyseinen lakiteksti tekee kaikenlaisen kriittisen poliittisen journalismin, satiiri mukaan lukien, mahdottomaksi. Merkille pantavaa on, että Saksassa juuri poliitikkoja käsittelevät värikkäällä tavalla kriittiset sisällöt on koettu niin vakavaksi ongelmaksi tai jopa uhaksi, että niitä rajoittamaan on säädetty oma erillinen lakipykälänsä, eikä asiaa ole jätetty esimerkiksi tuomioistuinten ennakkotapausten ratkaistavaksi. Voidaan kenties ajatella, että toista maailmansotaa edeltänyt periaate sensuurin tapahtumattomuudesta on vihdoinkin puettu rehellisesti sanoiksi: sensuuria siis tapahtuu. Tosin on otettava myös huomioon se, että jos lakia noudatettaisiin täysin kirjaimellisesti, kaikenlainen politiikkoihin liittyvä journalismi olisi mahdotonta, eikä perinteisesti kovasanaiselle ja suorapuheiselle satiirille jäisi sijaa lainkaan. Näin ollen voidaan todeta, että lakia ei ole tulkittu kovinkaan tiukasti, eikä tutkimuskirjallisuus osoita, että siihen olisi saksalaisen televisiosatiirin historiassa tai koskaan muulloinkaan vedottu. On vaikea kuvitella, millaisia tilanteita varten kyseinen pykälä on varattu.

Varsinaisten lakien lisäksi satiirin tekemiseen vaikuttivat 1980-luvulla Saksan perustuslakituomioistuimen (BVerfGE, *Bundesverfassungsgericht*) televisiota koskevat lausunnot vuosilta 1961, 1971 ja 1981. Lausunnot esittelivät yleisradiotoiminnan päälinjat sekä tavoitteet. Ne korostivat yleisradioyhtiöiden velvollisuutta noudattaa perustuslakia, ja, Suomen Reporadion periaatteiden lailla, määrittelivät yleisradioyhtiöiden tehtäväksi ”vapaan, riippumattoman ja totuusperäisen mielipiteenmuodostuksen”, käytännössä siis kansan tiedottamisen itsenäisen mielipiteenmuodostuksen tueksi. Samaa kansanvalistustehtävää oli toteutettu saksalaisilla kabareelavoilla 1950-luvulta lähtien.¹⁵⁶ Reporadion periaatteet kansanvalistuksesta edustivat siis laajempaa, ainakin länsieurooppalaista trendiä, joka tosin Länsi-Saksassa oli voimissaan vielä 1980-luvulla, kun Suomessa kansalaisten aktivointitavoitteiden kulta-aika jäi edellisen vuosikymmenen puolelle ja siitä pyrittiin 80-luvulla lähinnä irtautumaan.

Vuoden 1981 lausunto edellytti yleisradioyhtiöiltä käytännössä samanlaista tasapuolisuutta kuultujen ryhmien suhteen kuin Suomen puoluelaki (1969).

”[Lainsäätäjän on] varmistettava, että yleisradion sisältöä ei tuota yksi tai yksittäinen yhteiskunnallinen ryhmä, että kaikki huomionarvoiset yhteiskunnalliset toimijat otetaan tasapuolisesti huomioon ja että journalismin vapaus pysyy

---

¹⁵⁶ Meyn 1996, 115; Mix 1998, 19; Behrmann 2002, 144.

koskemattomana.”¹⁵⁷

Samaa toki edellytti myös Saksan puoluelaki, mutta periaate katsottiin tarpeelliseksi toistaa perustuslakituomioistuimen lausunnossa. Yleisradioyhtiöiltä siis edellytettiin tasapuolisuutta ja toisaalta lainsäätäjältä sen varmistamista, että toimittajat saivat vapaasti tehdä työtään ja ilmaista kantojaan. Tasapuolisuuden käsite sinänsä jätettiin auki: käsittääkö tasapuolisuus koko ohjelman, jokaisen sen osion vai jokaisen lähetyksen? Epäselväksi jäi myös se, tuliko tasapuolisuus toteuttaa tietyssä ajassa: jos maanantaina näytettiin oikeistolle myönteistä ohjelmaa, tuliko vastaavaa sisältöä vasemmistosta näyttää saman päivän, saman viikon vai saman kuukauden aikana? Vastauksia näihin kysymyksiin lausunto itsessään ei tarjonnut, vaan asia jäi yleisradioyhtiöiden ratkaistavaksi. Tosin niidenkään itselleen laatimat säännöt eivät ottaneet asiaan tarkasti kantaa.¹⁵⁸

Lakien ja lausuntojen lisäksi vuodesta 1987 lähtien yleisradioyhtiöiden toimintaan vaikutti osavaltioiden välinen sopimus yleisradiotoiminnasta (RStV, *Rundfunksstaatsvertrag*). Sen määrittelemiä periaatteita oli kuitenkin noudatettu jo aikaisemmin muiden säädösten turvin samaan tapaan kuin Suomen Yleisradion kohdalla. Varsinainen sopimus laadittiin Länsi-Saksassa vain selkeyttämään yksityisten materiaalintuottajien asemaa julkisoikeudelliseen yleisradiotoimintaan nähden.

ARD:n ohjelmapoliitiikka

ARD:tä on perinteisesti pidetty vanhanaikaisena, jämähtäneenä ja joustamattomana yleisradioyhtiönä, joka toistaa vallassa olevan hallituksen linjaa eikä esitä sitä kritisoivaa sisältöä.¹⁵⁹ Näin ollen on yllättävää, että yhtiö otti Scheibenwischerin ohjelmistoonsa, sillä Notizen aus der Provinz -ohjelman kohtalo ZDF:llä oli varmasti kaikkien tiedossa. Saattaa olla, että Hildebrandt otettiin vastaan siksi, että ARD halusi kohentaa imagoaan ja osoittaa sietävänsä myös vasemmistolaisia mielipiteitä. Toisaalta on myös mahdollista, että Hildebrandtin suosio kiinnosti yhtiötä: kaupalliset, yksityiset yleisradioyhtiöt sallittiin Saksassa vuonna 1984, mikä lisäsi kilpailua katsojista. Kuten Suomessakin, tämä lisäsi televisioviihteen määrää ja halua miellyttää suurta yleisöä. Huolimatta herättämästään pahennuksesta Hildebrandt oli suosittu, ja hänen ohjelmansa näyttäminen

---

¹⁵⁷ BVerfGE, 16.6.1981: ”[Der Gesetzgeber muß] sicherstellen, daß der Rundfunk nicht einer oder einzelnen gesellschaftlichen Gruppen ausgeliefert wird, daß die in Betracht kommenden gesellschaftlichen Kräfte im Gesamtprogramm zu Wort kommen und daß die Freiheit der Berichterstattung unangetastet bleibt.“

¹⁵⁸ Gesetz über die politischen Parteien 24.7.1967, luku 1, § 5, säädös 1; Meyn 1996, 128; Mix 1998, 19.

¹⁵⁹ Meyn 1996, 139–140.

varmasti toi ARD:n kanaville lisää katsojia. Toisaalta myöskään Scheibenwischeriin liittyvät skandaalit eivät haitannet ARD:tä ehkä sen takia, että ne toivat sarjalle lisää julkisuutta ja kenties myös lisää katsojia. Tämä selittäisi sen, miksi sarja sai jatkaa vaikka valituksia tosiaankin tuli.

Meynin mukaan puolueet eivät yritä niinkään vaikuttaa ohjelmasisältöihin virallisilla rajoituksilla – esimerkiksi lainsäädännöllä – vaan kritiikillä, mikä katsotaan Saksassa hyväksytyksi ja tarpeelliseksi, kunhan se ei edistä sensuuria. Suomen osalta toteamani virallisen rajoittamisen tehottomuuden perusteella tämä vaikuttaa perustellulta. Kritiikkiä suurempiin toimenpiteisiin on kuitenkin ryhdytty Hildebrandtin kohdalla, kun hänen Notizen aus der Provinz -sarjansa jatkosta kieltäydyttiin ZDF-kanavalla sen rikottua tasapuolisuuden periaatteita liian räikeästi. Sarjasta nousseiden kohujen seurauksena yhtiö myös tiukensi eräiden poliitikkojen pyynnöstä linjaansa arkistomateriaalin käytöstä. ARD:lläkin Hildebrandtin ohjelmaan puututtiin useampaan otteeseen. Jo mainitun Bajjerin esityskiellon lisäksi vuoden 1982 lopulla päätettiin Scheibenwischerin jaksoja siirtää niin, että niiden väliin tuli neljän kuukauden mittainen tauko ennakoiden vuoden 1983 parlamenttivaalitaistoa.¹⁶⁰ Yhtiön johto ilmeisesti koki, että ohjelmalla voisi olla vaaleihin vaikutusta, mikä ilmaisee suurta luottamusta satiirin voimaan.

ARD:n asettama rajoitus lähestyvien parlamenttivaalien alla ei ollut ainoa, joka vaikutti Hildebrandtin tuotantoon vuonna 1982. Saman vuoden kesäkuussa Hampurissa oli järjestetty osavaltion oman parlamentin vaalit. Kuuden viikon ajan vaalien alla Münchenin nauru- ja ampumaseuran (*Münchner Lach- und Schießgesellschaft*) ajankohtaisohjelmia ei paikallisen, kristillisdemokraatteja kannattavan yleisradiointendentin vaatimuksesta nähty, sillä ne koettiin liian myönteiseksi sosiaalidemokraateille. Hildebrandt oli toinen yhteisön perustajajäsenistä, ja perustelu esityskiellolle oli juuri hänen mukanaolonsa ja mahdollinen vaikutuksensa vaalitulokseen.¹⁶¹

Lisää rajoituksia kuitenkin oli tulossa, eikä ZDF jäänyt yksin yksityiskohtaisten rajoitustensa kanssa. Vuonna 1987 kahden vuoden pohdinnan tuloksena ARD julkaisi satiiria koskevan ohjeistuksen, joka on uniikki siinä mielessä, että se keskittyy nimenomaan satiiriin eikä esimerkiksi viihteeseen yleisesti. Ohjeistuksen pääsanoma tiivistettynä oli se, että satiiri ei voinut laistaa laatuvaatimuksista sillä perusteella, että se oli satiiria. Mainittuja vaatimuksia ei ohjeistuksessa määritellä – näin ollen, kuten Behrmann toteaa, asia jäi vastuussa olevan ohjelmatoimittajan harkittavaksi. Ohjelmatoimittajalle annettiin siis tehtävä, johon satiiritutkijatkaan eivät vielä ole pystyneet täysin vastaamaan, eli määritellä, miten satiirin hyvyttä ja onnistuneisuutta mitataan. Kannustimena ohjeistuksen

---

¹⁶⁰ Meyn 1996, 124; Behrmann 2002, 169.

¹⁶¹ Behrmann 2002, 151; Der Spiegel 52/1982.

laatimiseen ei toiminut Hildebrandt vaan toinen satiirikko, jonka sketsin Yhdysvaltojen presidentti Ronald Reaganista ja liittokansleri Helmut Kohlista katsottiin vaurioittaneen Saksan maakuvaa.¹⁶² Haastatteluissaan Hildebrandt ei mainitse kyseistä ohjeistusta, joten ilmeisesti hän ei koe sen vaikuttaneen omaan työhönsä. Myöskään Behrmann ei ota kyseistä ohjeistusta kirjassaan uudelleen esille, joten se jäi ilmeisesti käytännössä merkityksettömäksi kenties juuri konkretian puutteensa vuoksi.

ARD:n ohjelmapolitiikka ja siihen liittyvät keskustelut tulivat esille myös vuonna 1978 laaditusta Saksan liittotasavallan hallituksen kertomuksesta lehdistön ja yleisradion tilasta maassa. Raportissa oli oma, pitkä lukunsa sivistävälle ohjelmalle, mikä kuvasi ajan ohjelmapolitiikan periaatteita. Raportti kertoi, että julkisuudessa ARD:tä oli syytetty televisiosisältöjen ”epäpolitisoinimisesta”, eli siitä, että poliittisesti kriittisten ja kantaa ottaneiden sisältöjen määrää oli vähennetty tasapuolisuuden hengessä. ARD oli raportin mukaan kuitenkin kiistänyt syytteet aiheettomina. Yhtiö myönsi poliittisten sisältöjen vähentyneen, mutta jäljellä olleille poliittisille ohjelmille annetut paremmat lähetysajat kuitenkin tavoittivat yhtiön mukaan suuremman osan katsojista kuin aikaisemmin. Seuraavassa vastaavassa raportissa, joka laadittiin vuonna 1985, samasta aiheesta ei enää ollut mainintaa, joten toimenpiteisiin asian muuttamiseksi ei ollut ryhdytty.¹⁶³

Onko siis Meynin väittämä siitä, että satiirisarjoja rajoitetaan ennemmin kritiikillä kuin lainsäädännöllä totta? Scheibenwischerin kohdalla vastaus ei ole aivan yksiselitteinen. Jaksojen näyttämättä jättämistä ei koskaan perusteltu lakipykälää listaamalla, mutta hyvän maun rajaan ja tasapuolisuuden periaatteeseen vedottiin. Tasapuolisuuden vaatimukset löytyivät myös virallisista säännöksistä, vaikka näitä säännöksiä ei koskaan nimetty lähetyskielloista keskusteltaessa. Merkittävin peruste rajoitusten takana näyttää kuitenkin olleen ARD:n hallintohenkilöiden ja poliitikoiden vahva usko siihen, että satiirilla tosiaan on yhteiskunnallista merkitystä – mikä on sekä suuri luulo että kunnianosoitus Hildebrandtin vaikutusvallalle ja poliittiselle satiirille genrenä. Tällaiset vaikutukset ja niiden todellisuus mainitaan myös Saksan liittotasavallan hallituksen raportissa 1978 tutkittuna tietona,¹⁶⁴ mikä on erikoista, sillä mikään tutkimus ei tällaisten vaikutusten varmaa todenperäisyyttä tue, eikä raportissakaan viitata nimeltä yhteenkään asiaa kannattavaan tutkijaan tai tutkimukseen.

Samaan tapaan kuin Suomessa, myös Länsi-Saksassa poliittinen satiiri oli siis virallisten rajoitusten

---

¹⁶² Behrmann 2002, 170–171.

¹⁶³ Deutscher Bundestag 1978, 87; Deutscher Bundestag 1985.

¹⁶⁴ Deutscher Bundestag 1978, 101.

puitteissa tehty mahdottomaksi, mutta sitä tehtiin silti. Viralliset säännökset jäivät siis satiirin tuotantoympäristön kannalta merkityksettömiksi. Suomesta Länsi-Saksan tilanne erosi siinä mielessä, että siellä Scheibenwischer sai aikaan skandaaleja ja sitä rajoitettiin enemmän kuin yhden sketsin verran. Perusteita rajoituksille ei kuitenkaan haettu virallisista säädöksistä tai ohjelmapoliittisista linjauksista, vaan niiden taustalla vaikuttaa suuressa määrin olleen pelko. Valtio siis tuki yleisradioyhtiötä, joka tuotti materiaalia, joka pelotti valtiota. Asetelma on hyvin ristiriitainen.

3.3 Satiirin virallisen sääntelyn mahdottomuus

Lainsäädäntö ja muu virallinen sääntely vaikuttaa tarkasteluni perusteella 1980-luvun poliittisen satiirin tuottamisen kannalta sekä Suomessa että Länsi-Saksassa täysin merkityksettömältä. Sääntelyä oli runsain määrin, ja Länsi-Saksassa sitä oli jopa laadittu varta vasten satiiria varten, mutta sekä esimerkkisarjojeni saaman kohtelun perusteella säännökset eivät vaikuttaneet satiirikkojen elämään mitenkään. Satiirin tekemiseen vaikuttaneita tekijöitä on siis etsittävä epävirallisemmista vaikuttamisen muodoista.

Lainsäädännöllisesti satiirin asema Suomessa ja Länsi-Saksassa 1980-luvulla oli siinä mielessä samanlainen, että rajoituksia oli: soveltuvia kohtia löytyi niin perusoikeuksista, rikoslaista kuin yleisradion periaatteita koskevista sopimuksistakin. Ainoa selkeä eroavaisuus maiden lainsäädäntöjen välillä on Suomen Lex Hymyn ja Saksan rikoslain § 187 a välinen ristiriita: Lex Hymy rohkaisi tarttumaan poliittisen henkilön julkiseen toimintaan yksityiselämän sijasta, kun taas Saksan rikoslaki kehotti välttämään kaikenlaista potentiaalisesti syyttävää kirjoittelua, liittyi se sitten yksityiseen tai julkiseen elämään. Lex Hymy ohjasi satiiria noudattamaan omia periaatteitaan siitä, että ihmisen henkilökohtaiset asiat eivät päätyisi pilailun aiheeksi, mutta Saksan § 187 a liittyi poliitikkojen julkiseen elämään eikä yksityiseen. Kuitenkin, kuten sanottu, lakipykälä on muiden lailla jäänyt merkityksettömäksi, sillä tutkimuskirjallisuus ei mainitse sen koskaan vaikuttaneen minkään satiiriohjelman tekemiseen.

Tasapuolisuuden periaate nousi esiin kaikessa tarkastelemassani virallisessa materiaalissa. Se kuitenkin on niin voimakkaassa ristiriidassa satiirin perusluonteen kanssa, että on ymmärrettävää, että sen noudattamista esimerkkisarjoiltanikaan ei ole vaadittu. Molempia on kritisoitu, aiheellisesti tai ei, poliittisen vasemmiston suosimisesta, mutta kritiikki ei ole mennyt niin pitkälle, että mielensä pahoittaneet olisivat alkaneet vedota tasapuolisuutta koskeviin lakipykäliin. Mielenkiintoista on se,

että vaikka erityisesti Scheibenwischer aiheutti poliitikoille mielipahaa, he eivät vedonneet virallisiin rajoituksiin, vaikka maalaisjärjellä ajatellen ne olisivat antaneet mielen pahoittamiselle rationaaliset perusteet.

Tarkastelemani sarjat olivat hyvin erilaiset Hukkaputken hyödyntäessä television viestimellisiä erityispiirteitä ja Scheibenwischerin nojautuessa vanhaan lavakabareen perinteeseen. Ilmeisesti satiirin formaatti ei siis vaikuttanut sen sääntelyyn, vaikka voisi kuvitella, että lavakabareeseen olisi juuri sen pitkän perinteen ja siihen kohdistuneiden aiempien rajoitusten valossa ollut helpompi puuttua. Kun rajoituksia oli tehty historian aikana jo moneen kertaan, luulisi, että samaa olisi ollut helppo jatkaa. Toki Hildebrandtin sarja sai osakseen paljon enemmän rajoituksia ja skandaalijulkisuutta kuin Hukkaputki, mutta senkin kohtaama sensuuri rajoittui suurelta osin vain yhteen Länsi-Saksan osavaltioista. Merkityksellisyydessä se tuntuu päässeensä huippusuositun Hukkaputken yli ainakin siinä mielessä, että Hukkaputken teksti ei koskaan päässyt osaksi virallista parlamentaarista päätöksentekoa. Voidaan mielestäni turvallisin mielin sanoa, että Hukkaputkeen verrattuna Scheibenwischerillä oli oikeaa vaikutusta politiikan tekemiseen, jos vaikutukseksi katsotaan se, että se laittoi tiettyjä sanoja poliitikkojen suihin. Näin ajateltuna Franz Josef Straußin ja muiden baijerilaisten CDU/CSU-toimijoiden huoli sarjan vaikuttavuudesta tuntuu perustellulta, vaikka satiirin yleistä merkitystä politiikan kannalta ei pidetä erityisenä.

Tutkijoiden mukaan satiirin ja skandaalit voi ajatella yhdeksi demokratian perusedellytyksistä. Toisaalta on myös sanottu, että ”se, joka leikkaa median vapautta, vahingoittaa yhtä demokratian olennaisimmista osista”. Meynin mukaan mediallylla tarkoitetaan tässä toteamuksessa sekä niin sanottua hyvää mediaa että viihteellisempiä, sensaatiohakuksia julkaisuja.¹⁶⁵ Vaikka median käsite itsessään on monisyinen, kuuluu televisiosatiiri tämän käsitteen alle. Median, satiirin ja demokratian suhdetta ajatellen vaikuttaakin siltä, että sekä yleisradioyhtiöt että poliittiset päättäjät ovat käsittäneet satiirin tarpeelliseksi tai ainakin sen rajoittamisesta koituvien haittojen hyötyjä suuremmiksi. Tosin tämä käsittäminen tapahtui Suomessa jo 1980-luvulla, kun taas Saksassa tähän lopputulokseen päästiin vasta Hildebrandtin hauta-arkun ääressä.

---

¹⁶⁵ Dahlgren & Kivistö & Paasonen 2011, 8–10, 143; Meyn 1996, 50.

4. Satiiri julkisessa keskustelussa

Hukkaputki ja Scheibenwischer, poliittinen satiiri ja televisioviihde herättivät ajatuksia satiirikkojen ja poliitikkojen lisäksi myös satiirin yleisössä eli ihmisissä, joilla ei välttämättä ollut tietoa satiirisen tyyllilajin teorioista ja tavoitteista. Televisiossa katsojaluvuilla on merkitystä, sillä ohjelmien katsojamäärät vaikuttavat suoraan niiden tuotannon kannattavuuteen. Tällä tavalla televisiosatiiri voidaan nähdä omana satiirin erikoislajinaan, sillä esimerkiksi satiiristen pamflettien levittämiseen 1700-luvulla yleisön vastaanotto ei suoraan taloudellisesti vaikuttanut. Televisiosatiirin osalta yleisöllä on merkitystä ja vaikutusta siihen, millaisia satiirisarjat ovat ja millaisia asioita niissä on hyväksyttävää käsitellä, sillä yleisön miellyttäminen takaa tuotannon jatkuvuuteen riittävät katsojaluvut. Molemmat käsittelemäni sarjat onnistuivat aikanaan miellyttämään suurta yleisöä, ja ne olivat levitysalustansa vuoksi nähtävillä laajalti. Toisaalta niiden tuotantoa rahoitettiin televisiolupamaksuin, joita satiiria katsomaton tai sitä vastustavakaan ei voinut jättää maksamatta, jos television halusi omistaa. Tästä ja monesta muusta syystä satiirista on syntynyt keskustelua julkisilla foorumeilla.

Tässä luvussa käsittelen edellisessä luvussa esittelemistäni satiirisarjoista käytyä lehdistökeskustelua sekä poliittisen satiirin käsittelyä lehdissä laajemminkin. Olen käynyt läpi lehtikirjoittelua vuoden 1980 alusta vuoden 1989 loppuun kahdesta suomalaisesta ja kahdesta saksalaisesta lehdestä, ja aineistooni sisältyy niin syväluotaavia artikkeleita, arvosteluja, mielipidekirjoituksia kuin uutisiakin. Luvun olen jakanut alalukuihin sen mukaan, millaisia teemoja lehtikirjoittelussa erityisesti ilmeni. Nämä teemat ovat (1) poliittista satiiria ja viihdettä käsittelevät jutut, (2) yleisradiojärjestelmää, sen politiikkaa ja journalismia käsittelevät jutut sekä (3) jutut huolesta television vaikutuksiin liittyen. Viimeisimmässä alaluvussa esittelen myös yhdysvaltalaisen mediatutkija Neil Postmanin ajatuksia televisiosta, sillä niitä on tietyissä, satiirin kannalta merkityksellisissä piireissä pidetty paikkansa pitävinä niin Suomessa kuin Länsi-Saksassakin.

Määrällisesti edellä mainittuja aiheita sisältyy aineistooni seuraavasti:

	Suomi	Länsi-Saksa	Yhteensä
Poliittinen satiiri ja viihde	29	27	46
Yleisradiojärjestelmä ja poliittinen journalismi	8	15	23
Huolipuhe televisiosta ja Neil Postman	4	6	10

Yhteensä aineistooni kuului 73 tekstiä, joista muutamat ovat 1980-luvun jälkeen kirjoitettuja. Niitä otan esille esimerkinomaisesti tiettyjen jo 80-luvulla käsiteltyjen aiheiden jatkuvan ajankohtaisuuden osoittamiseksi. Monessa aineistoni tekstissä käsiteltiin useampaa kuin yhtä valitsemistani teemoista, ja tällaiset tekstit olen yllä olevassa taulukossa laskenut erikseen mukaan kaikkiin niitä koskeviin kategorioihin. Tämän takia Yhteensä-sarakkeen luvut yhteen laskettuna tuottavat hieman suuremman tuloksen kuin mikä on tekstien kokonaismäärä.

Ensimmäisessä määrittelemässäni kategoriassa on mukana satiirin lisäksi sana *viihde*. Tämä johtuu siitä, että satiiri on Suomessa yleensä luettu kuuluvaksi viihdeohjelmiin. Länsi-Saksassa televisiosatiiri on käsitetty viihteen sijaan ennemmin asiaohjelmaksi, minkä vuoksi toisessa kategoriassa käsittelen yleisradiojärjestelmien lisäksi poliittista journalismia. Kuten esimerkiksi kirjallisuudentutkijat Sari Kivistö ja Hannu Kalevi Riikonen ovat todenneet, satiirista ei aina puhuta aina satiirina, vaan sitä kutsutaan muilla sanoilla.¹⁶⁶ Näin ollen olen huomionut aineistoa kerätessäni myös näitä muita ilmauksia, jotka ovat johtaneet satiiria koskevan kirjoittelun pariin, ja käytän niitä myös tässä tutkielmassa.

Kun kyse on poliittisesta satiirista, julkista keskustelua on mielestäni aiheellista tarkastella samalla vakavuudella kuin lakitekstiä erityisesti siksi, että, kuten todettu, virallisluntoiset säännöstit eivät todellisuudessa sovi satiirin tai edes poliittisen journalismin rajoittamiseen. Näin ollen voidaan mielestäni ajatella, että niin sanotun yleisen mielipiteen asettamat rajat saattavat toimia satiirin kohdalla paremmin – vetosivathan edellisessä luvussa esitellyt poliittiset vaikuttajatkin ”hyvän maun rajaan”, eivät lakitekstiin. Hyvän maun raja ei kuitenkaan ole mikään selkeä, kiveen kaiverrettu käsite, joka pysyisi ajasta toiseen muuttumattomana, joten tässä luvussa myös tarkastelen julkisessa keskustelussa esitettyjä käsityksiä siitä.

Mediatutkija Marjo Kolehmainen mukaan ”julkisen keskustelun tarkastelu tekee mahdolliseksi analysoida poliittista huumoria nimenomaan yhteiskunnallisena ilmiönä”.¹⁶⁷ Kuitenkaan poliittiseen huumoriin liittyvää julkista keskustelua ei ole analysoitu kovinkaan paljon: toki Kolehmainen itse on tehnyt näin samoin kuin Sanna Pyysalo gradussaan¹⁶⁸. Saksassa mediatutkija Sven Behrmann on tutkimuksessaan käynyt läpi julkista keskustelua hyvin laajasti, mutta hän ei ole huomionut mielipidekirjoituksia vaan ainoastaan uutisartikkelit sekä poliitikkojen satiiria koskevista kommentaareista kertovan materiaalin. Näin ollen niin sanottujen tavallisten kansalaisten äänen

---

¹⁶⁶ Kivistö & Riikonen 2012, 10.

¹⁶⁷ Kolehmainen 2014, 21.

¹⁶⁸ Pyysalo, Sanna, *Puolivallaton poliitikko olohuoneessa. Poliittinen satiiri, tv-sarja Itse valtiaat ja yleisö tv-kritiikin ja katsojien diskursseissa*. Tampereen yliopisto, 2008.

kuuleminen ei vielä tänäkään päivänä ole tutkimuksessa yleistä. Toki vain hyvin pieni osa katsojista on ottanut osaa julkisella foorumilla yhteiseen keskusteluun, sillä yleisönosastokirjoitus vaatii suuremman vaivan kuin nykyaikainen nettikirjoittelu, ja tutkielmani suppeuden vuoksi olen pystynyt huomioimaan vain yhden sanomalehden ja yhden aikakauslehden sekä Suomesta että Länsi-Saksasta. Katsaukseni julkiseen keskusteluun siis koskee vain pientä palasta kaikesta aiheesta käydystä keskustelusta. Se kuitenkin muodostaa edes kapean kuvan siitä, millaisia ajatuksia satiiri yleisössään herätti, mitä yleisö siltä odotti ja millainen keskustelun ilmapiiri oli.

4.1 Poliittinen satiiri, televisioviihde ja hyvän maun häilyvä raja

Poliittisen televisiosatiirin olemassaolo ja muoto ovat herättäneet pohdintaa lehdistössä aika ajoin ja tekevät sitä yhä tänä päivänä, kun yritetään hahmottaa sananvapauden ja vihapuheen rajoja.¹⁶⁹ Satiiri on perinteisesti ajateltuna taiteenlaji, joka esittää kritiikkiä oivaltavalla tavalla muita huumorin tyylikeinoja hyödyntäen, ja kritiikki saattaa olla karskiakin. Näkyvyyttä saa helpommin provosoimalla kuin rauhalliseen sävyyn analysoimalla, ja provosointi tarkoittaa satiirin yhteydessä hyvin usein jonkun suututtamista muiden huvittamisen ohessa. Ihmiset kuitenkin provosoituvat hyvin erilaisista asioista, joten laajalle yleisölle suunnatussa satiirissa on omat ongelmansa: yhdet katsojat suuttuvat kovasti, toiset nyökkäilevät samanmielisyyttään ja kolmansissa ei herää minkäänlaisia tunteita. Kaiken lisäksi televisiossa on täytettävä tietyt tavoitteet katsojalukuihin liittyen, joten jonkinlaisella miellyttämisen keskitiellä tulisi pysyä. Ketään ei saisi suututtaa liikaa, mutta toisaalta täytyisi pystyä pysymään kritiikissä terävänä, oivaltavana ja yllätyksellisenä, toisin sanoen siis osoittamaan satiirin tyyllilajiin kuuluvia tunnuspiirteitä. Kun kaiken tämän ottaa huomioon, on mielestäni täysin aiheellista kysyä, onko satiiri televisioon sopiva tyyllilaji. Tätä pohdittiin myös lehdistössä 1980-luvulla.

Jo vuonna 1966 *Die Zeit* pohdiskeli artikkelissaan, mitä satiiri saa tehdä televisiossa ja sopiiko kyseinen lajityyppi televisioon millään tavalla. Asiaa alettiin siis pohtia miltei heti television ajankohtaissatiirien alettua pyöriä ruudussa ensi kertaa, eikä tutkimuskirjallisuus tähänkään päivään mennessä ole pystynyt löytämään kysymyksiin täydellistä vastausta. Yhtäältä televisiosatiiri ajatellaan keinoksi rikkoa poliitikon julkisuudessa itsestään rakentama imago ja valottaa jollakin tavalla todellisempaa kuvaa poliitikoista kuin mitä muu heitä koskeva mediakuvasto tekee, mutta

---

¹⁶⁹ Ks. esim. Juuti 2017 tai Fox 2018.

toisaalta sen odotetaan noudattavan samoja sääntöjä kuin muiden televisiohumorin lajityyppien.¹⁷⁰ Mainitun Die Zeitin kirjoituksen aiheutti Saksan ensimmäinen varsinainen poliittinen televisiosatiirisarja *Hallo, Nachbarn!*, jonka NDR:n intendentti päätti sensuroida. Satiiritutkija Sven Behrmannin analyysin mukaan syy tähän sensuuriin oli se, että CDU/CSU piti sarjaa itselleen liian vihamielisenä, mutta aikanaan NDR ei sensuroinnin tueksi julkisuudessa esittänyt selkeitä perusteluja. Näin ollen asia jäi arvailujen varaan. Die Zeitin artikkelissa todettiin sensuurin lopulta riippuvan yksittäisistä henkilöistä, jotka tekivät päätöksiä, sillä yhtiöiden mahdollisesti itselleen laatimat ohjeet satiiria varten olivat niin monitulkintaiset, että niihin vetoaminen oli käytännössä hyvin vaikeaa.¹⁷¹ Tämä toteamus on kestänyt hyvin aikaa ja vahvistaa edellisessä luvussa esittämäni väitettä siitä, että käytännön tasolla satiirin rajoittaminen virallisilla säännöillä on mahdotonta. Näin ollen on tavallisempaa vedota hyvän maun rajojen rikkomiseen, vaikka virallisten säännösten tapaan myöskään hyvä maku ei ole yksiselitteinen käsite.

Hyvän maun rajaa pohtivat *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1982 satiirikot Pentti Järvinen ja Ere Kokkonen. Heidän mukaansa raja ei ainakaan vielä ollut tullut vastaan, ja mitään muuta ohjenuoraa rajojen paikkaan ei ollut kuin luotto omaan arvostelukykyyn ja se periaate, että henkilökohtaisella tasolla ketään ei saanut loukata. Tämä toki kuuluu muutenkin satiirin sääntöihin. Järvinen mainitsi erikseen, että hyvän maun raja riippui esimerkiksi ikäryhmästä, ja että yhteiskunnan moraalinen normisto oli jatkuvassa muutoksessa.¹⁷² Vastausta hyvän maun rajan paikkaan ei siis löytynyt edes satiirikoilta, jotka asian kanssa jatkuvasti olivat tekemisissä. Heidän mukaansa raja oli subjektiivinen, joiltain osin aikasidonnainen kokemus, jonka he toki työnsä jatkumisen kannalta toivoivat olevan yhteisesti hyväksytty. Raja oli siis hyvin abstrakti. Toisessa saman lehden vuotta myöhemmässä numerossa Hukkaputki mainittiin ohimennen tarkoituksella muunlaisena kuin ”perinteisenä miellyttämisviihteenä”, ja kerrottiin, että ”viihdyttäjillä on tiettyyn rajaan asti mahdollisuus sanoa muita enemmän”.¹⁷³ Raja viitanee hyvän maun rajaan, joka oli siis jälleen esillä, mutta jota ei taaskaan määritelty. Kaiken tämän perusteella hyvän maun raja lienee siis tulkittava subjektiiviseksi kokemukseksi, jota ei ole mahdollista laeina tai muina virallisina ohjeistuksina asettaa tiettyyn, aikaa kestävään paikkaan.

Jo mainittu Die Zeitin artikkeli vuodelta 1966 näki satiirin Saksan demokratiakehityksen välineenä, ja yleisesti ottaen satiiri on myös myöhempinä vuosikymmeninä saksalaislehdissä käsitetty hyvin

---

¹⁷⁰ Kivistö & Riikonen 2012, 385; Gray & Jones & Thompson 2009, 13.

¹⁷¹ Die Zeit 7.1.1966; Behrmann 2002, 168.

¹⁷² Suomen Kuvalehti 12.3.1982.

¹⁷³ Suomen Kuvalehti 18.3.1983.

positiivisena, kannatettavana asiana.¹⁷⁴ Artikkelissa todettiin: ”Meillä on Saksassa yleensä ollut liian vähän vapauksia eikä liikaa. Niitä ei myöskään televisiossa pitäisi leikata. Antaa satiirikkojen pilaila rauhassa!”¹⁷⁵ Toteamus viittasi Saksan toisen maailmansodan aikaiseen, kansallissosialistien hallitsemaan mediakenttään, jossa sananvapaudella ei tunnetusti ollut sijaa. Samalla se tiivistä Saksan lehdistön yleisen asenteen satiiria kohtaan, sillä kaikissa aineistooni kuuluvissa teksteissä sekä saksalaiset lehdet että niiden lukijat olivat kiistatilanteissa joko neutraaleja tai selkeästi satiirikkojen puolella. Poliittisten toimijoiden asettamien rajoitusten puolesta kukaan ei ottanut kantaa.

Suomen lehdistöstä vuoden 1966 Die Zeitin kaltaista juttua ei tarkasteluväliltäni tai sitä aikaisemmin julkaistusta materiaalista löytynyt. Tämä johtuneee siitä, satiiriin liittyvät perinteet ja keskustelut ovat maassa uudempaa perua Keski-Eurooppaan verrattuna. Myöskään mainintoja satiirin ja demokratian yhteyksistä ei ollut aineistossani suoraan nähtävissä. Nähdäkseni satiirin uutuus vaikutti osaltaan satiirista kirjoittamiseen suomalaisessa lehdistössä, sillä kuten edempänä esille tulevista esimerkeistä näkyy, suhteellisen nuoruutensa vuoksi satiiri ei suomalaiselle yleisölle ollut 1980-luvulla samanlainen itsestäänselvyys kuin saksalaiselle. Tätä historiallista eroa havainnollistaakseni olen ottanut esille yli kymmenen vuotta ennen tarkasteluajanjaksoani kirjoitetun Die Zeitin artikkelin.

Huoli satiirin ja viihteen tilasta

Yleinen huoli televisiosatiirin ja yleisemminkin televisioviihteen tilasta yhdisti Suomea ja Länsi-Saksaa 1980-luvulla. Huoli, tosin kohteeltaan hieman eriävä, oli selkeästi esillä molempien maiden lehdissä, ja sen jakoivat niin toimittajat kuin lehtien lukijatkin, eikä sille näytä vielääkään olevan loppua.¹⁷⁶ Tässä luvussa esittelen viihteen sisältöön ja tyyliin liittyvää lehtikirjoittelua, sillä niiden informoivasta sisällöstä huolimatta etenkin Suomessa satiiriohjelmat luetaan perinteisesti viihdeohjelmien eikä asiaohjelmien piiriin. Huoli viihteen tilasta on siis osaltaan myös huolta satiirista.

1980-luvulla Die Zeitissa Saksa mainittiin poliittisen satiirin osalta suhteellisen ”köyhäksi maaksi”, jossa satiiria ei osattu arvostaa sen ansaitsemalla tavalla. Jopa itse Dieter Hildebrandt kuvaili saksalaista poliittista satiiria ”pelkäksi vitsiksi” huolimatta siitä, että hän itse oli mukana tämän

---

¹⁷⁴ Die Zeit 7.1.1966; ks. esim. Der Spiegel 53/1987 tai Die Zeit 20.11.2013.

¹⁷⁵ Die Zeit 7.1.1966: ”Wir haben in Deutschland meistens ein Zuwenig an Freiheit gehabt, nie ein Zuviel. Man sollte sie auch im Fernsehen nicht beschneiden. Laßt die Satiriker ruhig veräppeln!”

¹⁷⁶ Ks. Länsi-Saksan osalta esim. Die Zeit 5.4.1996, 12.1.2005, 20.11.2013 tai 26.7.2017 ja Suomen osalta esim. Ahonen 2007 tai Puurtinen 2015.

”pelkän vitsin” tekemisessä.¹⁷⁷ Suomeen verrattuna saksalaisen satiirin perinne on pitkä ja runsas, ja ainakin sensurointipäätösten määrästä päätellen myös kaikin puolin huomiota herättävämpi, joten vertailtaessa näitä kahta maata saksalaisten huoli tuntuu liioitellulta. Sen lisäksi, että satiiri toisinaan käsitetään demokratian mittariksi, huoli liittyyne osaltaan yleiseen käsitykseen satiirista kansakunnan sivistyneisyyden ja itsereflektion taidon osoituksena; sen puute ja sen ymmärtämättömyys on satiirin teorian ja historian valossa mahdollista tulkita osoitukseksi barbaarisuudesta.¹⁷⁸ Jos satiiri ymmärretään sivistyksen mittariksi, ei ole ihme, että sen puute on aiheuttanut ahdistusta.

Suomessa oltiin hyvin tietoisia maan nuoresta satiiriperinteestä ja aiheesta kirjoitettiin lehdissä useasti. Kirjailijasatiirikko Arvo Salo arvioi *Etelä-Suomen Sanomissa* (ESS) vuonna 1982, että ”suomalainen yhteiskunta ei siedä satiiria”, eli joko satiirin huumori tai asiasisältö eivät hänen mielestään saavuttaneet kuluttajiaan toivotulla tavalla. Salon mielestä yksi syy suomalaisen satiirin vähyyteen olikin sen saama negatiivinen, ymmärtämätön vastaanotto.¹⁷⁹ Salon kannanotto oli sikäli aiheellinen, että vuotta aikaisemmin julkaistu *Tamminiemen pesänjakajat*, räväkkä ja kenties kuuluisin suomalainen kirjallisen satiirin tuote, oli saanut hyvin ristiriitaisen vastaanoton ja johtanut esimerkiksi Helsingin Sanomien poliittisen toimituksen esimiehen, Aarno Laitisen, erottamiseen hänen paljastuttuaan yhdeksi kirjan tekijöistä.

Kirjasta käydyin keskustelun tarkasteleminen tuo hyvin esille suomalaisten kaksijakoisen suhtautumisen satiiriin. Erään ESS:n toimittajan mukaan Tamminiemen pesänjakajien kirjoittajat olivat ”isänmaan sivistyksen tallaaajia”, ja koko kirja oli ”säädytön”. Samassa lehdessä kirjoitettiin myös vähemmän kärkevästi mutta edelleen negatiiviseen sävyyn siitä, kuinka kirja oli julkaistu nimimerkkien takaa, ja pohdittiin, tulisiko tämä vaikuttamaan poliittisen journalismin vastuun kantamiseen jatkossa.¹⁸⁰ Jälkimmäisenä mainitun artikkelin kirjoittaja ei siis varsinaisesti paheksunut kirjan sisältöä vaan enemmänkin sen julkaisutapaa: kun kirjan tekijät eivät olleet tiedossa, myös heidän asiantuntijuutensa ja lähteensä jäivät tuntemattomiksi. Tämä saattoi saada kirjan vaikuttamaan lähinnä juoruilulta, ei vakavasti otettavalta poliittiselta spekuloinnilta huumorikuoreen kätkeytyä. Neutraalimpaan sävyyn ESS esitteli muiden lehtien kirjoittelua Tamminiemen pesänjakajista, mutta pääasiassa lehti oli kirjaa kohtaan negatiivinen, joten Salon kannanotto suomalaisten heikosta satiirinsietokyvystä ainakin journalistien osalta vaikuttaa pitäneen paikkansa.¹⁸¹ Tosin myös Salon haastattelu julkaistiin ESS:sä, minkä voi nähdä eräänlaisena ESS:n toimittajien katumusharjoituksena

---

¹⁷⁷ Die Zeit 21.9.1984; Die Zeit 6.6.1980.

¹⁷⁸ Kivistö & Riikonen 2012, 12.

¹⁷⁹ ESS 8.8.1982.

¹⁸⁰ ESS 17.10.1981; ESS 24.3.1982.

¹⁸¹ ESS 25.3.1982.

Tamminiemen pesänjakajien ankarasta käsittelystä. Myös myöhemmin lehdessä kirjoitettiin satiirista positiiviseen sävyyn: se mainittiin muun muassa yhdeksi myönteisistä keinoista ”väärin käsitysten ja pinttyneiden ennakkoluulojen” poistamisessa, ja sen katseleminen nähtiin keinona oppia laittamaan mittasuhteisiinsa sekä omia että muiden ”henkilökohtaisia ominaisuuksia ja omituisuuksia”.¹⁸²

Vertailtaessa ESS:n satiiria koskevia artikkeleita vuosien varrella on nähtävissä ajan mukanaan tuoma muutos poliittisia aiheita koskevassa journalismissa. Vuonna 1981 Tamminiemen pesänjakajien julkaisun aikaan Suomessa ei ollut vielä totuttu siihen, että poliitikkoja kohdeltiin julkisuudessa negatiivisesti. Salon haastattelun lisäksi mainitut satiiriin positiivisesti suhtautuvat artikkelit julkaistiin vuosina 1984 ja 1985, jolloin uuteen poliitikkojen kohtelun tyyliin oli jo ehditty paremmin sopeutua. Toisaalta aiemmin esitin, että Hukkaputki säästy skandaaleilta kenties juuri siksi, että poliittisen median ilmapiiri oli tuohon mennessä muuttunut sallivammaksi. Tamminiemen pesänjakajien saama vastaanotto ei tue tällaista väitettä, ellei kyse oli satiirin mediumin – kirjan ja television – välisestä erosta. Televisiosatiiriin oli ehkä helpompi suhtautua viihteenä, kun taas Tamminiemen pesänjakajat oli sävyltään hyödyntämistään komiikan keinoista huolimatta vakava. Siihen liittyvien keskustelujen perusteella vaikuttaa siltä, että ilmapiiri muuttui sallivammaksi vasta vuosikymmenen puolivälissä. On myös totta, että kirjaa myytiin paljon, joten vaikka journalistit suhtautuivat siihen negatiivisesti, kansalaiset pitivät siitä.

ESS:stä poiketen Suomen Kuvalehti toi esille Tamminiemen pesänjakajien kirjoittajien näkökulmaa ja sitä, kuinka he olivat joutuneet nimimerkkien takaa paljastuttuaan kärsimään. Tämän lisäksi lehdessä kuvattiin kirjan herättämää, paheksuvaa reaktiota erinomaiseksi kuvaksi suomalaisesta journalismista, jossa toimittajat olivat niin läheisissä väleissä poliitikkojen kanssa, että he halusivat torjua kaiken poliittikkoihin kohdistuvan kritiikin. Lehden tekemä Laitisen haastattelu onkin luettavissa ennen kaikkea journalismin vapauden puolustuspuheenvuorona. Lehden asenne satiiria kohtaan oli muutenkin selkeästi positiivinen, sillä esimerkiksi muutamaa vuotta myöhemmin se kuvasi ilahtuneeseen sävyyn, kuinka poliitikot olivat vihdoinkin alkaneet ymmärtää satiirin hyväksyttäväksi tavaksi käsitellä yhteiskunnallisia asioita.¹⁸³ Kokonaisvaltainen kansalaiset, journalistit ja poliitikot käsittävä ilmapiirimuutos vaikuttaa siis tosiaan ajoittuvan vuoden 1985 tienoille.

Suomen Kuvalehdessä julkaistiin 80-luvulla muutamia pitkiä artikkeleita, joissa viihteen tekijät itse pohtivat työtään ja sen haasteita sekä mahdollisuuksia. Satiirikkojen kesken suomalaisen

---

¹⁸² ESS 11.3.1984; ESS 31.1.1985.

¹⁸³ Suomen Kuvalehti 2.4.1982; Suomen Kuvalehti 14.2.1986.

televisiosatiirin tilaa pohdittiin lehdessä jo mainitussa Järvisen ja Kokkonen haastattelussa vuodelta 1982. He kokivat artikkelin ilmestymisajankohdan satiirille sopivaksi ajaksi. Tällaiseen käsitykseen varmasti vaikutti molempien käsikirjoittajien luotsaamien sarjojen saama suosio ja korkeat katsojaluvut, sillä ainakaan Tamminiemen pesänjakajien journalistien keskuudessa saama vastaanotto ei tällaiseen ajatteluun rohkaissut. Syytä siihen, miksi aika oli satiirille sopiva ja yleinen ilmapiiri sallivampi ei haastattelussa sen enempää avattu. Satiirin puutteen syiksi Kokkonen arveli joko tekijöiden puutteen tai osaamattomuuden. Hän myös totesi, että viihteen tekijät ”ovat pääsemässä eroon itsesensuurista”, joten hänen kannanottonsa voi tulkita viittaukseksi Kekkosen kauden päättymiseen tai ainakin tiedostamiseen poliittisen televisiokulttuurin meneillään olevasta vapautumisesta.¹⁸⁴ Joka tapauksessa televisiosatiirikkojen mielipide satiirin sen hetkisestä tilasta oli hyvin erilainen kuin kirjallisuussatiirikko Salon. Joko siis satiirin julkaisualustalla tosiaan oli suuri vaikutus sen herättämään reaktioon, tai sitten kyse oli sisällöllisistä kysymyksistä. Tamminiemen pesänjakajat oli aikanaan tyylillisesti poikkeuksellisen terävä ja satiirin perinteitä noudattava erityisesti siinä mielessä, että se tosiaan toi uusia asioita suuren yleisön tietoisuuteen mainitessaan Kekkosen sairastelun ja valottaessaan muidenkin tunnettujen poliitikkojen yksityiselämää esimerkiksi alkoholinkäytön osalta. Hukkaputkessa ja muissa poliittista satiiria sisältävissä ohjelmissa tällaisia aiheita ei otettu ainakaan ensimmäisinä esiin, sillä, kuten sanottu, televisiosatiirin käsittelemät aiheet ovat yleensä sellaisia, jotka jokin muu media on jo nostanut esille, jotta kuvamateriaalia lähetykseen löytyisi. Onkin mielestäni mahdollista, että Salo ja televisiosatiirikot Järvinen ja Kokkonen käsittivät satiirin omien viestintensä – kirjojen ja television – näkökulmista, minkä vuoksi heidän kannanottonsa satiiriin suhtautumisesta ovat keskenään ristiriidassa.

Muusta kuin satiiriviihteestä Suomessa uutisoitiin huomattavasti Länsi-Saksaa enemmän. Aineistoni perusteella saksalaiset olivat huolissaan satiirista, kun taas yleinen huoli kaikesta televisioviihteestä on enemmän suomalainen ongelma. Vuonna 1986 viihdekäsikirjoittaja – toiselta ammatiltaan sosiaalilääketieteen apulaisprofessori – Kai Sievers kertoi Suomen Kuvalehdessä viihteen tekemisen vaikeudesta ja tavoitteista.

”Sketsin tekeminen on vaikeaa, koska hauskuuttamisen lisäksi pitäisi vielä jotenkin yllättää. Mutta jos onnistuu, pystyy vaikuttamaan kollektiiviseen tajuntaan sata kertaa enemmän kuin artikkelilla tieteellisessä lehdessä.”¹⁸⁵

Sieversin usko viihteen vaikutukseen ja mahdollisuuksiin oli siis hyvin voimakas, ja sitaatin perusteella hän ymmärsi viihteen onnistumisen mittariksi sen vaikutuskyvyn. Erityisesti hänen

---

¹⁸⁴ Suomen Kuvalehti 12.3.1982.

¹⁸⁵ Suomen Kuvalehti 31.1.1986.

sanansa viihteen tekemisen vaikeudesta olivat jo vuosien ajan pitäneet paikkansa viihteen kuluttajien mielestä. Esimerkiksi ESS:n lukijakirjeessä vuodelta 1981 suomalaisen viihteen tasoon oltiin hyvin tyytymättömiä ja sen tekemistä epäiltiin vaikeaksi, kun sen hetkistä tarjontaa parempaa ei saatu aikaan. Kyseisen kirjeen kirjoittaja oli ottanut esimerkikseen juuri Hukkaputken, jonka käsittelemät aiheet hän koki ”loppuun kalutuiksi” eli tylsiksi eikä yllätyksellisiksi, kuten Sieversin määritelmän mukaan hyvän sketsin olisi tullut olla.¹⁸⁶ Olisi mielenkiintoista tietää, mihin menneisiin ohjelmiin kirjoittaja oli Hukkaputkea verrannut. Poliittiset osuudet olivat sarjassa huomattavasti rohkeampia kuin aikaisempien suomalaisten poliittisen huumorin sarjojen, eikä sarjassa juurikaan käytetty suomalaiselle viihteelle tyypillisiä hokemia¹⁸⁷. Toisaalta kyseisessä kirjeessä sentään mainittiin joitain konkreettisia asioita, jotka suomalaisessa viihteessä olivat vialla. Toisessa saman lehden lukijakirjeessä vuodelta 1982 suomalainen viihde todettiin ykskantaan huonoksi, mutta siinä ei tarkennettu, mikä sen hetken tarjonnassa oli vialla tai millaista viihteen olisi pitänyt olla.¹⁸⁸ Vuonna 1980 Suomen Kuvalehden lukijakirjeessä suomalaisen viihteen ongelmaksi nähtiin sen poliittisuus, mikä on ajan tarjonnan kanssa ristiriidassa:¹⁸⁹ ruudussa ei tuolloin näkynyt sen enempää poliittisia viihdeohjelmia kuin aiempinakaan vuosikymmeninä. Toki kyse saattoi olla kannanotosta Yleisradion epäiltyyn yleiseen vasemmistolaisuuteen.

Televisiosisällöt, -lupamaksut ja niiden käyttö kirvoittivat yleisöstä muutaman puheenvuoron sekä Suomessa että Länsi-Saksassa, ja yleinen mielipide vaikuttaa olleen se, että rahoille olisi tullut saada parempaa vastinetta. Suomessa lupamaksuista keskusteltiin heti vuosikymmenen alussa, jolloin ESS uutisoi, että rahapulassa oleva Yleisradio olisi halunnut maksut nopeasti kokonaisuudessaan käyttöönsä, kun taas valtiovarainministeriö olisi halunnut jarruttaa yhtiön rahankäyttöä, koska sen menot olivat jo aiemmin ylittäneet lupamaksuista saadut tulot.¹⁹⁰ Vaihtoehtoisia tulonlähteitä yhtiön toiminnan rahoittamiseen esitettiin ja punnittiin saman lehden artikkelissa vuotta myöhemmin, eli ongelma ei ollut kadonnut mihinkään.¹⁹¹ Samalla kuitenkin maksujen käyttö herätti monenlaisia mielipiteitä. Esimerkiksi Suomen Kuvalehden tuohtunut lukija oli sitä mieltä, että tv-lupamaksuja ei olisi tullut käyttää viihteen tuotantoon etenkin, kun suomalaisen viihteen taso oli hänen mielestään surkea. Televisiosta ei hänen mukaansa tullut yhtäkään katsomisen arvoista viihdeohjelmaa, joten

---

¹⁸⁶ ESS 19.9.1981.

¹⁸⁷ Hokema tarkoittaa esimerkiksi yhtä tiettyä repliikkiä, jonka tietty hahmo sanoo joka tilanteessa. Tällaisia hahmoja ovat esimerkiksi *Pulttibois*-sarjan James Potkukelkka ”Apuva!”-huutoineen sekä *Itse Valtiaat* -sarjan Mauri Pekkarinen aloittaessaan suuren osan lauseistaan sanoilla ”on perin oudoksuttavaa”.

¹⁸⁸ Suomen Kuvalehti 5.3.1982.

¹⁸⁹ Suomen Kuvalehti 18.1.1980.

¹⁹⁰ ESS 21.1.1980.

¹⁹¹ Suomen Kuvalehti 27.3.1981.

niiden tekemisen kansalaisten rahoilla olisi voinut lopettaa kokonaan.¹⁹² Yleisemminkin Suomessa Yleisradion oli 80-luvulla tutkitusti toivottu tuottavan enemmän ajankohtaisohjelmia kuin viihdettä, minkä voi tulkita viihteen arvostuksen puutteeksi.¹⁹³

Televisiolupamaksuja ja niiden tarkoituksenmukaisuutta pohdittiin myös Die Zeitissa erityisesti BR:n sensuroitua Scheibenwischerin. Mielipidekirjoittaja pohdiskeli, miten oli mahdollista ja reilua, että omaa televisiota ei voinut tavallaan sanoa irti vaan maksut oli maksettava, vaikka televisiota ei olisi halunnut katsoa. Kirjoittajaa painoi se, että omaa mielipidettä sensuurista ei voinut ilmaista lopettamalla kyseisen yleisradioyhtiön palveluiden käyttämisen ja näin sen taloudellisen tukemisen.¹⁹⁴ Vaikka kyse oli myös kirjoittajan halusta ottaa kantaa yleisradioyhtiön päätöksiin, huoli oli tavallaan hyvin samanlainen kuin edellä esiteltyllä Suomen Kuvalehden lukijalla. Jos televisiosta on pakko maksaa, eikö sieltä pitäisi tulla sellaista ohjelmaa, jota maksaja haluaa katsoa? Meynin mukaan on nykypäivänäkin hyvin yleistä, että yleisö toivoo rahojaan käytettävän ainoastaan objektiivisen asiasisällön tuotantoon, mikä toki johtaisi myös asiaviihteen tuotannon rahoitusongelmiin.¹⁹⁵ Voidaan ajatella, että toivoessaan vastinetta rahoilleen yleisö haluaa tietynlaista kuluttajansuojaa, joka ei julkisoikeudellisen järjestelmän piirissä ole mahdollinen. Tämä on yksi järjestelmän edelleen olemassa olevista ongelmista, sillä kaikki ohjelmat eivät mitenkään voi miellyttää kaikkia, mutta yhtiöitä rahoittavia maksuja ei ole mahdollista välttää. Vertailtaessa Suomen Kuvalehden ja Die Zeitin lukijakirjeitä ero on kuitenkin merkittävä, koska suomalaisen lukijan mielestä Hukkaputki ei ollut niin hyvä sarja, että se olisi ansainnut taloudellista tukea, kun taas länsisaksalaisen lukijan mielestä oli väärin joutua maksamaan, vaikka Scheibenwischeriä ei pystynyt katselemaan. Toinen siis halusi katsoa satiiria, ensimmäinen ei.

Kotimaisen viihteen puolustuspuheenvuoron piti vuonna 1984 Ylen viihdetoimituksen entinen päällikkö Aarre Elo. Elon mukaan suomalaisen viihteen taso oli niin hyvä, että se kykeni kilpailemaan ulkomailta tuotavien viihdesarjojen kanssa vallan hyvin, ja kotimaisilta viihteentekijöiltä olisi kaivattu vain lisää itseluottamusta.¹⁹⁶ Lehdistä ilmi käynyt yleisön mielipide ei ollut Elon näkemyksen kanssa kovinkaan yhteneväinen. Kun ottaa huomioon aiemmin esitellyn Kokkosen ja Järvisen näkemyksen ajan sopimisesta satiirille, vaikuttaa siltä, että Suomessa ohjelmien tekijöiden ja yleisön välillä oli kuilu.

---

¹⁹² Suomen Kuvalehti 5.3.1982.

¹⁹³ ESS 22.5.1987.

¹⁹⁴ Die Zeit 4.7.1986.

¹⁹⁵ Meyn 1996, 134.

¹⁹⁶ ESS 30.7.1984.

Hukkaputkeen ja Scheibenwischeriin liittyvä lehtikirjoittelu

Hukkaputki ei herättänyt ihastusta kaikissa. Jo mainittu ESS:n televisionurkan arvostelija syytti sarjaa lehden 19.9.1981 julkaistussa numerossa, siis viikon päästä sarjan ensimmäisen jakson ilmestymisestä, linjattomaksi, tylsäksi ja ”kabareen keinoin” toteutetuksi, mikä kirjoituksen muun sävyn perusteella tulee tulkita negatiiviseksi asiaksi.¹⁹⁷ Tämä toteamus on erityisen mielenkiintoinen siksi, että Scheibenwischer oli juuri kabareen keinoin toteutettu ja menestyi hyvin, vaikka sitä oli jonkin verran arvosteltu vanhanaikaisuudesta. Ilmeisesti ESS:n arvostelija joko ei pitänyt lavakabareesta tai ainakin koki sen televisioon sopimattomaksi. Samassa lehdessä, tosin kahta vuotta myöhemmin, Hukkaputkessa esitettyä imitaatiota pidettiin pitkäväteisenä, ja ilmeisesti samaa tarkoitettiin Suomen Kuvalehden mielipidepalstalla, jossa sarjaa kuvattiin ”kätkätykseensä urautuneeksi”.¹⁹⁸ Sarjan tyyli eli sen tapa esittää asiat koettiin siis epäonnistuneeksi niin toimittajien kuin yleisön parissa.

Erityisesti ärtymystä herätti kuitenkin Hukkaputken asiasisältö. Niin ESS:n omat arvostelijat kuin lehteen kirjoittaneet mielipidepalstalaisetkin kokivat sarjan ongelmalliseksi siinä esitetyn presidentti Mauno Koiviston, erään lukijan tituleeraaman ”maan isän”, kritisoinnin vuoksi.¹⁹⁹ Koivistosta tehtyä huumoria kuvattiin lehdessä laajalla adjektiivien kirjolla: se koettiin sekä aiheettomaksi, vastenmieliseksi, irvokkaaksi että mauttomuudeksi, jossa rima oli alennettu ”kohtuuttoman alas”. Osassa asiaa käsittelevistä kirjoituksista tiedostettiin, että Suomessa valtionpäämiehen arvostelu oli siihen asti ollut hyvin harvinaista kenties istuvan presidentin reaktion pelossa, mutta tällaiset jutut olivat vähemmistössä. Yleisö veti siis aiemmin siteerattuja viihdeentekijöitä konkreettisemman rajan hyvälle maulle: istuvaa presidenttiä ei saanut pilkata. Asiaan todennäköisesti teoreettisesti vihkiytymättömän yleisön katsannon vastaisesti satiirikko Arvo Salo sen sijaan totesi ESS:n haastattelussa, että Koivistoa ei kritisoitu satiirisesti tarpeeksi paljon eikä tarpeeksi usein.²⁰⁰

Koska istuvaa presidenttiä ei ollut aiemmin etenkin viihdeohjelmissa paljoakaan kritisoitu, on mahdollista, että yleisö reagoi voimakkaasti määrällisesti pieneen ja laadullisesti lempeäänkin ivaan silkasta tottumattomuudesta. Koivistoa käsittelevien sketsien synnyttämä ärtymys oli joka tapauksessa todellinen, ja Hukkaputkea koskevia lehtijuttuja tarkasteltaessa se oli sarjaa koskevan

---

¹⁹⁷ ESS 19.9.1981.

¹⁹⁸ ESS 12.7.1983; Suomen Kuvalehti 8.4.1983.

¹⁹⁹ ESS 3.2.1982.

²⁰⁰ ESS 3.2.1982; ESS 20.3.1982; ESS 25.3.1982; ESS 8.8.1982.

kritiikin aiheista yleisimmin mainittu. Myöskään Yleisradiossa istuvan presidentin arvostelua ei kannatettu, sillä se sensuroi *Lapinlahden linnut* -yhtyeen Koivistoon liittyviä sketsejä.²⁰¹ Ilmeisesti Hukkaputki kuitenkin käsitteli yhtiön mielestä Koivistoa riittävän lempeästi, sillä sen kohdalla sensuuroitimiin ei yleisön antamasta negatiivisesta palautteesta huolimatta ryhdytty. Yleisesti presidentti Koivisto muistetaan median suosikkina, mutta toisaalta hän myös kielsi tv-haastattelujensa luvattoman uudelleenkäytön, mikä rajoitti satiirin tekemistä hänestä – olivathan uudelleenäänitetyt haastattelupätkät yksi perinteisimmistä televisiosatiirin elementeistä.²⁰² On vaikea sanoa, tekikö presidentti ratkaisunsa juuri satiirin tekoa ajatellen vai muista syistä. Joka tapauksessa kiintymyksellinen suhde presidentin ja median välillä ei ollut täysin molemminpuolinen.

Hukkaputkea puolustettiin vain yhdessä mielipidekirjoituksessa. ESS:n mielipidepalstalla maaliskuussa 1983 sarjaa keuhuttiin rohkeasta satiirista, jota sarjassa kirjoittajan mukaan ”toisinaan” ilmeni. Kirjoittajan mukaan ”yleensä Suomessa tv ja muu julkinen sana nöyrytyy ja kumartaa tabuna pidetylle (ulko-)politiikalle”, mutta Hukkaputki ei hänen mielestään niin tehnyt, mikä oli hänen mukaansa hienoa.²⁰³ Ulkopoliitikalla viitattiin ilmeisesti yleisesti muiden valtioiden käsittelyyn pelkkien kotimaan aiheiden sijaan. Tämä kirjoitus oli linjassa Hukkaputken valtavan katsojamäärän indikoiman suosion kanssa. Enempää täysin suosiollisia kirjoituksia sarjasta ei aineistossani ollut sen suosiosta huolimatta, joten siitä pitävälle yleisön jäsenille sarja ei ollut niin tärkeä, että he olisivat halunneet puolustaa sitä julkisesti. Sarjan suosio sen katsojalukujen valossa oli kuitenkin kiistaton, ja sitä negatiivisesti arvostelleet mielipidekirjoittajat olivat yksinäisiä huutelijoita suosiollisen massan keskellä. Nähdäkseni Hukkaputken arvostus vielä kasvoi sen päätyttyä, sillä, kuten sanottu, sen loputtua suomalaisessa televisiossa koettiin pitkä tauko ennen seuraavan poliittisen satiirisarjan ilmestymistä. Satiirisen materiaalin puute kenties sai yleisön ymmärtämään sen arvon, mikä teki Hukkaputkesta sellaisen kaiken mittarin ja vertailukohdan, jona se tässä luvussa myöhemmin esitetään.

Suurin osa suoraan Scheibenwischeriin liittyvistä jutuista käsitteli sarjan aiheuttamia skandaaleja ja siihen liittyviä sensurointitapauksia. Tammikuussa 1982 Hildebrandt vihjasi ohjelmassaan Rein-, Main- ja Tonava-jokien välisen kanaalin rakennusprojektin olevan sekä korruptoitunut että ympäristöuhka, mikä perusteellisesti suututti rakentamisen aloittamisesta päättäneen Franz Josef Straußin. Strauß otti asian vuoksi yhteyttä ARD:n johtoon ja vaati ohjelman hyllyttämistä. Die Zeit kuvaili kaksi viikkoa lähetyksen jälkeen ilmestyneessä, asiasta syntynyttä skandaalia käsittelevässä

---

²⁰¹ Annala 2006, 161.

²⁰² Herkman 2011, 23; Koski 2010, 195.

²⁰³ ESS 14.3.1983.

artikkelissaan Straußia värikkäästi ”Baijerin Zeukseksi”, joka kreikkalaisen jumalan tapaan lähetti ARD:n päälle ukkosta ja salamoita ollessaan tyytymätön yhtiön toimintaan. Artikkeliki kävi hyvin yksityiskohtaisesti läpi, mistä Strauß kanaalisketsissä oli ärsyyntynyt ja minkälaisiin toimenpiteisiin hän sen vuoksi oli ryhtynyt. Artikkeliki oli hyvin selkeästi satiirikkojen puolella, sillä sen mukaan Scheibenwischer oli paljastanut kanaaliprojektin korruptoituneeksi ja Straußin reaktio osoittanut sen myös järjettömäksi.²⁰⁴ Oikeistolaista Straußia selvästi vastustavaan sävyyn vaikuttani lehden vasemmistoliberaali suuntaus. Enemmän tutkivaa journalismia harjoittava *Der Spiegel* uutisoi aiheesta neutraalimpaan sävyyn kuvaillen lähinnä yksityiskohtaisesti sketsin sisältöä sekä siteeraten Straußin kommentteja aiheesta sen enempää niitä kommentoimatta.²⁰⁵

Päätös olla näyttämättä ajankohtaissatiirista ohjelmaa kuuteen viikkoon ennen parlamenttivaaleja vuonna 1983 herätti molemmissa saksalaislehdissä keskustelua ja paheksuntaa. *Der Spiegel* ei enää pysynyt neutraalina vaan ihmetteli kovin sanoin, miten informatiivisen viihteen tavoitteita tuki se, että Scheibenwischerin kaltaiset, ajankohtaiskriittiset sarjat laitettiin lähetystauolle viikkokausiksi ennen vaaleja, jolloin kansalaisten olisi pitänyt valistuneita päätöksiä tehdä. Lehti otti voimakkaasti kantaa satiirin puolesta nimeten puoluekantoineen kaikki ne hallintohenkilöt, jotka vaikuttivat sensuuripäätöksiin. Lisäksi se totesi SPD:n olevan CDU/CSU:hun nähden alakynnessä yleisradioyhtiöiden ohjelmasisältöjä ajatellen eli oikeiston saavan vasemmistoa enemmän ruutuaikaa.²⁰⁶ *Die Zeit* uutisoi samasta aiheesta humoristiseen, liioittelevaan sävyyn:

”[Intendentit ja johtajat] ovat ymmärtäneet, että 43 päivää ennen vaaleja kansalaisten poliittinen pohdinta käynnistyy. [...] elämä alkaa pienissä harmaissa aivosoluissa. [...] ’Päärynä’²⁰⁷, eilen agraarimarkkinasana – tänään vaaleissa merkityksellinen avainkäsite.”²⁰⁸

Artikkelin tyylistä tuli selväksi, että lähetyskatkosta päättäneiden koettiin väheksyvän kansalaisten älykkyyttä. Jutussa myös irvailtiin lievästi yleisradiotoiminnan peruseriaatteisiin kuuluvalla tasapuolisuudelle, jonka nähtiin tässä estävän tiedonsaannin ja sen myötä kansalaisten valveutuneen politiikkaan osallistumisen.²⁰⁹ *Die Zeit* oli aineistoni perusteella aina satiirikkojen puolella, kun kirjoitettiin vastakkainasettelusta poliitikkojen ja satiirikkojen välillä, mutta *Der Spiegel*issä tapahtui muutos neutraalista satiirikkojen puolustajaksi. Lehden satiirille suotuisammaksi muuttunut kanta

---

²⁰⁴ *Die Zeit* 29.1.1982.

²⁰⁵ *Der Spiegel* 4/1982.

²⁰⁶ *Der Spiegel* 52/1982.

²⁰⁷ Päärynällä viitataan liittokansleri Helmut Kohliin, sillä hänen päänsä koettiin olevan päärynän muotoinen.

²⁰⁸ *Die Zeit* 7.1.1983: „Die nämlich haben auch sich darauf verständigt, daß 43 Tage vor einer Wahl das politische Gedächtnis der Bundesbürger zu funktionieren beginn. [...] fängt das Leben in den kleinen grauen Zellen n sich zu regen. [...] ‚Birne‘, gestern noch eine Agrarmarkt-Vokabel – über nacht ein wahlentscheidender Schlüsselbegriff.“

²⁰⁹ *Die Zeit* 7.1.1983.

johtui luultavasti joko siitä, että Scheibenwischer oli lyhyehkön ajan sisällä ollut mukana jo toisessa skandaalissa, tai siitä, että ohjelman näyttämättä jättäminen vaalien alla oli selvää sensuuria, jonka perusteet vaikuttivat aikalaisista hyvin kummallisilta. Lehden kanta Scheibenwischerin sensuurista Baijerin alueella kannattaa jälkimmäistä väitettäni.

Uutisointia luonnollisesti syntyi luvussa 3 esitellystä Scheibenwischerin sensuurista Baijerissa vuonna 1986. Der Spiegel kuvaili sensuurista päättänyttä intendentti Helmut Oelleria ”jumalan- ja CSU:n-pelkoiseksi mieheksi” ja kuvasi vaiheittain prosessia, joka oli johtanut sensurointipäätökseen.²¹⁰ Die Zeitissa ilmestynyt samaa aihetta käsittelevä mielipidekirjoitus antoi Oellerista hyvin holhoavan vaikutelman ja totesi satiirin teoriaan vedoten: ”Mitä satiiri saa tehdä? Vanha kysymys. Mitä intendentit saavat tehdä? Joka tapauksessa eivät päättää siitä, mitä satiiri saa tehdä.”²¹¹ Satiiria siis puolustettiin. Kanaaliskandaalin tapauksessa neutraalina pysynyt Der Spiegel puolusti nyt satiiria BR:n sensuuria käsittelevässä jutussaan, jossa kysyttiin, olisiko televisiosatiiria pitänyt tehdä itseään sensuroiden, jotta se olisi ollut julkaisukelpoista. Samana vuonna lehdessä ilmestyi myös laaja Hildebrandtin henkilökuva, jossa häntä haastateltiin muun muassa sensuurista. Sävyltään haastattelu oli hyvin ystävällismielinen, eikä Hildebrandtia haastettu toisin kuin esimerkiksi yleisradioyhtiöiden intendenttejä.²¹²

Valitsemiani esimerkkisarjoja käytettiin vertailukohtana muille satiiri- ja viihdeohjelmille. Hukkaputken todettiin riittävän ”täyttämään höpöohjelmien paikan”, mikä ei välttämättä ollut aivan positiivinen kannanotto, mutta ainakin kirjoittaja koki sarjan ajan tarjontaan suhteutettuna parhaana viihdeohjelmavaihtoehtona.²¹³ Hukkaputkea käytettiin mittarina jopa Kekkosen jälkeiselle median vapautumiselle, vaikkakin näin sanovassa artikkelissa myönnettiin, että sarjan avulla ei ehkä voi aivan kaikkea mitata.²¹⁴ Sarja mainittiin myös silloin, kun ESS kuvaili ideologioita käsittelevässä artikkelissaan sosialismin realismin ja idealismin eron välistä kontrastia paremmaksi satiiriksi kuin Hukkaputkea.²¹⁵ Uudempia viihdesarjoja verrattiin Hukkaputkeen ja todettiin, että ne eivät yltäneet sen tasolle, joskin myös Hukkaputken tyyliä nähtiin kehittämisen varaa – sarja mainittiin muutamassa artikkelissa sekavaksi ja vaikeasti ymmärrettäväksi.²¹⁶ Jälkimmäinen saattoi toki olla piikki myös suomalaiselle yleisölle. Hukkaputki tuli siis lyhyesti esille hyvin monenlaisten aiheiden

---

²¹⁰ Der Spiegel 22/1986.

²¹¹ Die Zeit 30.5.1986: „Was Satire darf? Eine alte Frage. Was Intendanten dürfen? Jedenfalls nicht alles entscheiden, was Satire darf.“

²¹² Der Spiegel 28/1986; Der Spiegel 37/1986.

²¹³ Suomen Kuvalehti 5.3.1982.

²¹⁴ Suomen Kuvalehti 24.6.1982.

²¹⁵ ESS 20.3.1983.

²¹⁶ ESS 16.2.1983; ESS 12.3.1983.

yhteydessä, ja siitä muodostui jonkinlainen standardi, joka toimi niin mittayksikkönä kuin satiirin ja viihteen onnistuneisuuden asteikkonakin. Jälkimmäistä ajatellen koskaan ei kuitenkaan suoraan sanottu, että Hukkaputki olisi ollut erityisen onnistunut satiiri. Sarja ja sen suosio täytyi siis tuntea, jotta siihen vertaamisen voi ymmärtää. Juttujen kirjoittajat kuitenkin voivat olettaa, että lukija tunsi sarjan, sillä, kuten sanottu, sen katsojaluvut olivat hyvin korkeat.

Myös Scheibenwischeriä käytettiin vertailukohtana muille sarjoille mutta huomattavasti harvemmin ja vähäisemmässä aiheiden kirjossa kuin Hukkaputkea. Tämä saattaa johtua siitä, että sarjan formaatin ehkä koettiin tekevän siitä vertailukelvottoman, sillä sitä olisi ollut helpompi verrata lavakabareeseen kuin televisioviihteelle tyypillisiä elementtejä hyödyntäviin sarjoihin. Die Zeit mainitsi kerran, vuonna 1989, erään lopettamisuhan alla olevan radio-ohjelman vetävän terävyydessään miltei vertoja Scheibenwischerille, mutta läpikäymässäni lehtimateriaalissa tämä artikkeli on uniikki. Artikkelin pääpaino keskittyi Scheibenwischerin kehumisen sijaan radio-ohjelman lopettamiseen ja satiirin aseman yleiseen heikkenemiseen Saksan yleisradioyhtiöiden politiikan vuoksi.²¹⁷ Muuta vertailumateriaalia Scheibenwischeristä ei siis löydy. On toki mahdollista, että vertailua sarjaan on alettu tehdä enemmän sen jälkeen, kun Hildebrandt lopetti sen juontamisen. Tällä tavalla harvakseltaan ilmestyneen ohjelman jaksoja olisi kertynyt enemmän ja kokonaiskuvan muodostaminen vertailua varten olisi ollut helpompaa.

Aivan kaikki arvostelijat eivät olleet Hildebrandtiin ja hänen tyyliinsä tyytyväisiä, mutta toisin kuin Hukkaputken tapauksessa, aineistoni perusteella he olivat ehdottomassa vähemmistössä. Läpikäymästäni materiaalista vain yhdessä artikkelissa Hildebrandtin improvisaation ja suunnitelmallisuuden välillä vaihteleva tyyli ei saanut positiivista vastaanottoa.²¹⁸ Kaiken kaikkiaan, jos verrataan Hukkaputkeen, Hildebrandtin ohjelman sisältöä ja muotoa koskeva arvostelu tuntuu tyystin puuttuvan. Veivätkö skandaalit ja sensuuritapaukset kaiken sarjaan liittyvän huomion, vai oliko satiirikon tyyli Notizen aus der Provinz -sarjasta lähtien pysynyt niin samanlaisena, ettei sitä katsottu enää tarpeelliseksi kommentoida? Katson jälkimmäisen vaihtoehdon todennäköisemmäksi, sillä Hildebrandt oli saavuttanut auktoriteettiasemansa jo ennen Scheibenwischerin ensi-ilmistymistä. Näin ollen, toisin kuin Hukkaputken tapauksessa, hänen tyyliinsä ei ollut mitään sellaista uutta, mitä olisi tuoreella tavalla voinut kommentoida.

Hildebrandt mainittiin aineistossani määrällisesti useammin henkilönä kuin Scheibenwischer sarjana, mitä selittänee hänen saavuttamansa status Länsi-Saksan satiirimaailmassa jo ennen

---

²¹⁷ Die Zeit 7.4.1989.

²¹⁸ Die Zeit 6.8.1982.

Scheibenwischerin syntyä. Hildebrandt tuli esille esimerkkinä usein sellaisissa artikkeleissa, joissa käsiteltiin yleisradioyhtiöiden ohjelmapolitiikkaa, tai vaikka häntä ei olisi mainittu itse tekstissä, hänen kuvansa esiintyi muiden ohjelmien sensuuria käsittelevissä jutuissa.²¹⁹ Hänestä oli siis jo Scheibenwischerin ilmestymisaikana tullut yleisradiopolitiikan uhrin symboli, josta lukijaa muistutettiin aina, kun arvioitiin Saksan yleisradiojärjestelmän, journalistien ja poliitikkojen välisiä suhteita.

Toisin kuin Järvisestä, Hildebrandtista tehtiin hänen jo saavuttamansa statuksen vuoksi lehdissä useita henkilökuvia, ja paljon kirjoitettiin esimerkiksi hänen kirjoittamistaan kirjoista.²²⁰ Die Zeitissa vuonna 1981 Hildebrandt kuvattiin satiirikkona, joka oli ikään kuin lajinsa viimeinen, yksinäinen, vanha ja viisas edustaja, jonka saavutuksille ei näkynyt loppua. Auktoriteettia hänellä siis tosiaan oli jo ennen Scheibenwischerin ilmestymistä, sillä vuoden aikana harvajaksoinen sarja ei olisi nähdäkseeni ehtinyt sellaista hänelle tuottaa. Mainitun artikkelin sävy oli suorastaan filosofinen, kun Hildebrandt siinä pohti saksalaisen kabareen elämäntapaa ja mahdollista, meneillään ollutta hidasta kuolemaa. Toisaalta Hildebrandt loi myös jutussa toivoa ilmoittaessaan luottavansa Saksan nuoreen satiirikkosukupolveen.²²¹ Hildebrandtin mielipiteitä satiirin teoriasta oli myös jo aivan vuosikymmenen alussa esitelty kuten kenen tahansa tieteellisen asiantuntijan.²²² Vuonna 1986 Der Spiegelissä Hildebrandtia haastateltiin niin henkilökohtaisesta elämästä, saksalaisesta huumorista kuin saksalaisen politiikan sen hetkisestä tilanteesta kenties samana vuonna tapahtuneen BR:n asettaman Scheibenwischerin esityskiellon johdosta.²²³ Eräässä Der Spiegelin laatimassa Münchenin kaupunkikuvaesittelyssä Hildebrandt mainittiin yhtenä niistä merkkihenkilöistä, jotka kaupungista olivat kotoisin.²²⁴ Satiirikosta tehdyt henkilökuvat ja laaja-alaiset haastattelut vahvistivat mielikuvaa hänestä jonkinlaisena auktoriteettina, joka haastattelujen laajoista aihepiireistä päätellen vaikutti joka alan asiantuntijalta. Eräässä huomattavasti myöhemmin, vuonna 2003, kirjoitetussa artikkelissa Hildebrandt suoraan nimettiin moraaliseksi auktoriteetiksi.²²⁵ Tällaisia juttuja ei muista saksalaissatiirikoista ole kirjoitettu, eikä Hukkaputken Järvisestä vastaavaa löydy. Jos Hukkaputki oli televisiosarjana sukupolvikokemus, Hildebrandt on ilmeisesti ollut sitä ihmisenä. Molemmilla on kotimaassaan ollut suuri merkitys, mutta Hildebrandtin kohdalla kyse oli henkilöstä sarjan takana, Hukkaputken kohdalla itse sarjasta. Hildebrandtia koskeva lehtikirjoittelu kaikessa laaja-

---

²¹⁹ Ks. esim. Der Spiegel 11/1982; Der Spiegel 7/1984.

²²⁰ Ks. esim. Die Zeit 8.10.1982.

²²¹ Die Zeit 20.2.1981.

²²² Die Zeit 6.6.1980.

²²³ Der Spiegel 37/1986.

²²⁴ Der Spiegel 41/1986.

²²⁵ Die Zeit 15.5.2003.

alaisuudessaan mielestäni selittää luvussa 3 mainittua Hildebrandtin nimittämistä satiiri-instituutioksi. Länsisaksalainen satiiri henkilöityi hyvin voimakkaasti häneen, vaikka muitakin poliittisen satiirin tekijöitä ja lavakabaretisteja toimi aktiivisesti tuohon aikaan.

Mainittakoon myös, että jos ajatellaan esimerkkisarjoihini ja niiden tekijöihin liittymätöntä keskustelua, muita satiirisia televisiosarjoja kuin Scheibenwischeriä ja Hukkaputkea käsiteltiin lehdissä hyvin vähän. Lähinnä muutamat satiiriset kirjat herättivät huomiota, ja niistä tehtiin arvosteluita.²²⁶

Esimerkkisarjojani koskeva julkinen keskustelu oli Hildebrandtille ja Järviselle välittömän palautteen lähde esimerkiksi hyvän maun rajaan liittyen. Satiirin pyrkii provosoimaan, ja mikä olisikaan parempi provokaation onnistumisen merkki kuin julkisen keskustelun herääminen? Julkinen keskustelu myös synnytti auktoriteetteja kuvaamalla sarjat ja niiden tekijät tietyllä tavalla, mikä varmasti antoi sarjojen tekijöille lisää rohkeutta jatkaa valitsemallaan tiellä, vaikka valituksiakin tuli. Muunlaisen televisioisällön kuin satiirin kohdalla voisi ajatella, että julkisuudessa esitetyt negatiiviset kommentit sarjasta olisivat lannistavia, mutta mikäli satiirin tarkoituksiksi katsotaan herättää kuluttajassaan ajatuksia, negatiivissävytteinen keskustelu osoittaa tarkoituksen täytetyksi. Ottaen huomioon muutamat esitellyt huolestuneet kannanotot satiirin vähydestä näen ajan julkisen keskustelun satiirin tuottamiseen kannustavana, vaikka Suomen osalta olemassa olleeseen viihteeseen tyytymätön yleisö myös asetti tiettyjä laadullisia paineita.

4.2 Poliittinen journalismi ja yleisradiojärjestelmä

Tutkijoiden mukaan poliittista satiiria voi tietyssä mielessä kutsua poliittiseksi journalismiksi tai tutkivaksi journalismiksi, sillä niin satiirin kuin vakavan poliittisen mediamateriaalin tuottaminen vaatii tuottajaltaan syvällistä pohjatyötä, ja tuloksena on ihannetilanteessa uusi, yleisöön vetoava näkökulma. Monen nykysatiirikon tausta onkin toimittajan työssä. Satiirin tekemistä ja toimittajan työtä yhdistää myös se, että poliittinen journalismi alkoi 1980-luvulla ottaa vaikutteita viihteestä, ja erityisesti ironiasta tuli niin sanotussa vakavassa mediassa suosittu tyylikeino poliitikkojen toiminnan kyseenalaistamisessa.²²⁷

Journalismintutkija Hermann Meyn kuvaa yhdeksi journalismin tehtävistä tuoda esiin niiden tahojen

---

²²⁶ Ks. esim. ESS 9.3.1980.

²²⁷ Helsingin yliopisto 2015.

mielipide, jotka eivät ole toimijoina aktiivisen yhteiskunnallisen vallankäytön ytimessä. Tällä voidaan tarkoittaa sekä vähemmistöjä että löyhästi ajateltuna poliittista oppositiotakin, sillä edustuksellisessa demokratiassa vaikeasti kaadettavien enemmistöhallitusten kaudella hallitus ministereineen yleensä mielletään vallan keskiöksi. Satiirissa ollaan yleensä juuri opposition ja vähemmistöjen puolella, joten tässä mielessä se toteuttaa journalismin tehtävää. Toisaalta viimeistään 80-luvulta alkaen journalistinen sisältö on pääosin ollut epäkohtiin tarttuvaa, ja ikäviä asioita käsittelevä materiaali saa edelleen ainakin television tiedonvälityksessä enemmän huomiota kuin onnelliset, merkittävät sattumukset.²²⁸ Uutisjournalismin tapaan satiiri on aina lähtökohtaisesti negatiivista, koska se on kriittistä, ja vaikka se saattaa hauskuttaa yleisönsä lisäksi kohdettaan, se ei koskaan kehu.

Mainittujen journalismin ja satiirin tuotannollisten yhteyksien vuoksi katson tarpeelliseksi tarkastella lehdistössä käytyä keskustelua poliittisesta journalismista, sillä se voi olla samalla keskustelua poliittisesta satiirista, ja Saksassa satiiriohjelmat on perinteisesti käsitelty enemmän asia- kuin viihdeohjelmiksi. Kuten satiirin ja yleisen viihteen tasosta, journalismista oltiin 1980-luvulla huolissaan. Länsi-Saksassa maan poliittisesta journalismista maalasi synkkää kuvaa Der Spiegel vuonna 1984. Lehti kuvasi poliittisen journalismin tylpistyneen jo vuosikymmenen ajan mutta Wenden nopeuttaneen samaa kehityskulkua huomattavasti. Kahdeksansivuisessa artikkelissa kerrottiin, kuinka sen kirjoitusajankohtana televisio-ohjaajille poliittista sisältöä koskevien varoitusten saaminen oli arkipäivää, ja puolueiden vaikutus median toimintaan oli jo niin vahva, että poliittinen sisältö oli voimakkaasti köyhtymässä. Esille nostettiin ympäri maata tapauksia sensuurista ja eri poliittisten ohjelmien tekijöiden saamia huomautuksia. Artikkelissa oli myös listattuna suuri joukko ajankohtaisia, poliittisia kysymyksiä, jotka olivat jääneet televisiossa kokonaan käsittelemättä. Esitetty huoli poliittisen journalismin tilasta liittyi näin erityisesti televisioon. Kaiken kaikkiaan yleisradio nähtiin poliitikoihin kohdistuvan kritiikkinsä puutteessa poliittisen konsensuksen vahvistajana, ei todellisuuden kuvajaisena tai vallan vahtikoirana.²²⁹ Ongelmat vaikuttavat siis pohjimmiltaan hyvin samanlaisilta kuin poliittisen satiirin kohdalla: varoituksia, puoluepolitiikan vaikutusta ja sensuuria.

Televisiosisältöjen poliittisuuden vähenemisestä kirjoitettiin ja murehdittiin enemmänkin. Der Spiegel uutisoi jo vuonna 1982 ZDF-yhtiön tavoitteeksi etenkin viihdeohjelmien täydellisen epäpolitisoinnisen, kun se jälleen kerran kieltäytyi näyttämästä erään kabaretistin esityksiä.²³⁰ Die Zeit

---

²²⁸ Helsingin yliopisto 2015; Valaskivi 2002, 30; Meyn 1996, 27.

²²⁹ Der Spiegel 7/1984.

²³⁰ Der Spiegel 6/1982.

kertoi samana vuonna NDR:n jatkuvasti lisäneen viihteen määrää ohjelmistossaan ja sitä mukaa vähentäneen poliittisia sisältöjä. Jutussa tämän ohjelmapoliittisen linjauksen tarkoituksena kuvattiin suojella nuorisoa, mitä ihmeteltiin lehdessä myös myöhemmin: ei kai poliittisista asioista tietämisen pitäisi olla nuorisolle haitallista vaan sivistävää? Linjauksen tuloksena oli lehden mukaan kansalaisten holhoavuus ja heidän älykkyytensä aliarviointi.²³¹ Vastustusta herätti myös päätös olla näyttämättä ajankohtaispoliittista ohjelmaa kuuden viikon ajan ennen vaaleja. Tätä kuvattiin Die Zeitissa television ”sterilisoimiseksi”, mikä oli selkeä piikki tasapuolisuuden tavoitteille sterilisoinnin tarkoittaessa tässä yhteydessä kaikenlaisten mielipiteiden ”puhdistamista” pois televisiosta.²³² Sanavalinta sai poliittisten mielipiteiden esittämisen televisiossa vaikuttamaan yleisradioyhtiöiden näkökulmasta tavalla tai toisella likaiselta tai ainakin siltä, että sitä ei tullut ohjelmatoiminnassa edistää tai tukea. Kuten sanottu, virallisten säännösten näkökulmasta yleisradioyhtiöiden tuli olla puolueettomia, mutta poliittisten mielipiteiden esittäminen ei ollut kielletty, kunhan mielipiteitä esiteltiin monipuolisesti. Koska tiedonvälitys ja kansalaisten itsenäisen mielipiteenmuodostuksen tukeminen olivat yleisradion tehtäviä, ei ole ihme, että poliittisen ohjelman puute juuri ennen vaaleja herätti kummastusta. Miten muodostaa mielipide, jos ei saa tietoa niistä asioista, joista jotain mieltä pitäisi olla?

Huoli journalismin epäpoliittisuudesta tai ajankohtaispolitiikan näkymättömyydestä televisiossa oli läsnä myös Suomessa. Aivan vuosikymmenen alussa eräs Suomen Kuvalehden lukija onnistui mainitsemaan lukijakirjeessään monta 80-luvulla ajankohtaista ilmiötä politiikan ja median suhteen kehityksessä. Hän muun muassa ihmetteli, miksi politiikkaa ja poliitikkoja ei televisiossa vaikuttanut näkyvän. Syylliseksi tähän hän epäili sitä, että journalistit eivät halunneet kriittisesti haastatella poliitikkoja, jotta toimittajien ja poliitikkojen väliset lämpimät suhteet eivät vaurioituisi. Kanssaihmisensä lukija koki politiikkaa kohtaan välinpitämättömiksi ja siitä tietämättömiksi, mistä hän syytti juuri poliitikkojen vähäistä televisioläsnäoloa. Havainto välinpitämättömyydestä perustui todellisuuteen, sillä muutamaa vuotta myöhemmin Suomen Kuvalehti uutisoi kansalaisten poliittisen kiinnostuksen ja aktiivisuuden romahtaneen vuosikymmenen alussa, mikä tuntuu erikoiselta ottaen huomioon sen, että Suomessa presidentti vaihtui pitkästä ajasta.²³³

Lukija myös mainitsi erikseen, että poliitikkojen ei tarvinnut olla ”filmitähtiä” pärjätäkseen televisiossa, eli hän ilmeisesti epäili heidän ujostelevan kameraa. Toisaalta kyse saattaa olla jonkinlaisesta politiikan medioitumisen havaitsemisesta, sillä juuri 1980-luvulla poliitikot alkoivat

---

²³¹ Ks. esim. Die Zeit 26.10.1984; Die Zeit 31.12.1982.

²³² Die Zeit 7.1.1983.

²³³ Suomen Kuvalehti 18.1.1980; Suomen Kuvalehti 2.8.1985.

tutkijoiden mukaan ymmärtää television merkityksen oman imagonsa rakentamisessa, ja televisioesiintymistaidosta tuli yksi vakuuttavan poliitikon kyvyistä. Medioitumisen käsitteeseen liittyy myös politiikan viihteellistyminen, johon lukijakin tavallaan kiinnitti huomiota todetessaan, että ”säännöllinen poliittinen ohjelmisto vähentäisi [...] tarvetta viihteen politisoimiseen”.²³⁴ Kyse ei siis varsinaisesti ole politiikan viihteellistymisestä vaan viihteen politisoitumisesta, mutta pohjimmiltaan ilmiö on sama: asian ja viihteen raja ei ole selvä. Informatiivinen viihde oli varmaankin lukijalle kauhistus, eikä hänen lukijakirjeensä kirjoittamisen jälkeen vuotta myöhemmin ilmestynyt Hukkaputki liene miellyttänyt häntä ollenkaan.

Politiikan medioituminen tuli lyhyesti esille myös ESS:n artikkelissa vuodelta 1983. Siinä kerrottiin, kuinka ”viimeisen vuosikymmenen aikana jokaisesta johtavasta poliitikosta on tullut luonteva televisioesiintyjä, se liittyy toimenkuvaan”.²³⁵ Televisioesiintymisen taito siis liitettiin osaksi poliitikolle tarpeellisia taitoja, mikä oli tuona aikana uusi ilmiö. Saksalaisessa lehdistössä havaintoja medioitumisesta ei aineistoni perusteella ollut.

Suomen Kuvalehden lukija ei ollut ainoa, joka oli huolissaan suomalaisen poliittisen journalismin tilasta. Hänen huolensa, tai ainakin mielipiteensä, allekirjoitti täsäs tutkielmassa aiemmin esitelty Hukkaputken puolustaja, joka nimesi suomalaisen journalismin maan politiikalle kumartelijaksi eli sitä kohtaan kritiikittömäksi.²³⁶ Saman mielipiteen jakoi myös ainakin osa suomalaisista toimittajista: Tamminiemen pesänjakajien vuoksi työstään erotetun Aarno Laitisen mukaan journalistit yleisesti eivät Suomessa uskaltaneet tehdä poliitikkoja kritisovia juttuja, koska he pelkäsivät vihastuttavansa poliitikot ja näin menettävänsä mahdollisuuden sisäpiirin tietolähteisiin.²³⁷ Länsi-Saksaan verrattuna oltiin enemmän huolissaan journalistien omasta toiminnasta kuin poliitikkojen vaikutuksesta siihen sensuurin keinoin. Vastakkain ovat ikään kuin saksalainen sensuuri, jossa poliitikot rajoittivat journalistien toimintaa, ja suomalainen itsesensuuri, jossa journalistit itse rajoittivat itseään, jotta poliitikkojen ei tarvitsisi rajoittaa heitä. Poliitikkojen mielipiteiden ennakoiminen edisti hyvien suhteiden säilymistä heidän ja median edustajien välillä.

Poliitikoiden ja journalistien välisillä lämpimillä suhteilla on pitkät perinteet monessa maassa. Lähentyminen alkoi heti toisen maailmansodan jälkeen, kun kansallisia yleisradiomonopoleja ryhdyttiin rakentamaan, ja sen tarkoitus alun perinkin oli taata poliitikoiden positiivinen medianäkyvyys, jonka edistämisen vastalahjana toimittajat saivat sisäpiirin tietoa poliittisesta

---

²³⁴ Suomen Kuvalehti 18.1.1980.

²³⁵ ESS 12.3.1983.

²³⁶ ESS 14.3.1983.

²³⁷ Suomen Kuvalehti 2.4.1982.

päätöksenteosta.²³⁸ Tavallaan läheisyydestä ja siitä seuranneesta poliitikkojen kritiikittömästä käsittelystä voi siis syyttää järjestelmää, jossa journalistit toimivat. Toisaalta 1980-luku ainakin Suomessa on käsitetty siksi vuosikymmeneksi, jolloin median ja poliitikkojen välit alkoivat kylmetä, ja uutisointi poliitikoiden epäonnistumisista ja vahingoista kiihtyi heidän imagonrakennuksensa kustannuksella. Poliitikkoja ei kuitenkaan edelleenkään saanut ärsyttää liikaa, jotta haastatteluja ja sisäpiirin tietoa edelleen saataisiin.²³⁹ Jonkinlaisessa tasapainossa kritiikin ja miellyttämisen välillä oli siis pysyttävä.

Yleisradioyhtiöt

Yleisradioyhtiöiltä laissa edellytetty ohjelmapolitiikan tasapuolisuus herätti keskustelua, eikä se ole mikään ihme. Kuten edellisessä luvussa todettiin, tasapuolisuuden konkreettinen toteutus oli jätetty täysin yleisradioyhtiöiden oman harkinnan varaan, ja jos sitä olisi noudatettu täydellisesti, se olisi kuolettanut kriittisen poliittisen journalismin kokonaan. Toki viihdeohjelmat myös nähtiin keinona kiertää poliittista tasapuolisuutta, sillä viihde ei koskaan ole tasapuolista: joku tai jokin on aina naurun kohde, jota ei käsitellä täysin ystävällisesti. Käsittelemässäni lehtimateriaalissa tasapuolisuudelle irvailtiin silloin tällöin sivulauseessa, joten vaikuttaa siltä, että se oli yleisesti tunnettu julkisoikeudellisen järjestelmän heikkous, tai ainakin sitä pidettiin sellaisena.²⁴⁰ Vain yhdessä aineistooni kuuluvassa lehtijutussa mainittiin, että yleisö oli pyytänyt viihdeohjelmia lisää tasapuolisuutta.²⁴¹

Tasapuolisuutta pelkästään käsitteleviä juttuja lehdistä löytyi harvakseltaan. Vuoden 1981 loppupuolella Der Spiegel haastatteli ZDF:n uutta intendenttiä, joka huolimatta kristillisdemokraateille myönteisestä puoluekannastaan aiheutti artikkelin mukaan puoluejohdolle stressiä. Tämä johtui siitä, että hän pyrki orjallisesti noudattamaan tasapuolisuuden periaatteita eli tässä tapauksessa kohtelemaan omaa puoluettaan kriittisesti. Toisaalta artikkeli myös tarkasteli CDU/CSU:n ja SPD:n yleisradioyhtiöiden hallintoelimissä vaikuttavia ”ystäväpiirejä” kriittiseen sävyyn kritisoiden näin politiikan ja ZDF:n välistä suhdetta yleisesti.²⁴² Artikkelin oli harvinainen siinä mielessä, että se mainitsi myös SPD:n negatiivisessa valossa eikä syyttänyt ainoastaan CDU/CSU:ta valta-asemansa väärinkäytöstä. Muissa jutuissaan sama lehti toi esille lähinnä SPD:n CDU/CSU:ta

---

²³⁸ Schulz 2000, 87, 89–90.

²³⁹ Wiio 2007, 210.

²⁴⁰ Ks. esim. Suomen Kuvalehti 18.1.1980; Die Zeit 30.11.1979 ja 7.1.1983.

²⁴¹ Suomen kuvalehti 12.3.1982.

²⁴² Der Spiegel 47/1981.

huonompaa asemaa televisionäkyvyyden kannalta.²⁴³ Sosiaalidemokraattien heikomman aseman korostaminen oli siis huomattavasti yleisempää kuin sen kritisointi, vaikka Der Spiegelä ei edelleenkään pidetä minkään puolueen äänenkannattajana.

Saksassa yleisradiotoiminta herätti paljon julkista keskustelua ja kritiikkiä politiikan vaikutuksesta yhtiöiden toimintaan. Der Spiegel pohdiskeli vuoden 1980 alussa melko neutraalisti, mitkä olivat niitä yhteiskunnallisesti relevantteja ryhmiä, jotka yleisradioyhtiöiden hallinnossa tulisi huomioida, ja millainen asema poliittisilla puolueilla pitäisi yhtiöiden hallinnossa olla. Esiin tuotiin monenlaisia näkökulmia puolueiden olemassa olleen vahvan aseman puolesta ja vastaan suoria ratkaisuja tarjoamatta. Toisaalta sama lehden numero kertoi WDR:n satiiriohjelmiin kohdistamasta sensuurista, sekä siitä, miten puolue oli pyytänyt, että Helmut Kohl jätettäisiin viihteellisessä kritiikissä rauhaan. Tämä kuvattiin lehdessä ehdottoman tuomittavana toimintana, ja WDR:n intendentti sai kuulla kunniansa; olihan intendentti se henkilö, jonka vastuulla sensurointipäätökset viime kädessä olivat.

²⁴⁴ Kuten sanottu, sensuuri vaikuttaa tosiaan olleen Der Spiegelille ehdoton kynnyskysymys. 1980-luvun edetessä lehti vaikuttaa myös muuttuneen kristillisdemokraatteja kohtaan yhä kriittisemmäksi.²⁴⁵ Kenties vuosikymmenen alkuvaiheessa lehdessä vielä toivottiin Wenden vaikutuksen olevan lyhytaikainen ja ohimenevä, mutta lähestyttäessä 90-lukua CDU/CSU:n määräämiä satiirisensuureja ja muuta sananvapauden rajoituksia ilmeni yhä enemmän, mikä johti lehden kritiikin kovenemiseen.

Erityisesti kristillisdemokraatteja kannattavat yleisradioyhtiöiden intendentit olivat saksalaisessa lehdistössä esillä usein, ja heitä käsiteltiin ankarasti. Der Spiegelissä NDR:n intendentti Friedrich Wilhelm Räukeria kuvattiin ”puolueensa agentiksi” ja ”koleeriseksi konservatiiviksi”, WDR:n intendentti Heinz Werner Hübneriä ja ZDF:n Dieter Stoltea syytettiin suoraan CDU/CSU:n liiallisesta suosimisesta sensuurin keinoin SPD:n kustannuksella, ja BR:n Oeller nimitettiin ”jumalan- ja CSU:n-pelkoiseksi mieheksi”.²⁴⁶ ARD:n paikallisyhtiöiden intendenttien välisiä suhteita lehti kuvasi jo mainituksa Scheibenwischerin Baijerin sensuuria käsittelevässä jutussaan. Intendenttejä käsitteli ja kritisoi myös Die Zeit: eräs lehden artikkeli käsitteli kokonaan SFB:n intendentti Lothar Loewen huonoja esimiestaitoja ja kiukuttelua. Samassa jutussa pohdittiin, oliko puoluepoliittisesti riippumattomien intendenttien mahdollista selvitä Saksan sen hetkisessä mediamaailmassa, vai jäivätkö he yrityksistään huolimatta poliitikkojen jalkoihin.²⁴⁷ Positiivissävytteisiä juttuja

²⁴³ Ks. esim. Der Spiegel 52/1982.

²⁴⁴ Der Spiegel 4/1980.

²⁴⁵ Ks. esim. Der Spiegel 19/1987.

²⁴⁶ Der Spiegel 52/1982; Der Spiegel 4/1980; 11/1982; Der Spiegel 22/1986.

²⁴⁷ Die Zeit 29.11.1985.

intendenteistä ei aineistostani löytynyt. Ilmeisesti he eivät ole siis olleet kovinkaan pidettyjä henkilöitä.

Yleisradiohallintoa hieman eri näkökulmasta kritisoi Die Zeit, joka arvosteli ARD:tä sen vanhanaikaisuudesta ja sanoi yhtiön journalistien ajautuneen epätoivoon, sillä sen virkamiehistä oli lehden mukaan tullut ohjelmien tekijöitä tärkeämpiä. Näin ollen ohjelmien sisältö ja terävyys vaikuttivat yhtiölle merkityksettömiltä sen rinnalla, että katsojaluvut pysyisivät korkeina ja tulot olisi näin turvattu.²⁴⁸ Kritiikki siis koski käytännössä ARD:n kaupallistumista, mikä ei tullut esille muussa lehtiaineistossani, vaikka huoli katsojaluvuista ja pärjäämisestä alan kovenevassa kilpailussa oli varmasti kova. ARD:n vanhanaikaisuutta ja sen hallintojärjestelmän monimutkaisuutta päiviteltiin myös Der Spiegelissä, tosin ei kaupallisesta vaan käytännönläheisestä näkökulmasta. Yhtiön hallinto kuvattiin lehdessä hyvin monimutkaiseksi ja tästä johtuen sen reaktiota ajankohtaisiin asioihin hitaaksi. Kuusisivuinen artikkeli tuomitsi yhtiön hallintojärjestelmän ja sen perusajatuksen täysin.²⁴⁹

Der Spiegel vaikuttaa kaiken läpikäymäni aineiston perusteella olleen julkisoikeudellisen yleisradiojärjestelmän kritiikissään ankara ja ahkera: järjestelmän ei koettu toimivan rakenteeltaan eikä rahoitukseltaan, eikä siihen tehtyjä uudistuksia koettu riittävinä eikä toimivina. Erään intendentin haastattelussa myös mainittiin, että kristillisdemokraatit hyvin herkästi kokivat yleisradiojärjestelmän itsensä vastaiseksi, mikä osaltaan selitti sensuuria ja kaikkia niitä skandaaleja, joista lehti uutisoi. Vuonna 1986 julkaistiin artikkeli, jossa haastattelija kohteli kristillisdemokraatteja puolustavaa intendenttiä ankarasti ja jo itse haastattelutilanteessa kritisoi tämän vastauksia ääneen.²⁵⁰ Tarkasteltaessa järjestelmää käsittelevien juttujen kirjoitusajankohtia huoli sen toiminnasta vaikuttaa jatkuvalta.

Suomessa poliitikkojen vaikutuksesta Yleisradion hallintoon tarkasteluaikavälinäni keskusteltiin Länsi-Saksaan verrattuna huomattavasti vähemmän, ja tämän tutkielman aineistoon kuuluvissa lehdissä artikkeleita oli vain yksi. Suomen Kuvalehdessä ilmestynyt kokoomuspoliitikko Jouni Mykkäsen haastattelu käsitteli Yleisradion hallintoneuvoston poliittisia voimasuhteita ja poliittisia nimityksiä, joita kaikki puolueet vaikuttivat oppositiosta käsin kritisoivan ja hallitusvastuuseen päästyään edistävän. Mykkänen toisti jo aiemmin tässä luvussa esitetyn huolen journalistien ja poliitikkojen liian läheisistä suhteista, ja hänen mielestään televisiolupamaksut olisi tullut käyttää tiedonvälitysohjelmien tekemiseen ja kulttuurielämysten välittämiseen viihdeohjelmien sijaan.²⁵¹

---

²⁴⁸ Die Zeit 26.10.1984.

²⁴⁹ Der Spiegel 46/1989.

²⁵⁰ Der Spiegel 11/1982; 23/1986.

²⁵¹ Suomen Kuvalehti 6.1.1989.

Yleisradio myös mainittiin ikään kuin ohimennen sanomalehdistöä vähemmän vapaamielisenä tiedonvälittäjänä ESS:ssa alkuvuonna 1980, mutta tarkemmin asiaa ei analysoitu, eikä sellaisia aiheita mainittu, joita sanomalehdistössä olisi käsitelty mutta jotka Ylellä olisi sivuutettu.²⁵² Artikkelista sai sellaisen kuvan, kuin yhtiön rajoittunut tiedonvälitys olisi ollut jotenkin yleisesti tunnettu tosiasia, vaikka muita vastaavia tekstejä lehtimateriaaliini ei sisälly. Tosin aineistooni ei myöskään sisälly Yleä kehuva tekstiä. Ottaen huomioon aiemmin mainitut puheenvuorot televisiolupamaksujen käytöstä sekä syytökset vasemmistolaisuudesta voidaan mielestäni olettaa, että ajan yleinen suhtautuminen Yleisradioon ei Suomessakaan ole ollut erityisen ihastunut.

Vähäinen lehdistökeskustelu Yleisradion hallinnosta riippuu todennäköisesti valitsemistani lehdistä, koska tutkimuskirjallisuuden mukaan mielipiteitä esimerkiksi juuri Ylen vasemmistolaisuudesta monella tosiaan oli. Toisaalta syy voi myös olla Suomen ja Länsi-Saksan eroavissa tavoissa johtaa yleisradioyhtiöitä: ARD:n ja ZDF:n intendenttivaihdokset olivat hyvin julkisia, näkyviä tapahtumia, ja kun sensuuria selvästi tapahtui ja intendentit sen avoimesti myönsivät, asiasta lieni helpompi uutisoida lehdistössä. Suomessa Ylen hallinnollisista muutoksista ei uutisoitu yhtä tarkasti. Yleisesti ottaen vaikuttaa muutenkin siltä, että saksalaiset lehdet haastoivat huomattavasti kärkeämmiin yleisradiota ja poliitikkoja kuin suomalaiset, mikä on tavallaan hyvin luonnollista, sillä siellä haastamiselle annettiin sensuurilla aihetta, Suomessa ei.

Satiirin tuottamisen kannalta yleinen negatiivinen suhtautuminen yleisradioyhtiöihin vaikutti nähdäkseni siinä mielessä, että se kenties lisäsi satiirin kysyntää. Ylen ja ARD:n hallinnoissa istui poliitikkoja, ja satiiriset ohjelmat kritisoivat usein myös niitä puolueita, joihin he kuuluivat. Jatkamalla satiiriohjelmien tuotannon tukemista ja niiden näyttämistä yhtiöt pystyivät näyttämään, että ne kykenivät näyttämään tavallaan itseensä kohdistuvaa kriittistä materiaalia ja toteuttivat demokraattisen yhteiskunnan medialle asetettuja tehtäviä oman maineensa kolhuista huolimatta. Toisaalta aineistoni myös osoittaa, että etenkin Länsi-Saksassa yleisradioyhtiöiden toiminnasta oltiin kiinnostuneita ja sitä oltiin erittäin valmiita arvioimaan kovin sanoin. Tämä lienee osaltaan auttanut satiirikkoja, sillä mikäli heidän ohjelmiaan sensuroitiin tai niistä nousi skandaaleja, he saattoivat luottaa siihen, että muu media nostaisi asian esille ja julkisesti tuomitsisi rajoittamispyrkimykset. Kaiken kaikkiaan epäilevä suhtautuminen yleisradioyhtiöihin on nähdäkseni pitänyt journalistit ja yleisön valppaana sen toiminnan suhteen ja näin olleen lähtökohtaisesti satiirikkojen puolella poliitikkoja vastaan.

---

²⁵² ESS 31.1.1980.

4.3 Huoli televisiosta ja sen vaikutuksista: Neil Postman ja pelokkaat poliitikot

Tässä luvussa aiemmin olen esitellyt monenlaisia kansalaisten ja journalistien huolenaiheita. Huolta ja epäluuloa herättivät niin yleisradioyhtiöiden toiminta, poliittisen journalismin heikkeneminen kuin kotimaisen viihteen tasokin. Tässä ei kuitenkaan ole vielä kaikki, sillä myös televisiosta viestimenä oltiin 1980-luvulla huolissaan, vaikka se tuona aikana oli jo tavallinen joka kodin esine.

Yleisesti on tunnettua, että muutamat uskonnolliset yhteisöt suhtautuvat televisioon hyvin kielteisesti, mutta 1980-luvulla huolta kantoivat myös näiden yhteisöjen ulkopuoliset ihmiset television poliittisten vaikutusten pelossa. Tätä pelkoa ja sen perusteita näen tarpeelliseksi tarkastella erityisesti siksi, että, kuten sanottu, Länsi-Saksassa poliittista televisiosatiiria ja muita ajankohtaisohjelmia sensuroitiin vaalien alla juuri siksi, että niiden katsottiin vaikuttavan yleisön poliittiseen käytökseen. Usko juuri television kykyyn muuttaa ihmisten toimintaa oli maassa hyvin vankka, sillä esimerkiksi lehdistöä kohtaan samanlaista kauhua ei tunnettu. Osaltaan asiaan saattoivat vaikuttaa muistot natsiajan televisiopropagandasta, joka kuoletti aidosti keskustelemaan poliittisen sisällön. Myös Suomessa television vaikutuksista oltiin huolissaan, joskin vähemmän, ja huoli vaikuttaa pysyneen hyvin pienessä piirissä.

Mediatutkija Katja Valaskiven mukaan 80-luvun huolipuhe eroaa aiemmasta siinä, että televisiosta ei enää ollut huolissaan yleisö vaan itse journalistit ja muut sisällöntuottajat. He kokivat, että televisiosisällöt olivat viihteellistymässä ja tyhmentymässä syistä, joihin he itse eivät voineet vaikuttaa.²⁵³ Tieteellisiä todisteita moisen yhden vuosikymmenen aikana tapahtuneen viihteellistymisen tueksi ei kuitenkaan ole olemassa. Viestinnäntutkija Juha Herkmanin mukaan politiikan alettiin kokea viihteellistyneen, mutta sinänsä viihteen määrä ainakaan yleisradioyhtiöiden ohjelmistossa ei merkittäväällä tavalla kasvanut. Tutkija Juhani Wiion mukaan esimerkiksi Yleisradion viihdeohjelmien osuus koko ohjelmatarjonnasta kasvoi hieman vasta aivan vuosikymmenen lopussa.²⁵⁴ Kyse tosiaan siis oli vain journalistien ja sisällöntuottajien kokemuksesta, ei todellisuudesta. Kuten sanottu, viihteen arvostus ei yleisönkään keskuudessa ollut 1980-luvulla korkeimmillaan, ja muutamat alkoivat kokea sen määrän liialliseksi, joten viihteeseen kohdistui sekä laadullisia että monen suuntaisia määrällisiä paineita.

Television omistaminen ja tätä myötä televisiolähetykset yleistyivät 1960-luvulla, ja uutta viestintävälinettä toki tutkittiin. Television vaikutusten tutkiminen osoittautui kuitenkin hankalaksi ja

---

²⁵³ Valaskivi 2002, 3.

²⁵⁴ Wiio 2007, 61–64.

se on sitä edelleen tänä päivänä: on vaikea tietää, vaikuttaako televisiokatsojan päätöksiin ja toimintaan ainoastaan televisio, jokin muu seikka vai television ja muiden seikkojen yhteisvaikutus.²⁵⁵ Tämä pätee esimerkiksi ajateltaessa television vaikutuksia ihmisten poliittiseen käyttäytymiseen. Kannustavatko television asiaohjelmat katsojan äänestämään, vai saako hän innostuksensa esimerkiksi lähipiiristään, vai kehottaako lähipiiriin kuuluva henkilö hänet katsomaan ohjelmaa, joka lopulta toimii vain lopullisena sinettinä äänestyspäätökselle?

Tänä päivänä television vaikutusten tutkimusta pidetään tarpeellisena mutta vaikeana alana, jota edistetään jatkuvasti. Erityisesti tutkimusta tehdään juuri viihteestä ja sen vaikutuksesta yleisöön ja sitä kautta katsojiin. Kuten mediatutkija Marjo Kolehmainen toteaa, tämän vaikutuksen todentaminen on kuitenkin vaikeaa jo edellä mainittujen syiden lisäksi erityisesti siksi, että jokainen katsoo televisiota omalla tavallaan: katsoja saattaa sivuttaa kannattamaansa ryhmään kohdistuneen kritiikin ja jatkaa ohjelman katsomista siitä huolimatta, tai esitetty kritiikki voi saada hänet pysymään kannassaan entistä voimallisemmin.²⁵⁶ Tämä lienee totta erityisesti viihteen kohdalla, sillä etenkin Hukkaputki oli hyvin moneen suuntaan naljaileva ohjelma ja siitä huolimatta valtavan suosittu. Näin ollen kritiikki katsojan suosimaa puoluetta kohtaan ei välttämättä karkota katsojaa, vaan hän suhtautuu kritiikkiin joko huumorilla tai välinpitämättömästi. Edes tarkoituksellinen vaikuttamaan pyrkiminen ei siis välttämättä vaikuttaisi haluttuun suuntaan.

Etenkin Länsi-Saksassa vallinnut usko television vaikuttamiskykyyn oli siis varsin hataralla pohjalla, mutta vahvistusta ja kenties jopa yksi alkuperäisistä syistä sille löytyy Yhdysvalloista. 1980-luvulla uhkakuvia kaikkein näkyvimmin maalaili yhdysvaltalainen professori ja mediatutkija Neil Postman, jonka kirjat ja mielipiteet päätyivät lehtiin kotimaansa lisäksi myös Länsi-Saksassa ja Suomessa – toki vain rajatusti, sillä Postmanin yli 20 teoksesta saksannettiin kahdeksan ja suomennettiin kaksi. Postmanin mukaan televisio oli informaatioyhteiskunnan vihollinen, joka pilasi lapset, tylsyytti aikuisten mielet ja ajoi yhteiskunnan nautiskelunhaluiseen rappioon, jossa mitään ei otettu vakavasti ja katastrofiuutisia pidettiin viihdeohjelmina.²⁵⁷ Hän siis vastusti ankarasti asian ja viihteen sekoittamista. Näin ollen informatiivinen viihde ja ajankohtaissatiiri olivat varmasti hänelle kauhistus, sillä ne perustuivat näiden lajityyppien yhdistelemiselle. Postman puki tutkimuksensa sanoiksi hyvin provosoivassa muodossa, mikä ainakin tästä päivästä käsin antaa niille nähdäkseni hieman hysteerisen ja ennen kaikkea äärimmäisen pessimistisen sävyn. Tosin uusiin viestimiin reagoiminen pelolla lienee ihmiselle luontaista: niin tietokoneiden kuin vanhanaikaisten kännyköiden

---

²⁵⁵ Herkman 2011, 28; Meyn 1996, 197–199, 209, 211; Griffin 1994, 153.

²⁵⁶ Kolehmainen 2014, 26.

²⁵⁷ Postman 1985, 8, 2, 156.

ja nykyisten älypuhelinien vaikutuksista erityisesti lapsiin on uutisoitu sekä kauhulla spekuloiden että tieteellisesti.

Der Spiegel uutisoi Postmanin ajatuksista vuoden 1980 alussa aiheenaan ero hänen vuosia aikaisemmin kirjoittamansa ja uutisen julkaisuhetkellä tekeillä olevan kirjansa välillä. Aiemmin Postman oli nähnyt median lasten kasvatuksen kannalta koulujen opetusta avittavana tekijänä, mutta vuosien kuluessa näkemys oli kääntynyt pääläelleen. Haastattelussa Postman kertoi median toimivan kouluja vastaan kannustaessaan katsojaa intuitiiviseen, tunneperäiseen reaktioon rationaalisen ratkaisun sijaan. Postman korosti television merkitystä vaikutuksille alttiin nuorison kannalta. Samasta aiheesta kirjoitettiin lehdessä myös vuonna 1988, joissa televisioajan lapsia kuvattiin dramaattisesti ”häiriintyneiksi” ja ”henkisesti kuolleiksi”, ja Postmania siteerattiin aiheen asiantuntijana.²⁵⁸ Postmanin tällaisista mielipiteistä uutisoiminen ei Länsi-Saksassa ole mitenkään yllättävä asia – olihan nuorison erityinen suojelu kirjattu maan perustuslakiin, ja, kuten luvussa 3 toin esiin, poliittisten lähetysten sensuuri perheystävällisyyden nimissä ei ainakaan 1980-luvulla ollut maassa poissuljettu ajatus. Postmanin ajatukset televisiosta uhkana nuorille löysivät varmasti helposti vastakaikua paikassa, jossa nuoriso jo valmiiksi nähtiin vaikutuksille alttiina ja erityistä varjelua tarvitsevana.

Postmanin televisioon yleisemmin liittyvistä kannanotoista uutisoitiin Der Spiegelissä tutkijan haastattelun muodossa vuonna 1985 dramaattisesti otsikolla ”Televisio uhkaa demokratiaa”²⁵⁹. Haastattelu oli otsikkonsa mukainen, joskaan ei sävyltään yhtä dramaattinen, vaan se esitteli Postmanin väitteitä ja rauhallisesti totesi ne paikkansapitäviksi. Ottaen huomioon Der Spiegelin imagoon kuuluvan tiukan, kriittisen suhtautumisen yhteiskunnallisiin kysymyksiin, haastattelu oli hämmäntävän säyseä: haastatteli sanoi tuskin mitään, ja Postman sai esitellä ajatuksiaan rauhassa.²⁶⁰ Yksikään lehden aiheeseen liittyvistä artikkeleista ei myöskään sisältänyt minkäänlaista syvällistä analyysiä Postmanin tutkimusmetodeista, joita hän ei kirjoissaan eikä haastatteluissaan ole esitellyt. Perusteluita väitteidensä tueksi Postman ei siis esitä, vaan television negatiiviset vaikutukset ilmaistaan yksinkertaisina toteamuksina.

Postmanin kirjoista uutisoi myös Die Zeit. Vuonna 1984 lehti kirjoitti Postmanin ajatuksista lasten ja television suhteesta. Tiivistettynä Postmanin mielestä televisio teki lapsista aikuisia altistaessaan heidät sellaiselle kuvamateriaalille – esimerkiksi seksille ja väkivallalle –, jota he eivät kirjojen kautta

---

²⁵⁸ Der Spiegel 1/1980; 15/1988.

²⁵⁹ Der Spiegel 51/1985: „Das Fernsehen bedroht die Demokratie.“

²⁶⁰ Der Spiegel 51/1985.

yhtä elävästi kokisi. Artikkelissa esitettiin lukuisia sitaatteja Postmanin mietteistä ja pohdittiin, miten lapset ja lapsuus voitaisiin vielä pelastaa television hirmuvallalta, eli hänen väitteensä otettiin sellaisenaan tosina.²⁶¹ Samaan sävyyn lehdessä käsiteltiin myös Postmanin vuonna 1985 julkaistua televisiokirjaa *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*²⁶² vuotta myöhemmin. Yhdessä pitkässä artikkelissa kirjan sisältö esiteltiin läpikotaisin ja todettiin sen teesien olevan jo todellisuutta Yhdysvalloissa, ja toisessa artikkelissa kuukautta myöhemmin ilmoitettiin Saksan olevan hyvää vauhtia matkalla kohti samanlaista todellisuutta. Jälkimmäisen artikkelin sävy televisiota kohtaan oli hyvin rankka: sen mukaan muun muassa ”[T]elevisio on viihdyttämistiedonvälityskanava. Se muuttaa kirjaimellisesti kaiken viihteeksi”. Dramaattisen toteamuksen perässä lueteltiin kaikki mahdolliset genret lastenohjelmista haastatteluihin ja katastrofiuutisiin ja ”postmanilaisuuden” hengessä todettiin niiden olevan pelkkää todellisuudentajun hämärtävää viihdettä.²⁶³ Lehti oli siis Der Spiegelin tapaan hyvin voimakkaasti Postmanin puolella eikä esittänyt häntä kyseenalaistavia väitteitä.

Mikäli saksalaispoliitikot ja intendentit lukivat näitä lehtiä, mikä ainakin Der Spiegelin levikin tuntien on erittäin todennäköistä, ei ole ihme, että heidän suhtautumisensa televisioon oli niin skeptinen, että sensuuri tuntui ajoittain parhaalta vaihtoehdolta. Aiemmin tässä luvussa olen esitellyt lehtikirjoittelua, jossa ajankohtaisohjelmien sensuuri katsottiin yleisön aliarvioimiseksi ja tiedon pimittämiseksi. On kuitenkin mahdollista, että asiasta päättäneet henkilöt ajattelivat sensuurilla tukevansa demokratiaa vähentämällä television haitalliseksi katsottua vaikutusta. Mikäli tämä olisi koko totuus, sensuuri tuntuisi järkevältä. Päätösten takana etenkin Scheibenwischerin kohdalla vaikuttaa kuitenkin hyvin selkeästi olleen myös puoluepoliittisia intressejä, joten Postmanin ajatusten kunnioittaminen ei ole ainoa selitys sensuuripäätöksille.

Vaikka sensuuriin ei asian pohjalta ryhdytty, television vaikutuksista huolehdittiin myös Suomessa. Suomen Kuvalehti kirjoitti Postmanista vuonna 1986 hänen televisiokirjaansa käsitellen. Artikkeliksi oli hieman kummallinen, sillä se lähinnä listasi suoria sitaatteja Postmanin kirjasta avaamatta ja analysoimatta niitä ollenkaan. Suurin osa sitaateista oli myös hyvin provosoivia; esimerkiksi koko artikkelin otsikko oli ”Televisio tuhoaa kulttuurimme” – joka oli otsikkona hyvin saman sävyinen kuin Der Spiegel -lehdellä 1985 – ja ingressin ensimmäiset sanat ”televisio tuhoaa lapsuuden”.

---

²⁶¹ Die Zeit 21.9.1984.

²⁶² Saks. *Wir amüsieren uns zu Tode* (1985), suom. *Huvitamme itsemme hengiltä. Julkinen keskustelu viihteen aikakaudella* (1987).

²⁶³ Die Zeit 18.10.1985: ”Das Fernsehen ist ein Unterhaltungsmedium. Es verwandelt buchstäblich alles in ‚entertainment‘.“; Die Zeit 8.11.1985.

Postmanista itsestään kerrottiin jutussa vain muutamia henkilötietoja.²⁶⁴ Ilmeisesti lehti halusi jättää pohdinnan ja esitettyjen väitteiden arvioinnin lukijan omalle vastuulle. Aiheeseen palattiin lehdessä vuonna 1987 kirjan suomennoksen ilmestyttyä. Siinä Postmania siteerattiin asiantuntijana keskusteltaessa television vaalitenteistä ja siitä, oliko politiikasta tullut showbisnestä. Hänen provosoivimpia väitteitään ei kuitenkaan esitelty, vaan artikkeli käsitteli yleisesti vaalitenttien luonnetta, katsojalukuja, kohderyhmää sekä suosion perustaa.²⁶⁵ Sävy oli siis neutraali. Kuitenkin Postmanin valinta asiantuntijaksi on mielestäni erikoinen, koska kaiken muun hänestä kirjoitetun materiaalin perusteella hän profiloituu provokaattoriksi, ei neutraaliksi mediatutkijaksi muiden joukossa.

Myös ESS käsitteli vuonna 1987 television vaikutuksia ja siteerasi Postmania. Lehden päätoimittaja, joka vaikutti kovasti luottavan Postmanin oppeihin, kirjoitti, että sen hetkinen television kautta tapahtuva tiedonvälitys oli manipuloivaa ja muokkasi ihmisten maailmankuvia voimakkaasti, eikä reporadion ideaali television kautta informoidusta kansalaisesta ollut mahdollinen, koska tiedonvälitys ei koskaan ollut täysin objektiivista. Kirjoittaja piti Postmanin ajatuksia täysin paikkansa pitävinä ja huolipuhetta oikeutettuna, ja myös hänen mielestään televisiouutisista oli tullut viihdeohjelma informoinnin sijaan. Hän myös ilmeisesti ajatteli, että televisio oli romuttanut perinteiset arvot, sillä hän kuvasi television tukevan ihmisiä luokittelemaan itsensä ”toinen toistaan kummallisempiin rykelmiin” ennemmin kuin sukuun, perheeseen tai yhteiskuntaluokkaan.²⁶⁶ Ratkaisuja television vaikutuksen minimoimiseksi tai tiedonvälityksen objektiivisuuden kasvattamiseksi kirjoituksessa ei kaikesta mainitusta pahasta huolimatta kuitenkaan tarjottu. Sen sijaan sävy oli enemmänkin lakoninen, kohtaloonsa alistunut. Myöskään Postman ei kirjoissaan tarjonnut ratkaisuja asioiden tilan muutokselle kohti parempaa tai hänen mielestään meneillään olevan kiihtyvän viihteellistymisen kehityskulun pysäyttämiseksi. Kaiken kaikkiaan Postman ja häntä kannattavat kirjoittajat vaikuttavat ajatelleen, että televisiota ei ollut mahdollista muuttaa paremmaksi viestimeksi, vaan viihteellisyys oli jotain sellaista, mikä kuului television perustavanlaatuisiin ominaisuuksiin.

Sekä Suomessa että Länsi-Saksassa oltiin siis huolissaan television vaikutuksista, vaikka huolella ei ollut tieteellistä pohjaa. Tutkimustulosten lisäksi huoli oli ristiriidassa myös yleisön mielipiteiden kanssa. Jos nimittäin ajatellaan, haluaako yleisö nähdä televisiossa pelkkää viihdettä, niin kuin Postman ja kumppanit vaikuttavat olettaneen, vastaus ainakin Suomen osalta on ollut odotusten

---

²⁶⁴ Suomen Kuvalehti 30.10.1986.

²⁶⁵ Suomen Kuvalehti 13.3.1987.

²⁶⁶ ESS 29.4.1987.

vastainen. Toukokuun alussa vuonna 1987 Ylen tekninen puoli oli lakossa, minkä jälkeen ihmisiltä kysyttiin, mikä heitä lakon aikana erityisesti häiritsi. Vastaus oli yksinkertainen: ajankohtaisohjelmien puute. Viihdettä ei kyselyssä juuri kukaan ilmoittanut kaivanneensa. Tutkimusta koskevassa uutisessa hämmästeltiin tutkimustulosta sekä sen ja ennako-odotusten välistä ristiriitaa, sillä oli kuviteltu, että viihdeohjelmia olisi kaivattu ylivoimaisesti eniten.²⁶⁷ Toki myös Länsi-Saksassa ajankohtaisohjelmien sensuuri vaalien alla oli herättänyt laajaa vastustusta, kuten aiemmin tässä tutkielmassa on esitetty, joten vaikka erillistä kyselyä aiheesta ei järjestetty, asiaohjelmille – Länsi-Saksan tapauksessa siis myös satiirille – selvästi oli kysyntää.

Jos ajatellaan, että yleisö ei näe ajankohtaisohjelmia ensisijaisesti viihteenä vaan mahdollisuutena tiedonsaantiin, niiden kova kysyntä on osoittaa Postmanin ja muiden pessimistien väitteet perusteettomiksi. Ottaen huomioon suomalaisten jatkuvan valituksen viihteen alhaisesta tasosta ei vaikuta siltä, että yleisö olisi 1980-luvulla kokenut television kokonaan viihteelliseksi tiedonvälityskanavaksi. Varsinaisia viihdeohjelmia Yleisradion ohjelmista oli kyseisen vuosikymmenen alussa 31% ja, kuten sanottu, osuus lisääntyi vasta juuri ennen 90-luvun alkua. Puhe television viihteellistymisestä ja ”tyhmentymisestä” kaiken kaikkiaan ei siis millään tavalla perustu tieteellisille tosiasioille. Käsitys yleisön viihteennälästä on toki ymmärrettävä, sillä kaupallisten kanavien ilmaantuminen samalla vuosikymmenellä aiheutti yleisesti sen vaikutelman, että viihde on se, mikä ihmisiä kiinnostaa ja millä taataan korkeat katsojaluvut.²⁶⁸

Valaskiven huomio huolipuhumisen rajoittumisesta journalisteihin ja televisiotuottajiin vaikuttaa aineistoni perusteella paikkansa pitävältä: Postmania ei siteeraa tai mainitse yksikään mielipidepalstoille kirjoittanut yleisön jäsen eikä satiirikko. Hildebrandt vaikuttaa aineistoni perusteella ottaneen kantaa lähes kaikkeen muuhun mahdolliseen, mitä maailmassa tapahtuu, mutta Postmanin hän on jättänyt huomiotta, vaikka Der Spiegel -lehti on häntä useasti myös Postmanin televisiokirjan ilmestymisen jälkeen haastatellut. Voisi kuvitella, että Hildebrandtin kaltaiselta asiaviihteen konkarilta olisi pyydetty kannanottoa asiaan, mutta joko näin ei ole jostain syystä tapahtunut tai satiirikko ei itse ole katsonut Postmanin mietteitä kommentoimisen arvoisiksi. Huoli on siis journalistien ja intendenttien lisäksi tavoittanut ilmeisesti vain saksalaiset poliitikot, mikä kuitenkin on satiirin tuottamisen kannalta merkittävää; olivathan juuri he yleisradioyhtiöiden johdossa. Näin ollen huolen pieneen piiriin rajoittumisesta huolimatta Postmanin ajatuksilla on satiirin tuottamisen kannalta ollut merkitystä.

---

²⁶⁷ ESS 22.5.1987.

²⁶⁸ Wiiio 2007, 61–64.

5. Johtopäätökset

Tutkimukseni perusteella satiirin tuotantoympäristö vaikuttaa 1980-luvulla olleen suhteellisen vapaa. Satiirin rajoittamiseen soveltuvia virallisia säännöksiä oli paljon, mutta ne jäivät käytännössä merkityksettömiksi. Tiukasti noudatettuina säännökset olisivat tehneet satiirin lisäksi kaiken kriittisen poliittisen journalismin tuottamisen mahdottomaksi, joten ei ole ihme, ettei säännöksiä noudatettu myöskään satiirin tekemisessä. Vapaan, demokratiaa edistävän median toimintaedellytykset laitettiin siis etusijalle, eivätkä edes juuri satiiria varten laaditut yleisradioyhtiöiden omat ohjeistukset johtaneet käytännössä rajoittaviin toimenpiteisiin.

Aineistoni perusteella epäviralliset, ilmapiiriin liittyvät olosuhteet ovat vaikuttaneet satiirin tekemiseen virallisia säännöksiä enemmän. Kaikki sellainen, mistä julkisuudessa käytiin keskustelua, ei kuitenkaan lopulta ollut satiirin tuottamisen kannalta merkityksellistä. Esimerkiksi hyvän maun raja tuli sekä Hukkaputkea että Scheibenwischeriä vastaan, kun ensimmäinen sai kritiikkiä istuvan presidentin pilkkaamisesta ja jälkimmäisen kohdalla poliitikot kokivat ydinvoimahankkeiden kriittisen tarkastelun yhteisön normeja rikkovaksi. Tällaisia säännöksiä ei lue missään virallisessa säädöskokoelmassa, vaikka ne tuntuvat aikalaisille olleen itsestäänselvyksiä. Molemmat esimerkkisarjani saivat kritiikkiä myös puolueellisuudestaan. Ne eivät kuitenkaan sisältöonsä ja poliittisiin kantoihinsa liittyvästä negatiivisesta palautteesta huolimatta tehneet muutoksia vaan jatkoi entiseen tapansa. Ilmeisesti Hildebrandt ja Järvinen vertasivat yksittäisiä julkisessa keskustelussa esiin nousevia ääniä sarjojensa katsojalukuihin ja totesivat suuren yleisön pitävän heidän sarjoistaan sellaisinaan. Näin ollen esittelemäni negatiiviset äänet eivät olleet satiirin tuottamisen kannalta niin merkityksellisiä, että ne olisivat aiheuttaneet toimenpiteitä. Niiden olemassaolo toisaalta myös todisti, että satiirit onnistuivat tehtävässään herättää ihmisissä ajatuksia ja jopa keskustelua.

Erilaisia sisältöön kohdistuvia paineita selvästi merkittävämpi tekijä Länsi-Saksassa oli poliitikoiden pelko television vaikutuksista. Paikalliset poliitikot olivat niin huolissaan television kansalaisten poliittiseen käytökseen vaikuttamisesta, että ajankohtaisohjelmat, satiiri mukaan lukien, sensuroitiin viikkokausiksi vaalien alla. Scheibenwischerin vuosikausia jatkunut sensuuri Baijerissa johtui luultavasti tavallaan samasta vaikuttamisen pelosta kristillisdemokraattien pelätessä Scheibenwischerin vievän heiltä äänestäjiä. Kaikki Scheibenwischerin käytännön rajoittaminen siis johtui tietyissä piireissä vallinneesta uskosta sen vaikutuskykyyn. Tätä pelkoa ruokki erityisesti Neil Postman, jonka ajatukset länsisaksalaisessa mediassa vastaanotettiin lämpimästi. Pelon ilmapiirin asettamat rajoitukset eivät koskeneet ainoastaan satiiria mutta varmasti vaikuttivat sen tuottamiseen tuoden siihen tiettyä epävarmuutta. Hildebrandt pystyi olemaan varma siitä, että hänen tuotantoaan

ei vaalien alla televisiossa nähtäisi, mutta Baijerin pitkään jatkunut sensuuri oli nähdäkseni laajuudessaan ennalta arvaamaton. Ottaen huomioon Saksan pitkän historian sensuroimisessa ja Notizen aus der Provinz -sarjan kohtalon Hildebrandt ei voinut olla varma työnsä jatkuvuudesta. Toisaalta hän saattoi suosionsa ja saavuttamansa auktoriteettiaseman perusteella luottaa siihen, että mikäli Scheibenwischer päätettäisiin lopettaa, jokin taho ottaisi hänen tuotantonsa vastaan. Julkisen keskustelun tarkastelusta kävi ilmi, että muu media jatkuvasti puolusti satiiria, mikä varmasti rohkaisi Hildebrandtia jatkamaan valitsemallaan tiellä.

Hukkaputken ja Suomen kannalta on Länsi-Saksaa vaikeampi määritellä yksittäinen tekijä, joka vaikutti satiirin tuottamiseen. Hukkaputkea koski vain yksi sensuuritapaus, joka liittyi presidentin kritisointiin. Tämän perusteella sarjan tuottamiseen eniten olisivat vaikuttaneet suomalaisen yhteiskunnan kirjoittamattomat säännöt. Kuten sanottu, presidentti Kekkosen arvostelu oli vielä aiemmalla vuosikymmenellä käsitetty tabuksi, jonka rikkominen ei tullut komiikan tekijöille edes mieleen. Hukkaputkessa yhdestä sensuroidusta sketsistä huolimatta Kekkosta kuitenkin päästiin arvostelemaan ja uusi presidentti, Mauno Koivisto, sai osakseen runsaasti ivaa kansalaisten tätä kauhistelevasta mielipiteestä huolimatta. Käytännössä tämä ”maan tapa” siis vaikutti Hukkaputkeen hyvin vähän. Sarjan tuottamiseen vapauttavalla tavalla vaikutti varmasti hiljalleen vapautunut poliittisen median ilmapiiri, jossa poliitikkojen julkinen, kärkeäskin kritisointi alkoi arkipäiväistyä. Tässä mielessä Hukkaputki julkaistiin erittäin otolliseen aikaan. Se oli kuin uuden poliittisen journalismin ajan airut, joka osoitti, että poliitikkoja voi julkisesti arvostella joutumatta sensuroiduksi.

Vaikka yleisradiotoiminnan ja satiirin välillä valitsee tietynlainen jännite, tutkimukseni perusteella satiiri kuitenkin sopii julkisoikeudellisten yleisradioyhtiöiden esitettäväksi, tai ainakin satiiriohjelmien tuottaminen oli yleisradioyhtiöille omaa imagoa parantavaa toimintaa. Kuten tarkasteleman julkisen keskustelu osoitti, yleisradiotoimintaan kohdistui 1980-luvulla yleisön puolelta paljon epäilyksiä sekä Suomessa että Länsi-Saksassa, eivätkä toimittajatkaan aina olleet tyytyväisiä yhtiöiden poliitikoiden valtaamaan hallintomalliin. Esittämällä poliitikoihin eli omaan johtoonsa kohdistuvaa kritiikkiä yleisöön vetoavassa, ajoittain hauskassa muodossa, yleisradioyhtiöt saattoivat antaa itsestään palautteelle avoimen, hieman kapinallisenkin näkökulman. Informatiivisen viihteen tavoitteita ajatellen satiiri lajityyppinä oli myös erinomainen keino tiedottaa kansalaisille ajankohtaisista ilmiöistä, mikä kuului yhtiöiden tehtäviin. Etenkin Länsi-Saksassa satiirista nousseet skandaalit myös toivat yhtiöille lisää näkyvyyttä, mikä kaupallisten yhtiöiden päästyä markkinoille paransi yleisradioyhtiöiden kilpailuasemaa. Näin ollen, vaikka satiiri rikkoi yleisradioiden tasapuolisuuden perusperiaatetta, sen tuotanto kannatti sallia, koska sen tuottamat hyödyt olivat

haittoja suurempia.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että 1980-luvulla satiirin tuottamiseen vaikuttivat eniten siihen kohdistuvat odotukset. Satiirin odotettiin tiedottavan kansalaisia, tarjoavan hieman viihdettä ja osoittavan, että julkisoikeudelliset yleisradioyhtiöt olivat kykeneviä tarkastelemaan omaa, poliittisille vaikutteille altista hallintorakennettaan kriittisesti. Länsisaksalaiset poliitikot odottivat, että satiiri vaikuttaisi kansalaisiin, joten he toisinaan kielsivät sen näyttämisen estääkseen odotustensa toteutumisen. Satiirikot itse odottivat herättävänsä ajatuksia ja keskustelua, mikä sai heidät ylittämään kansalaisten määrittelemiä hyvän maun rajoja ja yhteisön normeja. Yleisö ilmeisesti odotti, että satiiri kohtelisi poliitikkoja ankarammin kuin se poliittinen journalismi, johon he olivat tottuneet. Tämä odotus ei käy ilmi lehtiaineistostani, mutta siihen viittaa satiirisarjojen saama suosio. Ne tuskin olisivat saaneet montakaan katsojaa, jos niiden perusajatuksista – humoristisesta kritiikistä – ei olisi pidetty.

Tutkimukseni osoittama virallisen sääntelyn merkityksettömyys luo kysymyksen siitä, millaisia muita asioita kuin poliittista satiiria viralliset, kirjoitetut säännöt eivät sovellu rajoittamaan. Ainakin 1980-luvun kontekstissa kriittinen poliittinen journalismi oli yksi näistä asioista, sillä tiukasti tulkittuna etenkin länsisaksalaiset säädökset olisivat tehneet tutkivasta journalismista mahdotonta. Poliittisen journalismin kriittiseksi muuttumista tuki hiljalleen muuttunut asenne poliitikkoja kohtaan ja mediailmapiirin vapautuminen kritisoimista edistäväksi. Viralliset säädökset eivät kuitenkaan Lex Hymyä lukuun ottamatta muuttuneet, joten poliittisen journalismin muutos kriittiseksi tapahtui ilmapiirin muuttuessa, ei virallisen sääntelyn puitteissa. Pelkkää virallista sääntelyä tarkastelemalla tätä muutosta ei siis olisi huomannut.

Länsi-Saksassa vallinnut usko poliittisen satiirin vaikutuskykyyn oli 1980-luvulla tutkielmani perusteella tosiaan hyvin voimakas. Näitä vaikutuksia tutkitaan jatkuvasti lisää, ja kun niiden pelko on johtanut menneinä vuosikymmeninä sensuuriin, näen vaikutusten empiirisen tutkimuksen ja näistä tuloksista tiedottamisen erittäin tarpeellisena.

6. Lähteet ja kirjallisuus

6.1 Lähteet

Abendblatt, ”Dieter Hildebrandt ’hätte noch so viel zu sagen gehabt“: 20.11.2013.

Ahonen, Marko, ”Minne on häipynyt poliittinen tv-satiiri?”. *Keskisuomalainen* 25.9.2007
[<https://www.ksml.fi/mielipide/kolumni/Minne-on-h%C3%A4ipynyt-poliittinen-tv-satiiri/596021>, luettu 27.11.2018].

Der Spiegel, ”Dieter Hildebrandt ist tot“. 20.11.2013 [<https://www.spiegel.de/kultur/tv/kabarettist-dieter-hildebrandt-ist-tot-a-934627.html>, luettu 20.4.2019].

El Kamel, Sonia & Miikkulainen, Aino, ”Netflix-elokuvalle kunnianloukkaussyyte”. *Helsingin Sanomat* 19.10.2019.

Fichtner, Ullrich, ”SPIEGEL legt Betrugsfall im eigenen Haus offen“. *Der Spiegel* 19.12.2018
[<https://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/fall-claas-relotius-spiegel-legt-betrug-im-eigenen-haus-offen-a-1244579.html>, luettu 23.9.2019].

Fox, Benjamin, ”Gesetze gegen ’Hassrede‘ vs. Meinungsfreiheit“. Euractiv.com 6.6.2018.

Goege, Hartmut, ”Maulkorb für Hildebrandt“. 22.5.2006.

Helsingin yliopisto: *Tiedekulma: Poliittinen satiiri vallan välineenä*. 9.4.2015.

Kuvaputki 10: Hukkaputki – epätasapuolinen tv-ohjelma. Yleisradio 2006.

Juuti, Hanna, ”Rikosoikeuden professori vihapuheesta: Sananvapaus ei mene ohi rikosoikeudellisen pykälän”. Yle.fi 16.1.2017.

Kansalliskirjaston nettisivut, luettu 10.4.2019:

- Etelä-Suomen Sanomat [<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/fk10253/data>]
- Helsingin Sanomat [<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/0355-2047/data>]
- Suomen Kuvalehti
[<https://fennica.linneanet.fi/vwebv/holdingsInfo?searchId=3973&recCount=25&recPointer=7&bibId=171366>]

Kirves-Torvinen, Virpi, ”Näyttelijä Kristiina Halkola ei innostu, jos joku kutsuu häntä poliitikoksi: ’Tärkeintä on olla työväenliikkeen puolella’”. *Demokraatti* 31.7.2018
[<https://demokraatti.fi/nayttelija-kristiina-halkola-ei-innostu-jos-joku-kutsuu-hanta-poliitikoksi-tarkeinta-on-olla-tyovaenliikkeen-puolella/>, luettu 30.9.2019].

Laitinen, Aarno, ”Huumorin kuolema”. *Iltaalehti* 24.1.2009
[<https://www.iltalehti.fi/kolumnistit/a/200901238957115>, luettu 30.9.2019].

Lindström, Jukka, *Noin viikon radio: vieraana käsikirjoittaja-ohjaaja Pentti Järvinen*. Yleisradio

2017.

Martin, Uli, ”Hildebrandt kann nur parteipolitisch“. *Focus Magazin* 12, 2009.

Postman, Neil, *Huvitamme itsemme hengiltä. Julkinen keskustelu viihteen aikakaudella*. Suom. Rekiaro, Ilkka. Viking Pnequin Inc. 1985.

Puurtinen, Toni, ”Poliittinen satiiri tekee paluuta televisioon – Vallanpitäjille irtailu on vaikeaa, tekijät tunnustavat”. *Helsingin Sanomat* 12.3.2015 [<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002807831.html>, luettu 20.11.2018].

Saksan liittotasavallan parlamentin julkaisut:

- Deutscher Bundestag, *Bericht der Bundesregierung, über die Lage von Presse und Rundfunk in der Bundesrepublik Deutschland (1978)*. Drucksache 8/2264, 1978.
- Deutscher Bundestag, *Bericht der Bundesregierung über die Lage der Medien in der Bundesrepublik Deutschland (1985) – Medienbericht*, 85. Drucksache 10/5663, 1986.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/85, 10.2.1982.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 10/151, 3.9.1985.
- Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 10/219. 5.6.1986.

Soini, Timo, *Sananvapaus perussuomalaisuuden ydintä*. 1.12.2014 [<http://timosoini.fi/2014/12/sananvapaus-perussuomalaisuuden-ydinta/>, luettu 31.10.2019].

Strafrechtskanzlei Dietrich, *Beleidigung, Verleumdung und üble Nachrede nach §§ 185 ff. des StGB*.

Valtioneuvosto.fi: Hallitukset aikajärjestyksessä [<https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>, luettu 20.4.2019].

Zemke, Andreas, ”1974: Interview mit Dieter Hildebrandt“. *Deutsche Welle*, 8.2.2014.

Länsisaksalaiset lait ja sopimukset

BVerfGE, 16.6.1981.

Gesetz über die politischen Parteien 24.7.1967.

Saksan perustuslaki 1949.

StGB 1975.

StGB 1998.

Suomalaiset lait ja sopimukset

8/1976 Asetus kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sekä siihen liittyvän valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta.

HE 84/1974 Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 27 luvun, painovapauslain 18 ja 39 §:n

sekä oikeudenkäytön julkisuudesta annetun lain 1 ja 2 §:n muuttamisesta.

Puoluelaki 10.1.1969/10.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Rikoslaki 39/1889, Lex Hymy (muutos 908/1974).

Suomen hallitusmuoto 94/1919.

Radiovastuulaki 12.3.1971/219.

Radiovastuuasetus 621/1971.

Yleisradio, *Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö*. 1972.

Länsisaksalaiset lehdet

Der Spiegel, 1/1980, 4/1980, 47/1981, 4/1982, 6/1982, 11/1982, 52/1982, 7/1984, 51/1985, 22/1986, 23/1986, 37/1986, 41/1986, 19/1987, 53/1987, 15/1988, 46/1989.

Die Zeit, 7.1.1966, 30.11.1979, 6.6.1980, 20.2.1981, 29.1.1982, 6.8.1982, 8.10.1982, 31.12.1982, 7.1.1983, 21.9.1984, 26.10.1984, 21.9.1984, 18.10.1985, 8.11.1985, 29.11.1985, 30.5.1986, 4.7.1986, 7.4.1989, 7.10.1994, 5.4.1996, 15.5.2003, 12.1.2005, 20.11.2013, 26.7.2017.

Suomalaiset lehdet

Etelä-Suomen Sanomat, 21.1.1980, 31.1.1980, 9.3.1980, 19.9.1981, 17.10.1981, 12.3.1983, 3.2.1982, 20.3.1982, 24.3.1982, 25.3.1982, 16.2.1983, 14.3.1983, 20.3.1983, 12.7.1983, 11.3.1984, 31.1.1985, 29.4.1987, 22.5.1987.

Suomen Kuvalehti, 18.1.1980, 27.3.1981, 5.3.1982, 12.3.1982, 2.4.1982, 24.6.1982, 18.3.1983, 8.4.1983, 2.8.1985, 31.1.1986, 14.2.1986, 13.3.1987, 6.1.1989.

6.2 Kirjallisuus

Annala, Jukka, *Toopelivisio*. Teos: Helsinki 2006.

Balfour, Michael, *West Germany: A Contemporary History*. Croom Helm Ltd: 1982.

Behrmann, Sven, *Politische Satire im deutschen und französischen Rundfunk*. 2002.

Clough, Patricia M., *Ära Kohl? Eine Kanzlerschaft in den 1980er Jahren – Essay*. Bundeszentrale für politische Bildung, 6.11.2015 [<http://www.bpb.de/apuz/214869/aera-kohl?p=all>, luettu 20.4.2019].

Dahlgren, Susanne & Kivistö, Sari & Paasonen, Susanna (toim.), *Skandaali! Suomalaisen taiteen ja politiikan mediakohut*. Bookwell Oy, 2011.

Day, Amber, *Satire and Dissent: Interventions in Contemporary Political Debate*. Indiana University

- Press: Bloomington, Indiana 2011.
- Gray, Jonathan & Jones, Jeffrey P. & Thompson, Ethan (toim.), *Satire TV : politics and comedy in the post-network era*. New York University Press: New York ja Lontoo 2009.
- Griffin, Dustin, *Satire: A Critical Reintroduction*. The University Press of Kentucky, 1994.
- Herkman, Juha, *Politiikka ja mediajulkisuus*. Bookwell Oy: Jyväskylä 2011.
- Ikonen, Teemu, ”Kotonaan kuin vieraalla maalla. Satiirin modernisoitumisesta 1700-luvun Englannissa ja Ranskassa”. Teoksessa Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007, 113–134.
- Jones, Jeffrey P., *Entertaining Politics: Satiric Television and Political Engagement*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc: USA 2010.
- Järvinen, Hanna, ”Poliitikko ballerina, baletti satiirina: viihdelehdet, yhteiskunnallinen keskustelu ja tanssitaide 1900-luvun alussa”. Teoksessa Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007, 210–233.
- Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007.
- Kivistö, Sari & Riikonen, H. K., *Satiiri Suomessa*. Hansaprint: Vantaa 2012.
- Kolehmainen, Marjo, *Satiiriset Itse valtiat. Poliittinen huumori suomalaisessa julkisuudessa*. Tampere University Press: Tampere 2015.
- Koski, Markku, ”Hohto on mennyt herrana olemisesta”. *Televisio ja politiikka*. Vastapaino: Tampere 2010.
- Lyytinen, Eino & Vihavainen, Timo, *Yleisradion historia 1926–1949, 1. osa: Perustamisesta talvisotaan & Sodan ja vaaran vuodet*. Yleisradio Oy: WSOY Painolaitokset 1996.
- McCuigan, Jim, ”The cultural public sphere”. *European Journal of Cultural Studies*, 8. vuosikerta, nro 4, 2005.
- Mehtonen, Päivi & Linkinen, Tom, ”Viihdyttäviä kertomuksia kielen ja mielen synneistä: keskiajan satiiri”. Teoksessa Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007, 50–69.
- Meyn, Hermann, *Massenmedien in der Bundesrepublik Deutschland*. Edition Colloquium, 1996.
- Mix, York-Gothart, *Kunstfreiheit und Zensur in der Bundesrepublik Deutschland*. 2014.
- Neuvonen, Riku, *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus: Tallinna 2018.
- Pankakoski, Timo, ”Absurdista utopiaan. Satiirin lähikäsitteitä”. Teoksessa Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007, 234–243.
- Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (toim.), *Poliitikot taistelivat, media kertoo: suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Ajatus kirjat: Helsinki 2006.
- Perälä, Reijo, Ylen ohjelmaneuvostot vartioivat innolla tasapuolisuutta. Yle Elävä Arkisto, 5.11.2012

[<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2012/11/05/ysten-ohjelmaneuvostot-vartioivat-innolla-tasapuolisuutta>, luettu 20.4.2019].

Prüß, Tarja, *Zum Verhältnis von Politik und Fernsehen. Instrumentalisierung versus selektive Aufmerksamkeitslenkung*. Konstanz 1998.

Salokangas, Raimo, *Yleisradion historia 1949–1996, 2. osa: Aikansa oloinen*. Yleisradio Oy: WSOY Painolaitokset 1996.

Schulz, Andreas, “Der Aufstieg der ‚vierten Gewalt‘. Medien, Politik und Öffentlichkeit im Zeitalter der Massenkommunikation. *Historische Zeitschrift*, 270 (2000).

Strobel, Ricarda & Faulstich, Werner, *Die deutschen Fernsehstars 4*. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen 1998.

Tsakona, Villy & Popa, Diana Elena (toim.), *Studies in Political Humour*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam 2011.

Valaskivi, Katja, *Leipää ja rinkiä. Johdatus asian ja viihteen suhteeseen suomalaisessa televisiossa*. Tampereen Yliopistopaino Oy: Juvenes-Print 2002.

Wagg, Stephen, “Comedy, politics and permissiveness: the ‘satire boom’ and its inheritance”. *Contemporary Politics*, vuosikerta 8, nro 4, 2002.

Weidauer, Friedmann & Lareau, Alan & Morris-Keitel, Helen, “The Politics of Laughter: Problems of Humor and Satire in the FRG Today”. *Laughter unlimited: essays on humor, satire and the comic*, 56–78. 1991.

Willman, Jussi, ”Makkaroiden evankeliumi. Renessanssin karnevaalista ja karnevalistisesta satiirista”. Teoksessa Kivistö, Sari (toim.), *Satiiri. Johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Yliopistopaino: Helsinki 2007, 70–92.

Wiio, Juhani (toim.), *Television viisi vuosikymmentä*. SKS: Tammer-paino 2007.